

Poštnina v kraljevini SHS
v gotovini plačana.

1. en 3

XVII 2, 3

ČAS

ZNANSTVENA REVIIJA
„LEONOVE DRUŽBE“

LJUBLJANA, 1923

TISKALA JUGOSLOVANSKA TISKARNA

Vsebina.

I. Razprave in članki:

Smrtna kazen. Dvorni svetnik Fran Regally, podpredsednik deželnega sodišča v Ljubljani	89
I. Zgodovinski pregled	89
II. Novejša zakonodaja	92
III. Kako se izvršujejo smrtne kazni	95
IV. Stališče sedanje zakonodaje	96
V. Ali je v našem bodočem kazenskem zakoniku obdržati smrtno kazen ali ne	98
Povrat k zlati valuti. Ivan Avsenek — Ljubljana	102
Novejše srbsko slovstvo. Sestavil dr. Ivan Pregelj — Kranj	116
Zdravstvena razmera v Sloveniji l. 1921. Dr. A. B. — Ljubljana	129
Splošni podatki. Naravni prirastek	130
Umrljivost po starosti	131
Umrljivost po vzrokih	131
Prebivalstvo Rusije l. 1851—1910. Prof. dr. Vinko Šarabon — Ljubljana	133
I. Viri	133
II. Razvoj prebivalstva	134
III. Vpliv na razmerje narodnosti in konfesij	136
IV. Rusija sama	136
V. Posamezne gubernije	141
VI. Težišče prebivalstva	145
VII. Zaključek	147

II. Iz našega kulturnega življenja:

Narodni jezik u bogoslužju. Dr. Dragutin Kniewald — Zagreb	148
Staroslovenski obredni jezik pa versko življenje in narodna prosveta. Dr. Jos. Srebrnič — Ljubljana	153
Filozofija. Realizem in skepticizem. Ob dr. Šerkovi kritiki »Uvoda v filozofijo« — avtor A. Ušeničnik	163
Dr. Stjepan Zimmermann. Uvod u filozofiju (Dr. D. K.)	168
Sociologija in socialno vprašanje. V. Hobhouse — A. Ogris. Liberalizem (Dr. I. F.). — Vzgoja in zaščita obrtnega in industrialnega naraščaja. Inž. M. A. Štebi. (Dr. J. D.)	169
Apologetika. Svjedoci katoličke obnove. Th. Mainage — dr. Fr. Binički (J. Pavlin)	172

(Nadaljevanje glej str. 3. platnic)

Smrtna kazen.

Dvorni svetnik Fran Regally, podpredsednik deželnega sodišča
v Ljubljani.

Projekt kazenskega zakonika za kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev je dovršen in se je v prvi polovici meseca oktobra l. 1922 razposlal najvišjim pravosodnim oblastvom in pa članom širše komisije kazenskega odseka stalnega zakonodajnega odbora, da podajo o njem svoje mišljenje.

S tem postaja vprašanje, ali je smrtna kazen upravičena in umestna ali ne, aktualno.

Da moremo to vprašanje pravilno razmotriti in presoditi, treba predvsem nekoliko pogledati v prošlost, nato pa se seznaniti s stališčem, katero zavzemajo moderne države sedanjosti v tem vprašanju.

I. Zgodovinski pregled.

Že pri starih Grkih in Izraelcih je veljalo načelo, da je vsako zlo povrniti z enakim in kolikor možno tudi enakovrstnim zlom. To načelo je prešlo tudi v sveto pismo. »Oko za oko, zob za zob.« S tem načelom povračujoče pravice (ius talionis — poena talionis) se je vedno do današnjega dne opravičevala smrtna kazen. Psihologično pa je tolmačiti smrtno kazen z maščevalnostjo poškodovanca in njegove rodbine.¹ V maščevalnosti ima svoj izvor tudi krvna osveta, ki so jo smatrali razni narodi do najnovejšega časa naravnost za svojo sveto dolžnost. To velja predvsem o strastnih narodih vročih delov zemlje, osobito o Arabcih in drugih azijskih, pa tudi afriških in ameriških narodih, prav posebno pa še na otoku

¹ Kako globoko je maščevalnost še danes ukoreninjena v ljudskih dušah, se je videlo pred par leti pri neki porotni razpravi pri ljubljanskem deželnem sodišču, ko je oče umorjene deklice klečé s povzdignjenima rokama prosil porotnike, naj naklonijo obtožencu prav tako smrt, kakršno je ta zadal njegovi hčerki.

Korziki do najnovejšega časa. Predaleč bi segalo, ako bi hotel navajati podrobnosti ali pa tudi le tozadevne zakonite predpise, ki so se nanašali na krvno osveto. Da se je tudi pri Jugoslovanih ohranila do najnovejšega časa, je znano. Skoro docela neznano pa je, da je še leta 1855 črnogorski knez Danilo v členih 39. in sledečih svojega zakonika zakonito uredil krvno osveto in jo dovolil le napram morilcu samemu, ne pa tudi napram njegovim sorodnikom. Vendar tudi potem še ni bilo možno krvne osvete docela zatreti, ako se ni plačala primerna »pokora«. Krvna osveta izgubi svoje korenine v ljudstvu redoma šele tedaj, kadar se državljske razmere zadostno razvijó, da more država nuditi svojim državljanom popolno zakonito zaščito. Po naravnem razvoju pa stopi potem spočetkoma država le na mesto privatnega maščevalca, kaznen pa ostane ista, ki si jo je prej poškodovanec sam poiskal. Tako je izvršitev smrtne kazni redoma prevzela država. Pri tem pa se ni zadovoljevalo samo z usmrtitvijo zločinca. V srednjem veku so razne države med seboj kar tekmovala v tem, katera uvede več in bolj nečloveških načinov usmrtitve. Kogar so le obglavili ali obesili, ta je mogel govoriti še o sreči. Hujšim hudodelcem so trli ude s kolesi ali jih razbijali s kijí, druge so razčetrjavali, zopet druge so žive nabadali na kole, tretje, osobito »čarovnice«, so žive sežigali na grmadah, zopet druge so žive pokopavali itd. Toda niti take smrtne kazni jim niso zadoščale, še te so poostrovali na najkrutejše načine: preden so zločinca usmrtili, so mu često odsekali razne ude, odrezali so mu nos ali jezik, rezali so z njega jermene itd. Te okrutnosti, katerih večino navaja še leta 1768 izdani kazenski zakonik cesarice Marije Terezije, in pa natezalnice in druga mučila, s katerimi so ob tistem času skušali prisiliti osumljence, da priznajo dejanja, katerih so jih dolžili, čeprav jih morda ne le niso nikdar storili, marveč si jih včasih niti predstavljati niso mogli, kakor n. pr. »čarovnice«, so sicer izzivale odpor, a dolgo ni bilo za to pravega moža, dokler ni Cesare Beccaria v svojem leta 1764 v Milanu izdanem delu »Dei delitti e delle pene« nastopil z vso energijo proti raznim krutostim in proti vsem zlorabam kazenskega pravosodja, osobito proti mučilom in proti smrtni kazni. Njegovo delo je vzbudilo veliko pozornost; preveli so je v 22 jezikov. S tem spisom se je pričel med učenjaki (filozofi in juristi) spor, ki še do danes

ni dokončno rešen. Poleg Beccarie je med protivniki mučil in smrtne kazni v prvi vrsti imenovati Josefa von Sonnenfelsa, ki je s svojim lefa 1775 v Zürichu in leta 1782 v Nürnbergu izdanim delom »Über Abschaffung der Tortur« dejanski dosegel, da so se natezalnica in druga mučila v Avstriji odpravila. Najznamenitejši zagovorniki smrtne kazni pa so bili Montesquieu, Rousseau, Linguet, Soden, Kant, Möser in Goethe.

Protivniki smrtne kazni trdijo, da ta najsirovejši kazenski predpis ne kaže na višjo kulturno stopnjo, in da smrtna kazen družabno nikakor ni utemeljena, in da se s poboljševalnim namenom, ki ga mora kazen v prvi vrsti zasledovati, samo-obsebi umevno ne more spraviti v sklad. Državi odrekajo vobče pravico, uničiti človeško življenje. Priznavajo sicer, da smrtna kazen oplaševalno vpliva na druge, da se tem sigurneje ogibljuje najhujših krivičnih dejanj, menijo pa, da se dá isti namen doseči tudi z drugimi kazenskimi sredstvi, pri katerih se dá morebitna zmeta vendarle še kolikortoliko popraviti, in katera skoro docela preprečujejo morebiten popoln justični umor. Kazenskega sredstva, ki bi docela nadomeščalo smrtno kazen, pa ni še nihče povedal.

Zagovorniki smrtne kazni pa puščajo teoretična razmotrivanja bolj v stran in se zavzemajo zanjo prevsem s praktičnega stališča in pravijo: Ako država in splošnost gledé na vsakokratne družabne razmere potrebuje smrtno kazen kot branilo zoper izvestne forme zločinstev, ali pa ako jo potrebuje pod izvestnimi predpogoji (n. pr. ob času vojne, nujne potrebe prekosodnega postopanja, vstaje mornarjev na brodovih itd.), ako splošnost tega branila proti najhujšim družabnim izrodkom nikakor ne more pogrešati, potem je smrtna kazen neogibno potrebna; ako pa je neogibno potrebna, ako se brez nje ne more izhajati, jo je treba smatrati za opravičeno, naj se človeško čutenje še tako upira temu krvavemu kazenskemu sredstvu.

Ta boj mislecev prosvetljene dobe je imel kmalu tudi realen, čeprav le začasen uspeh: v Toskani se smrtna kazen že od leta 1765 (torej leto dni potem, ko je Beccaria izdal svoje delo) dejanski ni več izvrševala, leta 1786 pa se je tudi zakonito odpravila. Toskani je sledila Avstrija, kjer je cesar Jožef II. leta 1787 odpravil smrtno kazen. Toda v obeh teh državah so se kmalu uverili, da razmere še niso tako daleč

dozorele, da bi se dalo brez smrtne kazni izhajati. Zato so jo v obeh imenovanih državah kmalu zopet uveli, in sicer v Toskani leta 1790 oziroma 1795, v Avstriji pa leta 1796. Toda odprava smrtne kazni za najhujše zločince ni imela posebno ugodnih posledic, kajti pravzaprav so naglo usmrčenje nadomestili le s počasnim, zato pa še tem krutejšim usmrčevanjem; le tako se morejo imenovati kazni, ki so tedaj stopile na mesto smrtne kazni: zločince so prikovali v temno ječo in jih vsako leto pretepali (do sto udarcev) »zum öffentlichen Beispiel« in so jim dali tako malo jesti, da so počasi ginili gladú, ali pa so jih vpregali v ladje, dokler jih ni smrt rešila neznosnega trpljenja. Popolnega uspeha pa protivniki smrtne kazni ne le doslej še niso imeli, marveč ga predvidoma vsaj v doglednem času tudi ne bodo imeli. Dosegli so pa vendar velik praktičen uspeh, za katerim so brez dvojbe stremeli v prvi vrsti: kazni izgube svobode so se z vsakim novejšim zakonom skrajševale, njih izvrševanje se je ublaževalo in, kar je glavno, smrtna kazen se je predpisovala vedno za manjše število zločinstev. To vidimo že, če primerjamo avstrijski kazenski zakon iz leta 1803 z njegovo drugo, poboljšano, še sedaj veljavno izdajo iz leta 1852. Ne bom navajal mnogo posameznih, nikar še vseh razlik; dovolj bodi, ako opozarjam le na zločinstvo ponareje in pre-nareje javnih upnih listov (novčanic) in pa njih izdajanja v sporazumu s ponarejalcem ali pre-narejalcem, za kateri je bila do leta 1852 predpisana še smrtna kazen, ki se je v nekaterih slučajih tudi dejanski izvršila, dočim se ti zločinstvi sedaj kaznujeta, kakršne so okoliščnosti, z dosmrtno ali pa tudi le s časno težko ječo.

II. Novejša zakonodaja.

V Nemčiji se je leta 1848 v § 9. nemških osnovnih pravic teoretično izreklo, da je smrtno kazen odstraniti. Na tej podstavi je tekom let res več nemških držav odpravilo smrtno kazen (največja med njimi je bila kraljevina Saksonska, ki je to storila leta 1868), toda izvzemši Oldenburško, Anhaltsko in svobodno mesto Bremen so jo vse druge države v razmeroma kratkem času zopet uvedle. Leta 1870 se je predložil nemškemu državnemu zboru osnutek državnega kazenskega zakonika, s katerim so hoteli za vso državo znova uvesti smrtno kazen. Prav radi tega načelnega vprašanja

je le malo manjkalo, da ni parlament odklonil osnutka v celoti. Šele po silno hudem boju se je s 127 proti 119 glasovom sklenilo, da se smrtna kazen znova uvede, na kar so gladko sprejeli predloženi osnutek državnega kazenskega zakonika, ki je dne 1. januarja leta 1871 zadobil zakonito moč. Od tega časa dalje imajo v Nemčiji zopet smrtno kazen kot najhujše kazensko sredstvo.

V Avstriji je bila, kakor že gori povedano, smrtna kazen od leta 1787 do leta 1796 pač odpravljena; od tega časa dalje pa ni več izginila iz kazenskega zakonika. V zadnjem desetletju minulega stoletja se je pač predlagalo, da se smrtna kazen odpravi, toda poslanska zbornica je dne 5. decembra leta 1894 s 148 proti 66 glasovom odklonila ta predlog. Po-udariti pa je, da je v avstrijskem kazenskem zakoniku smrtna kazen zagrožena na preveliko število zločinstev, dokaj več kakor v Nemčiji in v drugih kulturnih državah, in pa da se je ta teoretična zakonova hiba v praksi prav znatno omiljevala s tem, da se je dosojena smrtna kazen le zelo redko dejanski

Gibanje, ki je merilo na odpravo smrtne kazni, se je o-
bito v drugi polovici prošlega stoletja čimdalje bolj razvijalo in doseglo že nemale uspehe. Tako se je smrtna kazen odpravila v San Marinu leta 1848, v Toskani, kjer je bila, kakor sem že gori omenjal, odpravljena že od leta 1786 do leta 1790, oziroma 1795 in kasneje zopet od leta 1847 do leta 1852, dokončno leta 1859, v Romuniji leta 1864 (v ustavi leta 1867 pa se je še izrečno prepovedala), na Portugalskem leta 1867 (vendar se tam že od leta 1843 dalje ni izvršila nobena smrtna kazen več), na Nizozemskem leta 1870, v Italiji dne 1. januarja leta 1890, ko je stopil v veljavo Codice penale z dne 30. junija leta 1889, ki velja od 1. aprila leta 1922 dalje tudi v Julijski Benečiji in na Norveškem dne 1. januarja leta 1904 (vendar se tam tudi že prej nad 30 let ni izvršila nobena smrtna kazen). V Ameriki so smrtno kazen odpravile nekatere od Severnoameriških Združenih držav (in sicer Michigan l. 1847, Rhode-Island leta 1852, Wisconsin leta 1853 in Maine l. 1887), pa tudi nekatere Srednje- in Južnoameriške države (in sicer Kolumbia leta 1863, Venezuela leta 1864, Costa Rica leta 1880, Guatemala leta 1887, Brazilija leta 1890, Nicaragua leta 1893, Honduras leta 1894 in Uruguay leta 1907.

Na Francoskem so sicer smrtno kazen obdržali, vendar so jo leta 1832 in ponovno zopet leta 1848 omejili na dokaj manjše število zločinstev. Začetkom tega stoletja se je sicer predlagalo, da se smrtna kazen odpravi, toda francoska komora je dne 8. decembra leta 1908 s 330 glasovi proti 201 glasu odklonila ta predlog. Tudi na Angleškem so smrtno kazen še obdržali, pa tudi tu so jo prav tako kakor na Francoskem omejili na dokaj manjše število zločinstev.

V Švici se je v zvezni ustavi iz leta 1874 sicer izreklo, da je smrtna kazen nedopustna. Pri plebiscitu dne 20. junija leta 1879 pa se je smrtna kazen z 200.485 proti 180.588 glasovom zopet dopustila za navadna zločinstva, izključila pa za politična zločinstva. S tem so posamezni kantoni dobili pravico, da znova uvedo smrtno kazen za svoje ozemlje. Doslej jo je od 25 kantonov uvedlo deset kantonov, ki tvorijo i po površju i po številu prebivalstva približno petino cele Švice. Vendar se sme po šentgalenskem pravu namesto smrtne kazni dosoditi dosmrtna robija (vôza, žalár, Zuchthaus), pri posebnega ozira vrednih olajšalnih okolnostih pa tudi le časna robija.

V Srbiji se ni smrtna kazen nikdar odpravila.

A dasiravno je razmeroma malo — in sicer samo manjših — evropskih držav zakonito odpravilo smrtno kazen, se ta vendar v zadnjih desetletjih ni nikjer strogo izvrševala, marveč se je najhujšim zločincem večinoma milostnim potom oprostila in izpremenila v kazen izgube svobode. Ker nimam natančnih tozadevnih statističnih podatkov na razpolago, morem podati le kratek splošen pregled.

Gori sem že omenil, da se na Portugalskem že od leta 1843 dalje, na Norveškem pa približno pol stoletja ni izvršila nobena smrtna kazen več. Tudi v nekaterih švicarskih kantonih že davno nad pol stoletja niso nikogar usmrtili, v Belgiji pa ne od leta 1863 do leta 1890, čeprav se ni smrtna kazen nikdar odpravila. Na Angleškem je bilo od leta 1879 do leta 1888 skupaj 299 oseb obsojenih na smrt, usmrčenih pa je bilo le 154, torej le dobra polovica, med njimi devet žensk, ki so bile obešene. Na Francoskem je bilo leta 1887 obsojenih 28 oseb na smrt, usmrčenih pa le 6, torej dobrih 20 %. Na Pruskem je bilo v devetdesetih letih minulega stoletja tekom štirih let 231 oseb obsojenih na smrt, usmrčenih pa le 16, torej niti ne

8%. V Avstriji pa se je v istem času usmrtilo le kake 4% na smrt obsojenih morilcev. Ako primerjamo strogost kazenskih zakonov imenovanih držav, vidimo, da se izvrši relativno največ smrtnih kazni v onih državah, katerih zakoni so najmilejši, ker predpisujejo smrtno kazen za najmanjše število zločinstev in obratno, da se torej v prvoimenovanih državah dosojena smrtna kazen češče izvrši, ker se redkeje dosodi kakor v državah s strožjimi kazenskimi zakoni, kjer so prav zaradi strogosti zakonov pomilostitve skoro pravilo, usmrčitve pa le izjema.

III. Kako se izvršujejo smrtne kazni?

Že pod I. sem navedel, kako nečloveško so razne države v srednjem veku ravnale z zločinci in jih usmrčale. To je trajalo tudi še dolgo, dolgo časa v novem veku. Ne maram tu razkrivati podrobnosti tega najsrमतnejšega poglavja človeške povestnice. Omeniti je le še, da so se vse usmrčitve do druge polovice minulega stoletja vršile javno, da bi tem bolj učinkovale. Šele pred kakim pol stoletjem so se pričele smrtne kazni izvrševati med ozidjem jetnišnic oziroma kaznilnic, seveda šele potem, ko je vladar izjavil, da ne pomilosti zločinca.

V Nemčiji zločince po smislu § 13. državnega kazenskega zakonika obglavljajo, po smislu § 14. vojaškega kazenskega zakonika pa jih streljajo, ako so bili obsojeni zaradi vojaškega zločinstva, na bojišču tudi tedaj, ako so bili obsojeni zaradi nevojaškega zločinstva.

V Avstriji in na Ogrskem so zločince do prevrata obešali. Obešajo jih tudi v Rusiji, na Angleškem in v Severnoameriških Združenih državah razen držav New York in Ohio, kjer jih usmrčajo z električnim tokom.

Na Španskem jih davijo z garoto. Na Francoskem pa jih obglavljajo z giljotino. Giljotino so hoteli v Avstriji vpeljati že leta 1756, ta nakana pa se je opustila zgolj zaradi previsokih stroškov.

V Srbiji na smrt obsojene zločince streljajo.

IV. Stališče sedanje zakonodaje.

Najnovejši in doslej najmodernejši kazenski zakon imajo na Norveškem od leta 1904 dalje. Kakor sem omenil že gori pod II., so s tem zakonom odpravili smrtno kazen.

V Švici se dela že dolgo vrsto let na novem kazenskem zakonu. V osnutek se sicer smrtna kazen ni sprejela, vendar naj ima zveza pravico, pooblastiti poedine kantone, da zagroze za svoja ozemlja smrtno kazen namesto dosmrtno robije.

V Avstriji se je pripravljala nov kazenski zakon že pred 40 leti. Opetovano so ga obetali prav resno, toda dovršili ga niso nikdar; marveč le starega nekoliko krpali, to pa s prav dobrim uspehom. Da se je pri tem prav resno razmotrivalo vprašanje o smrtni kazni, izhaja iz gorenjih izvajanj (pod II.), glasom katerih se je v poslanski zbornici že celo odklonil predlog, da se odpravi smrtna kazen. Ker je sedanji kazenski zakon, ki velja z razmeroma majhnimi izpremembami že skoro štiri generacije, res že nujno potreben ne le temeljite reforme, marveč popolne preobrazbe, so se vse nasledstvene države brž po prevratu polotile tega dela, osebito ker je marsikje — tako zlasti tudi pri nas — treba izenačiti razne, v državi veljavne, često prav zelo nasprotujoče si zakone.

V Nemški Avstriji se je smrtna kazen načeloma odpravila že v čl. 85. zvezne ustave; tozadevni izvršilni zakon z dne 3. aprila leta 1919, oziroma z dne 15. julija leta 1920 pa določa, da je smrtna kazen odpravljena le pred rednimi sodišči in da imajo ta namesto smrtne kazni izrekati dosmrtno ječo; nasprotno pa je po imenovanem izvršilnem zakonu smrtna kazen v prekosodnem postopanju še vedno dopustna.

Češkoslovaški osnutek kazenskega zakonika smrtne kazni ne navaja med glavnimi kaznimi. Človek bi mislil, da je s tem odpravljena. Toda, motil bi se: najdemo jo namreč med določili za odmero kazni, kjer se določa, da je zločinca, ki je v dosmrtnem žaláru zakrivil novo zločinstvo, za katero je tudi predpisan dosmrten žalář, obsoditi na smrt.

»Projekat kaznenog zakonika za kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca« navaja v § 1. med kaznimi tudi smrtno kazen. V »kratkem objašnjenju«, dodanem

temu projektu, ni najti niti besede o smrtni kazni sami, pač pa se utemeljuje način njene izvršitve sledeče: »Za smrtnu kaznu je u § 32. propisano kao i u projektu od 1910., da se izvršuje vešanjem, pošto je uzeto, da je ovo najlakši i prema tome najhumaniji način izvršenja iste.« O tem, kateri način usmrtitve je najljudomilejši, pač jurist ne more oddati neizpodbojnega mnjenja. Kmalu potem, ko so se v državi New York na podstavi zakona z dne 4. junija leta 1888 izvršile prve usmrtitve z električnim tokom, so glede na tozadevne skušnje proti takemu, kakor so trdili očividci, izredno krutemu usmrčenju nastopili medicinci, in Lahmann predlagal, naj se na smrt obsojeni zločinci otrujejo (zastrupijo) s prusko kislino (Blau-säure). Ker nam pa projekt sam ne daje prav nobenih pojasnil, zakaj je obdržal smrtno kaznen, poslušajmo zagrebškega univ. profesorja dr. Josipa Šilovića, ki je tudi sodeloval pri sestavi projekta. Ta piše v oceni dela »Problem izjednačenja prava u ujedinjenom kraljestvu SHS i osnovne odredbe projekta srpskoga kaznenoga zakonika«, katero je lani izdal eden najuglednejših slovanskih kriminalistov, bivši petrograjski in sedanjí beograjski univ. profesor dr. Mih. Čubinski, ki je tudi član komisije za sestavo »osnove kaznenoga zakona i krivičnoga postupka«, na str. 193 in 194 Mjesečnika Pravníčkoga društva u Zagrebu iz leta 1922 sledeče: »Pisac se prije svega ne slaže sa projektom u pitanju smrtne kazne, koju je projekat pridržao, a pisac je zabacuje. Redaktori projekta su je pridržali, jer su uvjereni, da bi posljedica ukinuća smrtne kazne bila nesumnjivo rašćenje najtežega kriminaliteta, kada ni uz nju nije naročito lična sigurnost u dovoljnoj mjeri zaštićena. Pisac je uvjeren, da je moći ovu svrhu postići i bez smrtne kazne brzom reformom krivičnoga postupka, sudskoga uređenja i uređenja kaznenih zavoda. Ja sam uvjeren, da je smrtna kazna opravdana tako dugo, dok je neophodno nužna za zaštitu pravnih dobara i interesa. A da je kod nas, na žalost, još nužna, dokazuju nam najteži zločini, koji se dnevice na raznim stranama naše domovine počinjaju na okrutan način. Neka počnu razbojnici i ubojice štediti ljudski život, država će ih odmah slijediti.« Kakor izhaja že iz te ocene, so bili redaktorji protivnega mišljenja o tem, da li je obdržati smrtno kaznen.

V. Ali je v našem bodočem kazenskem zakoniku obdržati smrtno kazen ali ne?

Kakor izhaja iz izvajanj pod II., se v državah s strožjimi zakoni na smrt obsojeni zločinci pomiloščajo v toliko večji meri kakor v državah z milejšimi zakoni, da je končni efekt gledé smrtnih kazni v večjih evropskih kulturnih državah, kjer smrtna kazen še ni odpravljena, približno enak, najsi so zakoni strožji ali milejši. Toda to velja le za mirne čase, le za redne razmere, dokler sodijo o življenju in smrti možje iz ljudstva, ali pa, kadar je poslovanje porotnih sodišč začno ustavljeno, vsaj nezavisni poklicni sodniki z vsestranskimi živlenskimi izkušnjami, in dokler le slednji odločajo o tem, da li je obsojenca priporočiti v pomiloščenje, ki se le redko odreče, ako ga sodišče priporoči, ali pa ako nasproten sklep vsaj ni soglasen in se milejše naziranje zadostno utemelji, o čemer sem se uveril že po prevratu. Tako je tudi umljivo, da se v Ljubljani od 1. januarja leta 1874, odkar velja sedanji kazenski pravdni red, ni izvršila še nobena smrtna kazen, kar jih je dosodilo deželno sodišče. Kako je bilo pred letom 1874, nisem mogel dognati. Kako vse drugače pa je bilo med svetovno vojno, o tem govori v Ljubljani več kot cele knjige neblagoslovljeno pokopališče na »Suhem bajerju«.² Tedaj je bilo sodstvo o večini najtežjih, s smrtno kaznijo ogroženih »zločinstev« v rokah neizkušanih, ljudskemu življenju odtujenih, Slovanom, osobito Jugoslovanom sovražnih častnikov, katere so, na žalost, še prekašali nekateri »tudi-Slovani«, da utešé hude bolečine, ki so jim jih prizadevale prazne gumbnice. V tem polpreteklem času, ko so nam sodili avstrijski častniki, ki so znali pač točno izvrševati povelja svojih predstojnikov, in pri katerih so bojazen, da ne bi morda morali udobnega in često tudi razbrzdanega življenja v zaledju zameniti s strelskimi jarki, in pa pričakovane osebne koristi in počastitve obvladovale vse druge čute, da so bili le poslušno orodje v rokah predstavnikov vsenemškega pohlepa po raztezanju, smo osobito Slovani ne le videli, marveč tudi strašno občutili vso krutost takih krvavih zakonov.

² Na »Suhem bajerju« je bilo morišče medvojnega ljubljanskega krvavega vojaškega sodišča. Tam so zakopali tudi vse žrtve pod plaščem pravosodja besneče in po krvi hlepeče soldateske.

Vidimo torej, da milost je le milost, ki se podeli, ako in komur se hoče, in ki zavisi često od protekcije, redoma pa od razpoloženja, dobre volje in ljudomilosti mnogih merodajnih oseb, ki imajo opraviti s stvarjo. Ne iščimo torej milosti, ako moremo izhajati brez nje, pri nikomer, marveč zajamčimo rajši z zakonom vsakemu enako pravico!

Navzlic vsemu temu, navzlic vsem hibam, ki jih kakor izčrpno prav tako tudi upravičeno navajajo protivniki smrtne kazni, pa je presojati ne le vobče vprašanje, ali in katere kazni so smotrene in primerne, marveč tudi še posebej vprašanje, ali je smrtna kazen sploh ali pa vsaj v gotovih razmerah neobhodno potrebna, presojati po vsakokratnih etičnih nazorih, po vsakokratnih časovnih in krajevnih prilikah in po vsakokratnih dejanskih razmerah.

Za svojo osebo sem teoretično načelen nasprotnik smrtne kazni v rednih, normalnih razmerah in za ljudi, ki to nazivanje vobče še zaslužijo, če se le najde sredstvo, s katerim se da doseči isti namen, ki ga zasleduje smrtna kazen. Toda takega sredstva ni doslej iznašel še nobeden protivnik smrtne kazni. Kako zelo visi v zraku mnenje ali — da rabim njegov lastni izraz — uverjenje univ. prof. Čubinskega, da se da naraščanje najtežjih zločinstev nedvomno zajezi brez smrtne kazni z brzo reformo kazenskega postopanja, sodnega ustroja in ustroja kaznilnic, izhaja že iz njegove splošne trditve. Zakaj odlični kriminalist ne pove konkretnih reform, s katerimi bi se dalo to doseči? Kaj naj se reformira? Naj stavi svoje podrobne predloge v komisiji za sestavo »osnove kaznenoga zakona i krivičnoga postopka«, koje član je, in kar nič ne dvomim, da jih ne le imenovana komisija, zakonodajni odbor in ministrstvo, marveč tudi narodna skupščina in vsa javnost, ki o njih do danes še ničesar ne ve, sprejme z velikim navdušenjem. Dokler pa ne poznamo takega sredstva, in dokler nimamo možnosti, odpeljavati (deportirati) najhujše zločince na kak oddaljen otok in jih tam primerno zastražiti, dotlej moram priznati državi ne le pravico, marveč naravnost dolžnost, da poseže v obrambo najvažnejših lastnih interesov in pa najvitalnejših interesov svojih državljanov po tem najskrajnejšem sredstvu vsaj v izrednih, pa tudi le v izrednih razmerah in napram osebam, glede katerih je dognano, da pri njih ne pomaga prav nobeno drugo sred-

s t v o. A še potem je v vsakem konkretnem slučaju postopati z največjo opreznostjo.

Nekako sledeč češkoslovaškemu osnutku in nemškoavstrijskemu projektu menim, da bi bilo smrtno kazen omejiti samo na tele slučaje:

a) kadar na dosmrtno robijo obsojena oseba, ki prestaja svojo kazen, zagreši novo zločinstvo, za katero zakon predpisuje dosmrtno robijo; tak človek bi se namreč ne mogel nikdar napraviti neškodljiv človeštvu, najsi bi tudi izvršil hkratu ali pa ob različnih prilikah več novih najtežjih zločinstev, za katera zakon predpisuje dosmrtno robijo, ako bi se mu po zmislu tretjega odstavka § 63. našega projekta ne moglo naložiti druge kazni kakor edino le poostritev ostanka kazni po disciplinskih predpisih, navedenih v zakonu o izvrševanju kazni izgube svobode;

b) ako kdo zakrivi več takih krivičnih dejanj, za katera zakon predpisuje dosmrtno robijo;

c) ako kdo, ki je bil že enkrat obsojen na dosmrtno robijo, pozneje pa pomiloščen ali pa pogojno do preklica odpuščen iz robijašnice, v svobodi znova zagreši zločinstvo, katero je po zakonu kaznovati z dosmrtno robijo; in

č) v prekosodnem postopanju, ako bi se to dopustilo po morebitni izpremambi člena 109. ustave, ki določa: »Nikakor in nikoli se ne smejo ustanavljati izredna sodišča ali komisije za poizvedovanje.« Vendar bi po mojem mnenju prekosodno postopanje nikakor in pod nobenim pogojem ne smelo iti preko mej, ki mu jih določa sedaj pri nas veljavni kazenski pravdni red. Po tem se sme namreč smrtna kazen dosoditi le tedaj, ako vsi člani prekega sodišča soglasno izrekó, da je obdolženec kriv. Tedaj, kadar se je s smrtno kaznijo, ki se je izvršila na eni ali več najbolj kazni vrednih oseb, že dal ostrašilni zgled, ki ga je potreba, da se povrne mir, pa sme preko sodišče iz tehtnih olajševalnih razlogov take, ki so se manj udeležili, obsoditi v težko ječo od peš do dvajset let. Isto kazen je dosoditi tudi takim, ki še niso prekoračili dvajsetega leta svoje starosti, ko so storili zločinstvo. Ako pa se smrtna kazen zato ne izreče, ker vsi sodniki ne soglašajo v tem, da je obtoženec kriv, ali pa ako se dokaz za obtoženčevo krivdo ne da dognati v treh dneh, tedaj preodkazuje preko sodišče celo zadevo rednemu sodišču.

Ker pa absolutno zagrožene kazni³ kaj lahko vplivajo na sodnike, osobito pa še na sodnike lajike, da obtoženca oprosté, da ne pride do trdot, ki naj se potem izravnava s tem, da se prečesto kliče vladar na pomoč, da pomilosti zločinca, je vse-kako želeti, da se vsikdar, kadar gre za smrti vredna zločinstva, sodišču dovoli, da gledé na konkretne okolnosti dosodi milejšo kazen. To moderno stališče si je naš projekt osvojil v polni meri, ker sodišču vobče načeloma vselej, kadar samo smatra, da ena ali več okolnosti upravičuje ublaženje, dovoljuje zakonito predpisano kazen ublažiti do gotove meje, ki jo določa § 58. Tako bo sodišče smelo ublažiti tudi smrtno kazen, ki jo zakon predpisuje, in namesto nje dosoditi, kakršne bodo okolnosti, dosmrtno robijo ali pa tudi le časno robijo, vendar ne izpod deset let.

Da bo slika popolna, omenjam le še, da se bo po osnutku zakona o izvrševanju kazni izgube svobode smel obsojenec, tudi tisti, ki je obsojen ali pa pomiloščen na dosmrtno robijo, po preteku izvestnega časa odpustiti do preklica iz kaznilnice v svobodo, in da postane tak obsojenec, najsi je bil obsojen na dosmrtno robijo, docela svoboden, ako s svojim življenjem v določenem času ne dá povoda, da se mu dopust prekliče.

Menim torej, da je i v interesu države i v interesu državljanov, da se smrtna kazen obdrži v našem bodočem kazenskem zakoniku, pa utesni le na gori navedene štiri slučaje, katerih prvi trije se tičejo oseb, ki so že najmanj dvakrat zaslužile dosmrtno robijo kot nadomestek smrtne kazni, četrti pa najizrednejših razmer.

Pa tudi v teh štirih slučajih bi bilo obdržati smrtno kazen le tedaj, ako se sprejme tudi določba § 58. projekta, ki daje sodišču pravico, ublažiti smrtno kazen in namesto nje dosoditi dosmrtno ali pa tudi le časno robijo; poznejši zakonodaji bo pa pridržati, da

³ Kazenske predpise delimo:

a) v absolutno določene, to je take, ki natančno predpisujejo izvestno kazen;

b) v relativno določene, ki predpisujejo kazen v gotovih mejah, v katerih sodnik po svojem prepričanju gledé na vse okolnosti odmeri kazen;

c) v absolutno nedoločene, to je take, ki kazni vobče ne predpisujejo, marveč prepuščajo sodniku, da jo po analogiji podobnih zakonitih predpisov sam določi, kakor se mu zdi najprimernejša.

docela modernizira tudi izvrševanje kazni v kaznilnicah, in ako tega načela ne uzakoni že v kazenskem zakoniku, kar bi bilo nujno želeti, tedaj uvede pogojen odpust obsojencev iz kaznilnic, kar se itak namerava.

Le tako bi imeli ob največji ljudomilosti na eni strani tudi polno zaščito vseh svojih dobrin in interesov, na drugi strani pa bi dali v rednih razmerah vsakemu, tudi najhujšemu zločincu, pri katerem še ni ugasnila zadnja iskrica nade, da se poboljša, možnost, da postane zopet koristen član človeške družbe. Na ta način bi bilo pač resno upati, da bi smrtne kazni brez vsake milosti dejanski ne bilo treba veliko več izvrševati kakor pri ljubljanskem deželnem sodišču v zadnjih 50 letih, namreč: v o b č e n e.

Povrat k zlati valuti.

Ivan Avsenek — Ljubljana.

Najprvo se moramo ustaviti pri besedi »valuta«. Ta beseda še nedavno ni imela tega pomena kot ga ima danes. Poznale so jo samo menjalnice in pa borze. Vsaka banka ima svoje menjalnice, kamor so hodili ljudje pred vojno menjati svoje tuje denarje bodisi v zlatu ali srebru, bodisi v papirju. Tako n. pr. so avstrijske banke menjavale v svojih menjalnicah poleg tujih kuponov lire, franke, funte, pezete, drahme in kolikor je še bilo takega drobiža po svetu; to so imenovali: promet z valutami. »Valuta« je bila torej za avstrijske banke izključno le tuj denar, nikdar pa ne avstrijska krona. Kadar so torej govorile o avstrijski kroni, niso rabile nikoli izraza »naša valuta«.¹

Prometa z valutami pred vojno ni bilo, relativno vzeto, bogve kaj, rabil ga je skoraj edinole tujski promet. Trgovina in industrija sta imeli za svoj promet le čeke, nakazila, devize itd. Med vojno in po vojni se je pa to bistveno spremenilo. Mednarodne bančne zveze so pojenjale, deloma so bile porušene, zaupanje je opešalo, čeki in devize so postali vedno

¹ Obst definira valute: »Ausländische Münzen, Papiergeld und Banknoten des Auslandes und Zinsscheine ausländischer Effekten nennt man Valuten oder Sorten.« G. Obst, Das Bankgeschäft. Leipzig 1914. I. 166.

bolj redki, trgovina in industrija sta morali zmeraj bolj plačevati z gotovino. Začelo se je torej prenašanje gotovine iz ene države v drugo kar na debelo, posebno še takrat, ko so postali devizni kurzi tako nestanovitni, da se jih je polastila špekulacija. Od takrat datirajo zlati časi za promet z valutami. Ti časi danes seveda niso več tako dobri, kajti zavrle so ta promet v nekaterih državah devizne odredbe, v drugih pa večja ali manjša stabilizacija domače valute.

Valovanje deviznih kurzov in pa velikanski promet z valutami sta pa tako udomačila ta izraz, da ga je javnost začela rabiti za vse, kar je z denarjem v zvezi. Tako je beseda »valuta« dobila počasí pomen besede »veljava«. Le s tega vidika je mogoče govoriti o »tujih« valutah, ker je bila pravzaprav še nedolgo tega sploh vsaka valuta tuja; le s tega vidika je mogoče govoriti o »naši« ali »domači« valuti, kajti prej pod pojmom »valuta« niso razumeli sploh nič »našega« ali »domačega«. Toliko v pojasnilo. Tu bomo pa govorili o valuti v tistem smislu, kakor ga ima beseda »veljava«, t. j. o kompleksu vseh tistih zakonov, denarnih običajev in pogojev, ki določujejo in regulirajo v državi zakonito plačilno sredstvo. Zlata valuta je torej tak kompleks zgoraj navedenih faktorjev, ki določujejo zlato kot edino zakonito plačilno sredstvo, samo da ima zlata kovina predpisano obliko, težo in sestav.

I.

Zlata valuta ima svojo zgodovino, ki zaenkrat obsega skoraj vprav sto let. Začela se je njena zgodovina z l. 1816, ko so jo vpeljali na Angleškem. Končala se je s svetovno vojno. Dosegla je vprav pred vojno oni vrhunec, ki se do njega po vojni ne povzpne tako hitro. Zato lahko smatramo to prvo periodo kot zaključeno. Razvoj tehnike zlate valute in njeno razširjenje po svetu v teh prvih sto letih pa se nista vršila enakomerno, njuna zgodovina je zelo pestra in živopisna.

Najprvo si je ideja zlate valute kot najdovršenejšega denarnega sistema morala priboriti zmago. Imela je nemalo nasprotnikov; najnevarnejši so bili bimetalisti, posebno v latinskih deželah, potem pristaši srebrne valute v Ameriki, dalje zagovorniki avtoritarnih teorij o denarju, n. pr. Knappova državno-pravna teorija o denarju itd. Na njihovo stran so se postavili od časa do časa tudi taki, ki so sicer simpatizirali z zlato va-

luto, ali so začeli omahovati, kakor hitro so stali pred pojavi, ki jim niso bili takoj razumljivi, kakor n. pr. konstantno padanje cen koncem 19. stoletja, variacija v produkciji zlata itd. Zagovorniki zlate valute se jim niso mogli vselej postaviti v bran s potrebnimi argumenti, kajti preveč so si bile v laseh razne teorije o denarju sploh, prepočasi so se precizirali gospodarski pogoji za zlato valuto.

Iz vseh teh bojev in debat so se izcimile začetkom 20. stoletja sledeče osnovne teze: 1. Vsak denar je pravzaprav le računska edinica za cenilno lestvico v prostem menjalnem prometu. Da dobi cenilna lestvica kolikor mogoče veliko stabilnost, je treba, da ima isto predvsem računska edinica. Stabilnost računске edinice se dá doseči najlažje, ako jo privežeš na eno blago, ki mu daš stalno ceno, in sicer na svetovnem trgu. Za to pripravno blago je do sedaj edinole zlato. — 2. Ker pa računska edinica v cenilni lestvici ni obsojena samo na existenco v teoriji, ampak mora služiti tudi kot plačilno sredstvo v vsakdanjem življenju, mora razvoj gospodarstva ustvariti tak dejanski položaj, da lahko privežeš denarno edinico na zlato. Ta položaj je dan, ako sta izpolnjena sledeča pogoja: a) tehnika plačilnih sredstev mora biti na primerni višini: emisija denarja se mora vršiti po pravilnih principih, bančna plačilna sredstva morajo doseči dosti elastično višino; b) ljudje morajo imeti na eni strani zaupanje do vseh vrst lastnega denarja, da ne tezavrirajo ene ali druge iz njih, na drugi strani pa morajo uživati zaupanje inozemstva v svojo gospodarsko moč; kreditni sistem mora biti dosti razvit in zdrav.

Te pogoje so poskušale izpolniti, tekom 19. stoletja skoraj vse države, toda le malo jih je bilo, ki so jih uresničile. Do čiste zlate veljave so prišle za Angleško, ki jo je bila uvedla že l. 1816, seveda šele v drugi polovici 19. stoletja, deloma celo začetkom našega stoletja, Nemška l. 1871, Švedska, Norveška in Danska l. 1872—1876, Nizozemska l. 1875—1877, Ruska l. 1899, U. S. A. l. 1890, Japonska 1897 itd. Druge države so prišle samo do hrome zlate valute, n. pr. države latinske denarne unije, druge so imele samo papirnato valuto, n. pr. Portugalska itd. Srbija je uredila svoje valutno vprašanje v letih 1883—1885.² Formalno niso uvedli tukaj ne srebrne valute, ker

² Prim. Nedeljković, Osnovi političke ekonomije, Beograd 1921, str. 357

srebrni denar ni bil neomejeno plačilno sredstvo, ne papirnate valute, ker so bile novčanice na zahtevo izplačane v srebru. Bil je torej formalno denarni sistem svoje vrste. Dejansko je bila pa ta denarna veljava zelo podobna papirnati valuti, ker je bilo kovinsko kritje papirnatega denarja navadno zelo pičlo. Svoje vrste valuto je imela tudi bivša Avstrija: formalno je bila l. 1892 uvedena zlata valuta, toda Avstro-ogrška banka ni bila prisiljena po zakonu, da zamenjava novčanice za zlato. Delala je pa to vseeno, s pametno devizno in diskontno politiko je držala kurz avstrijske krone zmeraj na zlati pariteti, tako da smo imeli pred vojno pri nas dejansko zlato valuto. Imenovala se pa ni tako, ampak namenili so ji ime: »avstro-ogrška valuta«,³ kar je bilo neumljivo za tiste, ki so poznali samo zlato in zakon, umljivo pa tistim, ki niso privezali pojma denarja samo na ta dva pojoja.

* * *

Treba je, da si ogledamo zgodovino nekaj valutnih reform. in to predvsem s stališča, koliko časa traja taka reforma, dokler ni zlata valuta trajno vpeljana.

Vzemimo najprej rusko valutno reformo. Rusija je mislila na vpeljavo zlate valute že okoli l. 1850. Prvi poskus je naredila l. 1861. Uničila ga je valutna špekulacija. Isto se je zgodilo l. 1876. Človek bi sodil po skušnjah naših dni, da so valutni špekulaciji stala na razpolago zelo široka kurzna gibanja ruskega rublja. Toda temu ni tako. Srednji kurz rublja, izražen v devizi na London v Petrogradu,⁴ se je gibal, kot sledi:

l. 1859	so	plačali	za	1 R ⁵	34·9 d ⁶			
l. 1860	»	»	»	1 »	35·7 »	, razlika	napram	l. 1859 —2·3 0/0
l. 1861	»	»	»	1 »	34·2 »	»	»	l. 1860 +3·6 0/0
l. 1862	»	»	»	1 »	34·6 »	»	»	l. 1861 —1·2 0/0

Iz tega vidimo, da pri prvem poskusu valutne reforme valutna valovanja niso segala preko par odstotkov, in vendar

³ Prim. Nagodbni zakon od 21. maja 1887, drž. zak. št. 48.

⁴ Prim. S. v. Wächter, Der Kampf um die Währung, Berlin-Grünwald, 1922, str. 28.

⁵ »R« je zakonita okrajšava za besedo rubelj.

⁶ »d« je zakonita okrajšava za penny (izg. peni), množina pence (izg. pens), ¹/₂₄₀ angleškega funta.

se reforma ni mogla izvršiti. Vzroki: slabe letine, proračunski deficiti in napete razmere v zunanji politiki, vse to je govorilo v prid valutni špekulaciji.

V dobi drugega poskusa so bili srednji kurzi sledeči:

l. 1874	so	plačali	za	1 R	33·2	d	
l. 1876	»	»	»	1 »	30·9	»,	razlika napram l. 1874 — 6 %
l. 1878	»	»	»	1 »	24·3	»	»
l. 1880	»	»	»	1 »	24·97	»	»
							l. 1876 — 22 %
							l. 1878 + 2·8 %

V tej dobi so se kurzi gibali v precej višjih procentih, to pa posebno radi balkanskih bojov (Plevna).

Ta ponesrečeni poskus, ki mu je bil vzrok takratni zunanji politični položaj Rusije, je spravil ruski rubelj zopet v valovanje, ki je trajalo do l. 1893. Srednji letni kurzi so bili v dobi 1880—1893 sledeči (vzeta so samo leta skrajnih gibanj):

l. 1880	so	plačali	za	1 R	24·97	d	
l. 1887	»	»	»	1 »	20—	»,	padec za 20 % napram l. 1880
l. 1888	»	»	»	1 »	24·60	»,	dvig » 23 % » » 1887
l. 1890	»	»	»	1 »	28—	»	» » 14 % » » 1888
l. 1891	»	»	»	1 »	23·40	»,	padec » 16 % » » 1890
l. 1893	»	»	»	1 »	25·50	»,	dvig » 9 % » » 1891

Od tega leta naprej se je kurz rublja gibal v meji 1—2 %, dokler ni to malo nihanje prešlo z vpeljavo zlate valute v 0 %.

Toda Rusija se vkljub tem kurzim valovanjem ni dala oplášiti. Šla je iznova v 80. letih preteklega stoletja na delo in skušala odpraviti vse zapreke. Finančni ministri, predvsem Bunge, Višnjegradski in Witte, so najprej sanirali državne finance. Po l. 1888 Rusija ni imela več deficita v rednem proračunu (izvzeto je le l. 1891), izredne je pa pokrivala po navadi z zunanjimi posojili. V desetletju pred 1888 pa tudi deficiti niso bili veliki: l. 1886 je manjkalo n. pr. do polnega kritja proračunskih stroškov samo okroglo 15 %, l. 1878 pa samo okoli 5 %. Istočasno so skrbeli, da so polagoma odplačevali državni dolg pri emisijski banki, in sicer z zlatom, ki so ga kupili s pomočjo zunanjih posojil. Množina novčanic v prometu je radi tega stalno padala, kar potrjujejo sledeče številke:⁷

⁷ Prim. Wächter o. c., str. 41.

Leto	Množina izdanih novčanic v milijonih rubljev	Zlata zaloga pri emisijski banki v milijonih rubljev
1881	1133·5	170
1887	1046	211·5
1892	1100	905·5
1898	905·5	1328·3

Toda s tem še ni bilo storjeno vse. Konsolidirali in konvertirali so z uspehom državne dolgove. V desetletju 1887—1897 so sicer ruski državni dolgovi narastli za poldrugo milijardo rubljev (od 5281·4 do 6735·4 R), toda letne obresti in amortizacija so v isti dobi padle od 280·9 R na 258·8 R, torej za celih okroglih 8%. K tem trem vodilom je pa pripomogla še trgovska bilanca, ki tvori v Rusiji gotovo najvažnejši aktivni element plačilne bilance in ki je bila od l. 1885 dalje zmeraj aktivna povprečno za 100—200 milijonov rubljev; izvoz je bil povprečno za okoli 30—40 % večji kot uvoz, da, v posameznih letih celo za 80—100 %. Vsa ta dejstva so pomagala ruskim finančnim ministrom, da so utrdili vero v ruski kredit.⁸ Ko je bilo vse to doseženo, so l. 1896 z zakonskimi odredbami določili stalno razmerje med papirnati in zlatim rubljem in vpeljali definitivno zlato valuto šele po treh letih, t. j. 1899. ki je pravzaprav uzakonila dejansko stanje zlatega rublja.

Ako pogledamo rusko valutno reformo v luči let in desetletij, vidimo pred seboj tako-le sliko: Od Berlinskega kongresa pa do končne vpeljave zlate valute sta pretekli več kot dve desetletji miru; pred valutno reformo je imela Rusija nad 15 let aktivno trgovsko bilanco, nad 10 let pa proračune brez deficita; emisijska banka je imela že 7 let pred reformo nad 80 % novčanic pokritih z zlatom, v letih reforme pa so novčance dosegle skoraj 150 odstotno kritje; državna posojila so se porabila predvsem v produktivne svrhe; v zadnjih treh desetletjih preteklega stoletja je n. pr. Rusija zgradila nad 50.000 km železnic.

Ta dejstva so še posebej zanimiva za nas, ki živimo v državi, ki je po svoji celotni gospodarski strukturi precej podobna ruski, seveda: si parva licet componere magnis!

⁸ Kako močna je bila vprav v dobi valutne reforme vera v rusko gospodarsko moč, priča razvoj ruskih delniških družb v teh letih: v času 1895—1898 je narastlo število delniških družb od 784 na 990 (med njimi 224 inozemskih), njihov kapital pa od 890 na 2000 milijonov rubljev. Prim. Spitzmüller, Die österreichisch-ungarische Währungsreform, Wien, 1902, str. 66.

Tudi bivša Avstro-Ogrska, kratko Avstrija, se je pripravljala na valutno reformo preko 10 let. Pot do valutne reforme je pa nastopila precej nerada in predvsem iz strahu pred vedno boljšim denarjem.⁹ Stvar je bila namreč, kratko povedano, taka-le:

L. 1857—1858 je vpeljala Avstrija srebrno veljavo, ki pa je trajala dejansko samo nekaj mesecev. Ker je prav takrat cena srebru rastla, je srebrni denar izginil iz prometa že začetkom l. 1859. Cena srebrnemu denarju se je polagoma dvigala do l. 1871; takrat so dajali za 100 srebrnih goldinarjev do 120 papirnatih. Od tega leta naprej pa je bilo od leta do leta manj razlike v vrednosti obeh vrst goldinarjev, dokler ni popolnoma izginila l. 1878, kajti cena srebru je ves ta čas padala. Prišel je torej zopet čas, da bi lahko obnovili srebrno valuto. Nepričakovano mnogo srebra je prišlo v državo. Vlada je videla, da cene srebru stalno padajo, da bi torej srebrna veljava povzročila inflacijo srebrnega denarja. Zato je ustavila l. 1879 svobodno kovanje srebrnega denarja. Od l. 1879 naprej se je srebrni goldinar takorekoč ločil od svoje kovine, kajti bil je več vreden kot srebro v njem. Postal je kreditni denar, enak papirnatemu kreditnemu goldinarju.

Avstrija je imela torej od l. 1859 do 1892 prosto veljavo (tako imenovano avstrijsko veljavo). Papirnati goldinar te veljave je bil do l. 1879 manj vreden kot srebrni goldinar, po l. 1879 pa enak srebrnemu kreditnemu goldinarju. V obeh dobah pa je bil manj vreden kot avstrijski zlati goldinar. Razlika, ki je bil zanjo zlati goldinar več vreden kot papirnati oziroma srebrni, so imenovali »agio«. Ta agio je rasel do l. 1887. Takrat je dosegel povprečno višino 25 gld. za 100 zlatih goldinarjev. Od tega leta naprej je pa stalno padal. Papirnati denar je bil torej od leta do leta več vreden; l. 1891, torej neposredno pred valutno reformo, je bil agio samo povprečno 15 gld. Vzroki so bili slični onim na Ruskem. Avstrija je od l. 1866 dalje živela v miru (okupacija Bosne in Hercegovine ni zahtevala nobenih posebnih gospodarskih žrtev), novih bojnih zapletljajev na političnem obzorju niso pričakovali, avstrijska

⁹ Prim. dr. L. v Mises, Die wirtschaftlichen Motive der österreichischen Valutaregulierung v »Zeitschrift für Volkswirtschaft etc.« B. 16, H. VI, 1907.

trgovska bilanca je bila že od periode 1874—1878 dalje aktivna, l. 1889 je bila aktivna že celo plačilna bilanca, deficit v proračunih je pojemal in 1889/1890 izginil, državni kredit je rasel; kurz državnih avstrijskih rent v Berlinu je bil n. pr.:

l. 1877	61.05 %
l. 1886	93.05 %
l. 1891	95.69 %

Leto, ki je bilo za avstrijski goldinar odločilno, je bilo, kakor smo ugotovili, 1887. Do tega leta je avstrijski goldinar stalno padal napram zlatemu; od l. 1872 do l. 1887 je padel od 110 do 125, to je: v dobi 15 let za okoli 10 % ali povprečno 1 % na leto, dočim letna kurzna gibanja niso presegala 2—3 %. Ljudje so se s tem padanjem počasi sprijaznili, saj je bilo v prid odločilnim faktorjem samim: onim poljedelskim in industrijskim krogom namreč, ki so izvažali. Vedno višji agio jim je dajal stalno izvozno premijo, deloval pa istočasno kot zaščitna carina. Ko pa se je tendenca agia l. 1887 presukala in so istočasno letna kurzna gibanja silno narastla (l. 1888 do 7 % l. 1890 do 8 %), so imeli od tega največjo škodo vprav ti krogi. Poskusili so vse, da se ubranijo zboljšanju denarja; l. 1890 je začela n. pr. celo ogrska vlada dejansko posegati na devizni trg in kupovati zlate devize, da bi na ta način držala tuje valute na višini. Tekom nekaj mesecev je nakupila za 45 milijonov goldinarjev zlatih deviz, toda tudi to ni vplivalo na devizne kurze. Morala je odnehati.

Ko se je ta poskus ponesrečil, so začeli resno premišljevat i o regulaciji valute, kajti uvideli so, da je to edini jez, ki bi mogel zabraniti padanje agia in velika nihanja v vrednosti avstrijskega goldinarja. S tem je bil led prebit. Tekom sledečih dveh let so izvršili vse predpriprave in l. 1892 je stopila Avstrija v krog onih držav, ki so imele zlato valuto že vpeljano. Formalno se je avstrijska zlata valuta sicer bistveno razlikovala od drugih zlatih valut, kajti opirala se je predvsem na diskontno in devizno politiko in potem šele na zlato zalogo, dejansko pa je imela isti uspeh kot druge.¹⁰

¹⁰ Podrobneje prim. Spitzmüller, Die österreichisch-ungarische Währungsreform, Wien, 1902; Karl Menger, der Übergang zur Goldwährung, Wien, 1892; Stenographische Protokolle der Währungs-enquetekommission, Wien, 1892.

II.

Do sedaj smo spoznali, kakšni predpogoji so potrebni za posamezne države, da lahko uvedejo zlato valuto, in kako dolgo mora približno trajati, preden jo morejo z uspehom vpeljati. Sedaj pa ugotovimo, kdaj so posamezne skupine držav vpeljale zlato valuto in kakšen vpliv je imela ta vpeljava na ceno zlata, merjeno po cenilnem indeksu. Tu pripomnimo radi jasnosti: čim bolj pada cenilni indeks, tem bolj raste cena zlatu in narobe. Oba se torej gibata v obratnem razmerju.

Zlata valuta je bila vpeljana, bodisi čista, bodisi šepasta ali hroma, posebno v dveh desetletjih: v osmem in desetem preteklega stoletja. V dobi 1870—1880 so jo vpeljale Nemška, Danska, Norveška, Švedska, Nizozemska in države latinske unije Francoska, Belgija, Švica in Italija,¹¹ v dobi 1890—1900 pa Ruska, Avstrija, Severna Amerika in Japonska. Posamezne emisijske banke so si morale torej posebno v teh dobah nabaviti velike množine zlata.

V prvi dobi (1870—1880) se je svetovna zaloga zlata zvišala od 20.335 milijonov zlatih mark na 24.735 milijonov, torej za 4.400 milijonov ali okroglo za 22%.¹² Cenilni indeks svetovnih cen — kot tak lahko velja Sauerbeckov: *The Course of Average Prices*, London 1908 — pa pove, da so se cene v tem desetletju sicer dvigale do srede leta 1873 (borzni kraki tega leta!), potem pa stalno in rapidno padale do 1879, da so se začele takrat zopet dvigati in prišle l. 1880 do one višine, ki so jo imele l. 1878, potem pa zopet začele padati. V tej prvi dobi je torej cena zlatu z majhnimi presledki stalno rastla. To povišanje moramo sicer v prvi vrsti pripisovati depresiji sedemdesetih let, vendar pa ima tudi vpeljava zlate valute pri tem svoj delež. Če bi države prav takrat ne bile vpeljavale zlate valute, bi indeks gotovo ne bil padel od 102 na 84.

V drugi dobi (1890—1900) se je svetovna zaloga zlata zvišala od 28.775 milijonov zlatih mark na 36.975 milijonov, torej za 8.200 milijonov ali za 28,5%. Cenilni indeks pa ne kaže v tej dobi nobene stalne tendence navzdol ali navzgor. L. 1890 je znašal 70, potem je počasi padal, dokler ni prišel

¹¹ Prim. Nedeljković o. c., 352.

¹² Prim. G. Cassel, *Lehrbuch der allgemeinen Volkswirtschaftslehre*, Leipzig, 1919, str. 571.

l. 1895 na 64 (torej par let po ameriški in avstrijski valutni reformi!), potem pa se je zopet dvigal, vendar ni dosegel l. 1900 več kot 68. Leti 1890 in 1900 sta bili vrhunca konjunktur, leto 1895 pa čas največje depresije. Ta doba razpade torej na prvih 5 let depresije in drugih 5 let konjunktura. V prvi dobi je cena zlatu rastla, v drugi padala. V prvi dobi sta vplivali na porast cen zlatu zlasti Amerika in Rusija: prva je potegnila nase v letih 1876—1892 dve tretjini vsega v tej dobi produciranega zlata, druga pa nakupila istočasno za 1.500 milijonov mark zlata.

L. 1895, t. j. v letu največje depresije, je bila Amerika že večinoma saturirana, Rusija pa je imela zbranega zlata že za več kot 2000 milijonov mark, avstrijska valutna reforma je bila že izvršena, poleg tega je tudi temeljila na devizni in diskontni politiki, Japonska pa je potrebovala razmeroma malo zlata. Povpraševanje emisijskih bank je poenjalo in ni tako stavilo bistvenih zaprek razvoju nove konjunktura, ki je dosegla svoj vrhunec l. 1900. Vendar pa so cene zlatu v prvi polovici zrastle radi povpraševanja po emisijskih bankah tako silno, da jih konjunktura druge polovice ni mogla popolnoma paralizirati. Dočim je indeks padel od 70 na 64 v prvi polovici, se v drugi polovici dobe ni mogel dvigniti na več kot 68. Tudi poznejši razvoj narodnega gospodarstva ni mogel več dati zlatu tako visoke cene kot jo je imelo l. 1895; o tem pričajo indeksne številke. Zato lahko izvajamo: l. 1895 je imelo zlato, merjeno po cenilnem indeksu, največjo ceno, ki se je sploh kdaj dosegla, in do te cene so mu bistveno pripomogle valutne reforme, predvsem dveh tako velikih držav kot sta Amerika in Rusija, da ne upoštevamo drugih.

III.

Preden preidemo k pogledu v bodočnost, rekapitulirajmo dosedanja izvajanja, ki pravijo:

1. Zlata valuta nima namena sama v sebi, njen namen je stabilizacija denarne edinice v lastni državi.
2. Valutne reforme so redno zvezane z devalvacijo: stari zlati avstrijski goldinar je bil vreden 2 franka 50 centimov v zlatu, 2 zlati kroni iz leta 1892 pa samo 2-10 franka; tako imenovani ruski zlati polu-imperial je bil vreden l. 1817 pet starih zlatih rubljev, l. 1897 pa 7-5 novih zlatih rubljev.

3. Denar vsake države je pred vpeljavo valutne reforme imel stalno tendenco navzgor, t. j. njegova vrednost napram zlatu je konstantno rastla, le izredni dogodki so jo mogli ustaviti ali celo malo potisniti navzdol, toda samo za kratke mesece. Ni se posrečila nobena zlata valutna reforma, kjer je v dobi pred njo v državi padal denar.

4. Zlate valutne reforme se vršijo takrat, ko se države osvobodijo okostenelega prohibitivnega sistema v trgovski politiki, torej v dobi svobodne mednarodne trgovine, ki je eventualno modificirana z zaščitno carino, kakor pač nanese potreba v dotičnem narodnem gospodarstvu.

5. Vpeljava zlate valute vpliva na svetovne cene: včasih poostri depresijo, more pa tudi ovirati razvoj.

6. Potreben je mir, pa ne samo v državi sami in pri njenih sosedih, ampak splošen mir. Potrebna je aktivna plačilna bilanca, potreben je proračun brez primanjkljaja. Potreben je neomajan državni kredit. Potrebno je, da si nabere emisijska banka primerno množino zlata.

7. Vsi ti pogoji morajo biti resnično dani, ne samo v trenutku, ko se vrši valutna reforma, ampak že mnogo preje, posebno mir, aktivna plačilna bilanca in proračun brez primanjkljaja morajo obstojati že precej let pred dnevom vpeljave zlate valute.

8. Udejstvovanje »zlate valute« se ne vrši po kakem enotnem načrtu, ne ravnajo se vse države po enem principu. Do efekta zlate valute peljejo različna pota, ki si jih ustvari narodno gospodarstvo vsake države samo zase.

Iz vseh teh nians o zlatih valutah sta tipični sledeči dve: prva se opira predvsem na množino zlata, predpisuje natančno, kakšno množino bankovcev sme izdati emisijska banka brez kritja v čistem zlatu, stavi emisijski banki v dolžnost, da dobi trg z zlatom popolnoma pod svoj vpliv in ga tudi obdrži s pomočjo diskontne politike. Prva skrb emisijske banke bodi, da je tako močna, da lahko vselej prevzame vsako ponudeno in proda — seveda vse po stalnih cenah — vsako zahtevano množino zlata. Devizna politika pride zanjo šele v drugi vrsti v poštev. Tako dela angleška banka. Ona je največji trgovec z zlatom na svetu. V devizno kupčijo in politiko se ne vtika, prepušča jo drugim bankam in bankirjem, vpliva nanje in jih kontrolira le po diskontni politiki in izjemoma včasih po lombardu.

Druga niansa pa vidi v zlati zalogi emisijskega zavoda samo rezervo za slabe čase, t. j. dela promet z zlatom le takrat, kadar odpovedo druga sredstva za stabilnost denarja. Ta sredstva so predvsem zlate devize. Zato nalaga emisijski banki dolžnost, da se posveti tako intenzivno kupčiji z zlatimi devizami, da obvlada popolnoma devizni trg. V njeni bilanci igra postavka »zlate menjice« najboljši karakteristično vlogo. Njena diskontna politika je popolnoma podrejena devizni politiki. Tako je postopala bivša Avstro-ogrška banka, ki je imela vedno nakupljeno tako množino tujih deviz, da je popolnoma obvladala devizni trg. Zlata ni oddajala, dokler je mogla kriti povpraševanje po zlatu z zlatimi devizami.

Prva ima to svetlo stran, da uživa več zaupanja in ugleda, in to senčno stran, da se opira predvsem samo na nakup zlata. Druga ima to svetlo stran, da je bolj gibčna in izrablja vsa sredstva za stabilnost denarja, in to senčno stran, da ji preti možnost, da ji v časih ostrih kriz zmanjka deviz, kar povzroči paniko in naval na njene zlate zaklade.

IV.

Zatopimo se trenutek v sedanost in postavimo jo v luč posameznih točk prejšnjega poglavja.

Današnje gospodarsko stanje kontinentalnih valut še ne dopušča nobenega sklepa, kolika bode devalvacija sedaj veljavnega papirnatega denarja. Na vsak način pa bo devalvacija neprimerno večja kot so bile devalvacije v preteklem stoletju.

Ni dan dalje še skoro noben predpogoj za vpeljavo zlate valute. Posamezne valute niso po vojni kazale nobene enotne tendence, gibale so se enkrat navzgor, enkrat navzdol. Izjemo dela samo angleški funt, ki se stalno dviga. Oprostili se še nismo prohibitivnih vodil v mednarodni trgovini. Ne moremo tudi predvideti one dobe, ko bodo države nadomestile ta vodila s čistimi zaščitnimi carinami. Daleč smo še od splošnega miru na kontinentu. Le redko naletimo pri kakšni državi na aktivno plačilno bilanco, pa še takrat ne vemo, ali je to trajen ali samo enodneven pojav. Proračuni brez primanjkljaja obstojajo do sedaj samo še na papirju — izvzeta je zopet samo Angleška. Zaloge zlata pri emisijskih bankah ne zadostujejo: ne za zadostno kritje papirnatega denarja, posebno pa ne za kritje

ostankov pasivnih bilanc. Na resne in utemeljene poskuse k povratu k zlati valuti bomo morali čakati še dolgo, in če sodimo po izkušnjah preteklega stoletja, najmanj 20 do 30 let. Sedanji poskusi in naporu v nekaterih državah so sicer vse hvale vredni, toda obnesli se ne bodo; treba je, da pride večina kontinentalnih držav do takega položaja, da bodo smele resno misliti na vpeljavo zlate valute. Šele potem bo mogla država za državo, kakor jim bodo pač dovolile okoliščine, vpeljati zlato valuto. Dokler ne pride ta doba, se bo pa vsak tak poskus končal s tezavriranjem zlatega denarja in povečanjem intenzivnosti špekulacije z zlatom, bodisi v dotični državi sami, bodisi pri njenih sosedih, kajti manjkalo bo tistega neomajanege državnega kredita, ki je neobhodno potreben za zlato valuto. Do takega splošnega gospodarskega položaja na kontinentu pa pridemo šele takrat, ko se bo letno nihanje kurzov posameznih evropskih papirnatih valut skrčilo na par odstotkov letno in bo to stanje trajalo neprenehoma ali vsaj, z izjemami zelo kratkih mesecev, najmanj nekaj let.

Vprašanje pa bo takrat, ali bo za vpeljavo zlatih valut na kontinentu dosti zlata. To bo pa zelo resno vprašanje. Že prej smo konstatirali, da je rastla produkcija zlata pred vojno od leta do leta. Vsako leto se je od l. 1850 pa do vojne produciralo 2,5—3% svetovne zlate zaloge, navadno se je letni prirastek gibal okoli 2,8%. Videli smo pa, da je še celo pri konstantno in enakomerno naraščajoči produkciji zlata povzročila vpeljava zlate valute v Rusiji in Ameriki v 90. letih silen pritisk na cene. Cene blagu so takrat dosegle svoj minimum, cene zlatu pa maksimum.

Med vojno in po vojni je pa produkcija zlata rapidno padala.¹³ Od l. 1915 je letna produkcija padala največ za 8%, najmanj pa za 4%. Lansko leto so producirali n. pr. samo 69% tiste množine, ki je bila producirana l. 1915, in samo 54% one množine, ki je bila producirana neposredno pred vojno, to je l. 1913; producirano je bilo zlata samo za 1330 milijonov zlatih mark. Vzroki tičijo v tem, da so produkcijski stroški zelo narastli, v Ameriki n. pr. za celih 30%, da so sedanje cene zlatu prenizke, dalje, da je papirnat denar izpodrinil zlati denar iz

¹³ Prim. L. de Launay: Etat actuel de l'Industrie aurifère. Revue de France, 1922, Nr. 12.

prometa na velikanskih teritorijih v Evropi in Aziji, da so države, ki imajo sedaj zlato valuto, prenasičene z zlatom in da so registrirani slučajji, ko so se ga naravnost branile (Švedska!). Produkcija zlata, ki je od l. 1914 sem nazadovala za skupno 2600 milijonov zlatih mark, pa ne kaže še nobenih znakov, da bi se zopet začela dvigati. Narobe, v l. 1922 bo še manjša, kajti Južna Afrika (Witwatersrand!), ki sama producira okoli 70 % vsega zlata, preživlja velike krize; letos je n. pr. tam izbruhnil štrajk, ki je trajal 2 meseca in se počasi prelevil v meščansko vojno, ki je zahtevala stotine ubitih, tisoče ranjencev, milijonsko škodo (v angleških funtih), dočim je končani štrajk pustil eno tretjino vseh belih in črnih delavcev brez kruha. Posledice tega štrajka se bodo poznale še dolgo in upi na povečanje produkcije v tem najvažnejšem središču so zelo majhni.

Na drugi strani pa tudi ne smemo prezreti, da so svetovne zaloge zlata prešle iz rok, ki so jih imele pred vojno, in da se danes nahajajo predvsem v onih državah, ki imajo visoko aktivne plačilne bilance: Severna Amerika ima n. pr. najbolj aktivno bilanco in poleg tega še tretjino vseh svetovnih zalog zlata. Imajo ga torej vprav one države, ki ga sploh ne rabijo v izravnavo plačilne bilance.

Ti dve okoliščini (nazadovanje produkcije zlata in koncentriranje zlatih zalog v gospodarsko najmočnejših državah) bosta istotako silno otežkočali zlate valutne reforme.

Verjetno je torej, da bodo vse države s slabo valuto prisiljene, da bodo kopirale stari avstrijski valutni sistem. Pot k njemu pa pelje edinole preko dolgoletne stabilizacije. Cilj gospodarske politike v valutarno slabih državah bo torej v najbližjih letih stabilizacija lastnega denarja, začetkom po prohibitivnih naredbah v trgovski in carinski politiki. Počasi bodo pa morale te naredbe odpadati, kolikor bo pač dovoljevalo trenutno stanje stabilizacije. Šele ko bo stabilizacija tako na varnem, da se bo lahko držala samo pri zaščitni carini, ko bo torej mednarodna trgovina uživala popolno svobodo, omejeno le še po carinskih postavkah, šele takrat bomo lahko mislili na vpeljavo zlate valute.

Sicer pa ne smemo misliti, da bi nas zlata valuta obranila onih dveh gospodarskih pojavov, ki se jih najbolj bojimo: valovanja cen in gospodarskih kriz. Cenilni indeks bo vedno v valovanju kot je bil pred vojno, četudi smo imeli zlato valuto.

Sauerbeckov indeks je bil n. pr. (merjeno tudi sedaj v desetletjih):

l. 1850	okoli	80
l. 1860	»	100
l. 1870	»	101
l. 1880	»	85
l. 1890	»	70
l. 1900	»	68

Gospodarske depresije so pa dosegle svoje vsakokratne vrhunce v letih: 1851, 1858, 1870, 1879, 1887, 1896, 1902/3 itd. Stabilnost zlate denarne edinice je le navidezna, tudi zlat denar nima stalne vrednosti, če ga presojamo po cenilnem indeksu. Diagram, ki ga je sestavil G. Cassel,¹⁴ nam n. pr. pove, da je cena zlatu, merjena po indeksu, padla od l. 1850 do l. 1864 za 42 %, potem pa se zopet dvignila za 51 % do l. 1896, od tega leta naprej pa zopet padala.

Edino, kar more nuditi zlata valuta, je omejitev valovanja cen na povprečno nekaj odstotkov letno na obeh straneh konjunktornega razvoja. Tvori, rekli bi, ozek pas, ki se v njem gibljejo cene, sledeč splošni smeri, ki jim jo določa gospodarski razvoj: enkrat navzgor v dobi konjunktore, enkrat navzdol v dobi depresije. Treba pa je ponoviti: to funkcijo izvršuje zlata valuta le takrat, kadar je mednarodna trgovina, posebno promet z denarjem in zlatom, povsod svobodna. Dandanes pa tega ni in zato zlata valuta te funkcije sedaj ne izvršuje niti v onih državah, ki trdijo, da imajo zlato veljavo; kajti kljub tem trditvam imajo še vedno prohibitivne naredbe, ki ovirajo svobodno kovanje ter svoboden uvoz in izvoz zlata in ki so na ta način preobrazile tudi te zlate valute v svobodne veljave.

Novejše srbsko slovstvo.

(Nužen razgled za slov. izobraženstvo in srednje šole. Sestavil dr. Ivan Pregelj.)

V letih pred balkanskimi boji je zbiral srbski prevajevatelj Levstikovega »Kerpana« Uroš Džonić gradivo za razpravo o medsebojnem razmerju Srbov in Slovencev. Nič ne vem, da bi bil Džonić razpravo dopisal. Vem pa, da bi bil mogel marsi-

¹⁴ Prim. njegov Lehrbuch o. c., str. 410.

kateri Slovenec v teh štirih letih po zjedinenju s pridom sestaviti, kaj in koliko smo Slovenci vedeli o srbski literaturi in kaj imamo srbskega v našem jeziku. Že ob površnem pregledu slovstvenih beležk po naših bibliografičnih in književnih spisih bi mogel soditi, da so se naši pisci že od Vodnika, Kopitarja in Jake Zupana, mimo Kobeta, Dežmana in Cegnarja, mimo Peruška, Marna do Ilesiča, mimo prevajevalcev Trifkovičevih do prevajevalcev Nušičevih (Govekar), do Gradnika in Milčinskega živo, redno, nepretrgoma, nekam prav tradicionalno, romantično nacionalno zanimali za književnost Srbov, prevajali iz srbsčine (L. Gorenjčan), priobčevali pregledne črte o srbski knjigi (Štrekelj, Perušek, Tominšek), pisali ocene, nekrologe in daljša književna poročila (Fekonja) in taka tudi naročevali naravnost od Srbov (Ljubljanski Zvon 1902, Dom in svet 1919). Seveda. V tisti meri bližnja kot hrvatska knjiga nam srbska nikoli ni bila in nam biti ni mogla spričo težjih občevalnih razmer. Ne dvomim tudi, da je cirilica močno odtujevala, da ni bila nepremagljiv jez ne v starejši »slavjanski« rodoljubnosti, ne v gibanju novega jugoslovenskega omladinskega duha. Tembolj presenetljivo je, da pa po zjedinenju še nismo našli načina, kako bi popravili zamujeno, temveč se zadovoljili, da še v manjši meri programno proučujemo srbski književni trg. Kdor zida v Slovencih tisti »državni nacionalizem«, bi moral predvsem zato skrbeti, da Slovenec čim prej in čim nazorneje spozna »dušo srbstva«, tam, kjer se razodeva najčisteje, najjasneje — v umetnosti, v lepi knjigi. Šoli predvsem in slovenski omikani družbi pa bi bila nujna knjiga zgodovine srbskega slovstva, morda vsaj v toliko, v kolikor je Srbe s Slovenci seznanil — dr. Prijatelj. Za zdaj šoli in našemu izobraženstvu pač ne vem boljšega uvoda v srbsko novo slovstvo kakor srbsko Skerličevo krajšo in večjo »Istorijo nove srpske književnosti«. ¹ Ob tej, ob Skerličevih »Pisci i knjige I.—VI.«, ob lastnem, za zdaj še kaj skromnem berilu in nekaterih hrvatskih pregledih srbskega in hrvatskega slovstva sem sestavil prvi, najnujnejši razgled po tistem srbskem slovstvu, ki bi moglo nuditi srbstva neveščemu omikanemu Slovencu vsaj nekaj elementarne opore in nekaj temeljnega gradiva, da si iz njega zgradi nekaj malo več ogrodka k sliki »srbska umetnost«.

¹ a) 1921 III. izd. b) 1921 II. izd.

Tesno je, malo, a je najnujnejše: 1. Značaj razvojne črte v novejšem srbskem slovstvu, 2. najznačilnejše umetniške in pisateljske osebnosti, in 3. dela, ki so tipično najbolj srbska in razodevajo folkloro jezika in narodne duše poedinih srbskih zemelj.

Podobno kakor slovenska književna umetnost je tudi srbska zelo mlada. Rodila jo je zapadna prosvetljenost in odgojila jo je rastla tudi srbska pod trajnimi tujimi vplivi v različnih pro-zapadna romantika. Podobno kakor slovenska književnost, je svetnih središčih (Dunaj, Pešta, Novi Sad, Beograd, Dalmacija, Bosna-Hercegovina, Črna gora). Podobno kakor slovenska književna umetnost si je morala tudi srbska graditi književno občilo, jezik (srbsko-cerkvenoslovenski, rusko-cerkvenoslovenski, srbsko-ruski, narodni srbski ijekavski in ekavski govor). Slika književnih razmer in knjižnega trga je bistveno slična slovenskim razmeram; periodično izhajanje leposlovnih in književnih glasil (Novine Serbske 1813—1822, Serbski Letopis 1825, Danica 1826—1829, 1834, Serbsko-Dalmatinski Magazin 1837 do 1869, Uranija 1837—1838, Serbska Pčela 1830—1841, Golubica 1839—1844, Sedmica 1852—1858, Šumadinka 1850—1857, Danica 1860—1871, Javor 1862—1863, 1874—1893, Mlada Srbadija 1870—1872, Rad 1874—1875, 1881, Straža 1878—1879, Pobratimstvo 1881—1882, Srbadija 1874—1877, 1881—1883, Srpska Zora 1876—1881, Stražilovo 1885—1894, Kolo 1889—1891, Delo 1894—1915, Zvezda 1894, 1898—1901, Zora 1896—1901, Srpski Književni Glasnik od 1901; Letopis Srpske Matice i. p.). Kakor druga slovstva nosi tudi novo srbsko sledove časovnih idej in pa sledove notranje narodne duše: kakor v Slovencih abecedno vojsko najdemo tudi tu borbo za književni jezik, jasno izraženo hotenje, ustvarjati nove umetniške oblike, izpopolnjevanje ob tujih vzorih in tradiciji domačega, zlasti narodnega slovstva. Med vsemi Jugoslovani so najjače skusili vpliv ruskega realizma Srbi in v tem realizmu ustvarili svojstveno kmetiško novelo in družabno (politično) satiro. Epa ali romana kakor Hrvati po Mažuraniću in Šenoi niso mogli ustvariti. Zavedst državne in narodne neodvisnosti jih je obvarovala pred slepim posnemanjem zapadnih slovstvenih mod, relativno pozno so se pojavili pesimisti dekadence »parižlije«. Tradicionalno krepko

je rastla ob lepo knjigo ob Nemcih in Francozih in Rusih srbska kritika (Ruvarac Kosta, Marković Svetozar, Nedić Ljubomir, Car Marko, Popović Bogdan, Skerlić Jovan, Br. Lazarević). Kontinuitetno je rastla lirika (Br. Radičević, Jovan Jovanović, Vojislav Ilić, Aleksa Šantić, Jovan Dučić), podobno povest (n. pr. v motivnosti Sremčevega »Popa Čire in popa Spire«, Matavuljevega »Bakonja Fra-Brne« in Čorovičevih »U ćelijama«). V starejši romantični dobi je književni jezik južni srbski Vukov govor. Pisci iz severnega in severnovzhodnih ozemelj uvajajo ekavščino. Izrazita je folklor bosanske ljubezenske poezije »sevdalink«. Kakor pri nas se javlja tudi pri Srbih rodoljubno pesništvo, patriotska lirika v zelo močni meri iz starejšega »alkoholičnega« patosa v realno občutje zdravega zanosa socialne narodne ljubezni in srbske misli. Velikemu svetu so dali Srbi za narodno pesmijo in »Gorskim vencem« P. P. Njegoša še Laze Lazarevića novele, slovanskim odrom pa Kosto Trifkovića in Branislava Nušića.

I.

Domovina nove srbske književnosti je Ogrska: ozemlja, kamor se je bil pred Turki izselil del srbskega naroda, ki je tako prišel pod zapadne kulturne vplive. Tu so tekom 18. stol. izmrli zadnji predstavniki starejšega, srednjeveškega srbskega pisja v tako imenovanih Račanih (Kiprijan Račanin, Jerotej Račanin; Gavriilo Štefanović-Venclović, ki v nekem smislu pomenja predhodnika Dositeja in Vuka, ter Juraj Branković), ki so se posluževali še srbsko-cerkvenega jezika, a pomenijo po Vencloviću že zarjo narodnega slovstva. Da bi utrdil pravoslavje, je zaprosil karlovški metropolit Jovanović na Ruskem učiteljev. V letih 1826—1831 osnujejo došli ruski učitelji (Suvorov in Kozačinski) šole (Slavenska škola, Latinsko-Slavenska škola), iz katerih je vzrastel v ruskem duhu in jeziku šolan zarod, ki je povzročil v zgodovini novega srbskega slovstva tako imenovano dobo rusko-slovenske knjige. Ta šolski jezik je postal službeni jezik srbske cerkve in šole. Najznačilnejši ruski pisci tega slovstva so: Kristof Žefarović, Bazilij Petrović, Pavel Đulinac, Jovan Rajić in Zaharija Stefanović-Orfelin. Proti temu jeziku in v smislu slovstva v narodnem duhu pomeni prvega prevratnika Dositej Obradović

(1743—1811), ki se je izobrazil v duhu zapadnega prosvetljenstva in je v bistvu že tam, kjer pozneje Vuk Karadžić, dasi dejansko še ni znal pisati v čistem narodnem jeziku. Našel je učencev v Jovanu Muškatiroviću, Aleksu Veseliću, Emanuelu Jankoviću, Gregorju Trlajiću, Atanaziju Stojkoviću, Pavlu Solariću in Vincencu Rakiću. Vsaj tisto, kar so pisali ti možje za preprosto ljudstvo, so skušali pisati v pristnem narodnem jeziku. Odločno pod vplivi zapadnega klasicističnega okusa (Goethe, Schiller, Gessner) je stala nato v letih 1810—1848 družina pevcev in piscev »učenega stihotvorstva srbskega« Najznačilnejša osebnost je »odacijec« Lukijan Mušicki (1777—1837). Šele sedaj se je javil tudi že prvi pisec iz Srbije: Milovan Vidaković, ki je posnemal v svojih nemške filozofsko-vzgojne romane. Zelo so častili sodobniki pesem Sime Milutinovića - Sarajlije (1791—1847), katerega sta visoko cenila celo Jan Kollár in Adam Mickiewicz, pa celo Goethe sam. Napisal je epsko pesem »Serbianka« (1826) in tragedijo »Tragedia Obilić« (1837). Njegova književna usoda dandanes sliči iz podobnih vzrokov usodi Koseškega. »Prvega modernega literata srbskega v pravem zmislu besede« je odkrilo občinstvo nanovo v Jovanu St. Popoviću (1806—1856), katerega so bili romantiki zavrgli. Pisal je romane in tragedije. Močnejši je kot lirik, zlasti pa kot pisatelj komedij, pravi osnoveatelj srbske vesele igre (Ženidba i udadba 1842, Beograd z nekad i sada [1853], Rodoljubci). Vse svoje vrstnike je presegel kot pravi pesnik arhimandrit in vladar Črne gore Peter Petrović Njegoš (1813—1851). Zbiral je narodne pesmi. Njegova najvažnejša dela so: Luča Mikrokozma (1845), Gorski Vienac (1847) in Lažni car Ščepan Mali (1851)). Luča Mikrokozma je religiozno-alegorijski ep o stvarjenju sveta in človeka. Nastal je pod vplivi Miltonovega Izgubljenega raja. »Lažni car« je venec dramatskih prizorov o slovitem laži-carju v Črni gori. Najboljši je epsko-dramatski, čudovito izvorni »Gorski venec«, ki vsebuje zgodovinski dogodek nekake šentjernejske noči črnogorskih poturic začetkom 18. stoletja. Kako se je pesem priljubila, dokazuje, da je Venec doživel od l. 1847 do 1920 22 izdaj in so pesem prevedli v vse slovanske jezike, v nemščino, švedščino, italijanščino in madžarščino. Slovenski prevod (Perušek) je izdala Matica Slovenska. Med manj važnimi (Jurij Miletić, Jovan Su-

botić, Vasa Živković, Matija Ban, Medo Pucić) pomeni Ljubomir Nenadović (1826—1895) nekak prehod v romantiko. Odlikoval se je zlasti kot urednik »Šumadinke«, ki je bila ena prvih in najboljših srbskih književnih glasil. Stejejo ga med osnovatelje književnega srbskega sloga. Neskončno slavo je užila rodoljubna pesnica Milica Stojadinović-Srbkinja (1830—1877), nekaka srbska Cveta Zuzorićeva in Rahela Levin v eni osebi, prva srbska pesnica. »Njeno tragično življenje je bolj pesniško kakor njeno pesniško delo.«

Z romantiko se počenja kakor pri drugih slovanskih narodih tudi pri Srbih novo, veselo pesniško gibanje. Podobno kakor v Slovencih moremo v srbski romantiki opaziti nekako zgodnjo romantiko poleg poznejše, ki je nekam udejstvila teorijo prve nemške romantične generacije. Boj za književni jezik je kakor v Slovencih abecedna vojska najbolj vidni zunanji znak prve srbske romantike. Povzročitelj književnosti v novi jezikovni obliki, srbski Grimm in Herder v eni osebi je Hercegovec Vuk St. Karadžić (1787—1864). Pisatelja v njem pa je prebudil Slovenec Jernej Kopitar. »Glavni uzrok da sam ja danas spisatelj ostaće do vijeka Kopitar,« veli Karadžić sam. Kopitar je iskal človeka, ki bi ga točno uvedel v srbski jezik, in je kot cenzor odkril Vuka. Spoznal je samoukovo darovitost in sposobnost in mu odslej s svojim širokim književnim obzorjem pomagal pri delu, ko je Vuk zbiral narodne pesmi, opisoval narodne običaje, sestavljal srbski slovar in slovnico in tako polagal jezikovni temelj novemu slovstvu v narodnem hercegovskem južnem ijekavskem govoru. Vukova jezikovna in pravopisna reforma je našla srditih nasprotnikov v Srbiji, ki so v Vukovem delu sumili katoliško in avstro-slovansko propagando. Vse svoje življenje se je bil Karadžić za svoje nazore, zlasti pa med letom 1815 in 1821 in okoli 1840. L. 1848 je izšel prvi list v novem pravopisu. Mlad znanstvenik Đuro Daničić namreč se je bil odločno zavzel za Vuka v sloviti razpravi »Rat za srpski jezik i pravopis« 1847. Istočasno je praktično izvel Vukovo reformo darovit mlad pesnik Branko Radičević. L. 1859 so v Srbiji preklicali prepoved novega pravopisa in 1868 so ga uradno potrdili in sprejeli za uradni pravopis. Vukove narodne pesmi so po posredovanju Kopitarjevem zanesle široko v svet slavo srbske junaške epike, njegov Srpski Rječnik pa je postal zakladno besedišče novemu domačemu pevskemu Parnasu. Z Vukom, romantično

dobu in poznejšimi realisti se začena za Slovence niz najznačilnejših književnih osebnosti in književnih del v srbskem slovstvu. Ogle dati si moremo seveda le najizrazitejše.

II.

a) Srbski nacionalizem po l. 1848.²

Prvi srbski pesnik, ki je v pesmi udeležil Vukovo načelo, je bil Branko Radičević (1824—1853) iz Broda v Slavoniji. Radičević pomeni deloma nekaj tega za Srbe, kar naš Prešeren pod Čopovim mentorstvom za nas. Po Vuku je pel popolnoma v duhu narodne pesmi in narodne besede naravnost iz srbskega riječnika. Pa je tudi v resnici pravi pesnik, med najčistejšimi srbskimi liriki prvi: »pesnik srca in mladosti«, oseben, neposreden, erotik in elegik, ki sluti zgodnjo smrt. Tako je bil vzornik srbskim lirikom vse do Vojislava Ilića (»brankomanstvo«). Poskusil se je tudi v romantičnem epu po zgledu Angleža Byrona), a z manjšim uspehom (Gojko 1848, Osveta, Stojan, Utopljenica, Uroš, Hajdukov grob 1849). Novo izdajo njegovih pesmi v letu 1867 so razprodali v nekaj tednih. Radičević je zares prvi pravi srbski lirik. Ubil je starejšo »objektivno« in psevdoklasicistično šolo in pomeni začetek prave narodne umetne lirike v Srbiji. Z Daničićem je kot praktični učencem Vukov pripomogel svojemu velikemu vrstniku do zmage. Umrl je mlad, imel je posnemalcev in učencev. Najznačilnejši

² Središče kulturnega življenja je postal v tej dobi Novi Sad, dočim je bilo središče prej Pešta (poleg Dunaja). Zato nazivljejo novo prosvetno središče »Srpske Atine«. Leta 1864 so sem prenesli središčni organ Matica Srpska. Tu se je osnovalo narodno gledališče, tu izhajajo listi »Danica«, »Javor«, »Matica«. Tudi politični novosadski listi (Srpski Dnevnik, Zastava) dajejo smernice vsemu političnemu srbskemu življenju. Tu se je 1866. osnovala po zgledu zapadnih družb »Mlada Srbska« v »Ujedinjeni Omladini Srpski«. Narodno prebujenje je kakor pri nas smoter omikanege srbstva, na mesto ideje starejšega panslavizma pred 1848 se javlja vse odločnejše misel srbskega nacionalizma, pansrbizma. Pisci prav v duhu Rousseaujevih idej idealizirajo naravnega človeka, veličajo narodno dušo in narodno prošlost. Ideal jim je, biti čist, naraven Srb, »Srbenda«. Srbizirajo se imena: Timotej v Bogoboja, Aleksij v Branka itd. Vsi pesniki te dobe so zlasti pod nemškimi in madžarskimi književnimi vplivi. Predvsem se je razvila v dobi te romantike lirika in dramatika v vezani besedi. Jezikovna Vukova reforma zmagala popolnoma. Novi književni jezik postane tudi književno občilo Hrvatov. Romantiko zaključijo ruski vplivi v sedemdesetih letih.

med njimi je Jovan Grčić-Milenko (1846—1875). Z Brankom so hodili v Vukovih načelih še Bogoboj Atanacković (1826—1858), ki je skušal doseči v pripovedi isto, kar Radičević v liriki. Omeniti je roman »Dva Idola« (1851—1852). Joksim Nović-Otočanin (1807—1868) je pel ep »Lazarica« 1847, Jovan Sundešić (1825—1900) »Vršidbo« (1861) in »Krvavo košuljo« 1864; Jovan Ilić, oče Vojislava, pa je stoprv ustvaril dela trajne umetniške vrednosti: romantični ep »Pastiri« 1868 in turško-srbske pesmi v zbirki »Dahire«, ki so ostale vzor poznejših srbsko-bosansko-hercegovskih pevcev (A. Šantić itd.). Najplodnejši in najbolj znani in priljubljeni pesnik srbskega nacionalnega romantizma pa je Zmaj-Jovan Jovanović iz Novega Sada (1833 do 1900). Zmaj je »osrednja osebnost« srbskega slovstva, trideset let (1860—1890) pravó zrcalo tega »što se mislilo i osećalo u srpskom narodu«. Bil je pesnik in »občan« (Priatelj), velik lirik (Đulići 1864, Đulići uveoci 1882), pravi srbski Hugo in Vrchlický (prevajal je iz Goetheja, Petöfyja, Aranyja i. dr.), urednik, satirik in mladinski pesnik kakor naš France Levstik, učenec zapada in po srcu Srb in romantik Vukovih načel, eden največjih srbskih nacionalnih pesnikov. V tem oziru mu je komaj soroden byronist Đura Jakšić (1832—1878), ki je kot lirik globlji, osebnejši, pravi tip romantičnega lirika, ki je napisal tudi eno najboljših zgodovinskih tragedij srbskih: »Jelizaveta kneginja crnogorska« 1868, kateri je Laze Kostića (1841—1910) »Maksim Crnojević« 1866 dorastel par. Manj je uspel Milorad P. Šapčanin (1842—1895) v pesmi (»Žubori i vihori« 1883). Značilnejši je njegov roman »Sanjalo« (1889), ki zajemljivo riše življenje duhov pred 1848. Trajna je tudi popularnost njegove zgodovinske igre »Zadužbina« (1891). Umetniške dozorelosti Šapčanin seveda ne kaže nikoli, a je sicer nekak predhodnik Br. Nušića (»Pisci i knjige« VI. str. 33 sl.). Pripovednik Čedomil Mijatović je Slovencem znan po prevedeni povesti »Ikoniya, vezirova majka« 1891. Srbski Rosegger (pod čigar vplivi je vidno deloval) je Pavle Marković-Adamov (1855—1907). Najboljše delo bi utegnulo biti »Na selu i prelu« (1886, 1888). — Že davno je znan Slovencem tudi sijajni starejši srbski pisec veseloiger Kosta Trifković (1843—1879), ki ne sega nad moč vzornikov: Scribeja, Fredra i. dr.

b) Srbski realizem (1870—1900).³

Za Jakobom Ignjatovičem (1824—1888), ki je bil razodel že precej čuta za socialni roman, se je pojavil kot prvi realistični pripovednik Milovan Đ. Glišić (1847—1908), ki je najboljši starejši prevajalec iz ruščine (Mrtve duše, Oblomov, Vojsna in mir) in ki je zasnoval ob ruskih zgledih prvo srbsko realistiško vaško povest (»Prva brazda«). Umetnost njegova je skromna, odlikuje pa ga domačnost in čistost jezika. Tehnično ga je izpopolnil »kralj med srbsko-hrvatskimi pripovedniki« (Hranilović) »srbski Turgenjev« Laza K. Lazarević (1851—1890) iz Šabca. Lazo poznamo tudi Slovenci iz prevodov. L. 1886 je izšlo njegovih »Šest pripovedaka«, katere pozna danes vse evropsko slovstvo. Skerlić vzporeja Lazarevića z O. Feullet-jem in V. Cherbuliez-jem (prim. Lanson, Histoire, str. 1086). Po krivici, se mi zdi, mu šteje za umetniški greh njegov optimizem (Pisci i knjige II. 39 sl.). Predvsem umetniško oblikovna izvežbanost je razglasila Lazarevićev sloves po svetu, dočim se njegovih vrstnikov, izvzemši liriko Vojislava Ilića, drži nekak sled diletantskega stvarjanja. To je opaziti predvsem pri darovitem Mačvancu Janku M. Veselinoviću (1862 do 1905), čigar roman »Hajduk Stanko« je zelo znan; V. pa je le v »Seljanki« (1893) pokazal nekaj sposobnosti narisati okolje. Najboljši je, ko slika selo in vas, idiliko »rajskih ljudi«. V tem oziru je poučno folkloren in riše ljudsko življenje Mačvancev v

³ Središče novega slovstva je Beograd. Tudi zapadni kulturni in idejni vplivi prihajajo iz Rusije, zlasti po Sv. Markoviću (Pevanje i mišljenje 1868, Realnost u poeziji 1870) in Ljubenu Karavelovu. Glavni književni glasnik te dobe je Otadžbina (1875—1895). V osemdesetih letih izhajajo Stražilovo (1885—1894), Kolo (1889—1891), Bosanska Vila, v devetdesetih letih Delo (1894—1915), Srpski Pregled, Zvezda, Zora (Mostar 1896—1901). Realizem je vzgojil poleg velikega lirika Vojislava Ilića zlasti kmetiško novelo. Roman se je razvijal sprva pod neposrednimi ruskimi zgledi (Gogolj, Turgenjev, Tolstoj, Ščedrin), nato tudi pod zapadnimi, francoskimi. Notranje politične težave so povzročile, da je zamrlo vedro narodno čustvovanje. Zapadni materialistični in pozitivistični nazor je zajel tudi srbske duhove. Duh realizma »novih ljudi« se javlja zelo vidno v borbi proti idealom starejšega romantizma. Zgodovinar Ruvarac pobija tradicijo legend o smrti carja Uroša, o izdaji Vuka Brankovića na Kosovem i. p. Prevaja se Büchner, Vogt, Moleschott, Darwin in Haeckel, Hugo, Sardou, Sue, Dumas st., Dickens, Gogolj, Saltykov-Ščedrin in drugi so slovstveni zgledi. Tradicija realizma živi določno še preko moderne v večji meri kakor pri Hrvatih.

sedemdesetih in osemdesetih letih. Moderni evropski realizem predstavlja v srbskem slovstvu predvsem Simo Matavulj (1852—1908) iz Šibenika. Učil se je pri Francozih kakor Hrvat Kumičić. V svojih številnih pripovednih zbirkah slika življenje v Dalmaciji, Črni gori, pa tudi v Beogradu. Okolja beograjskega ni zajel točno (Pisci i knjige I. str. 74). Za njegovo najboljšo delo štejejo humoristični roman »Bakonja fra Brne« (1892, 1893², 1897³, 1918⁴). Moderen Matavulj ni, ker ostaja pri površju in študijsko ne sega v dušo (Iz. Cankar). Po vzoru About-jevega Le Roi des Montaignes (Lanson, Histoire 1033) je napisal šumadinskega »Gorskega carja« (1897) bolehni Svetolik P. Ranković (1863—1899), kakor se je bil naučil od Rusov in zlasti iz Tolstega. Ker je hitro pisal, njegov slog ne more zadovoljiti. Njegov izraz je duša pesimističnega človeka. Veder humoristični talent pa je v Stevanu Sremcu iz Bačke (1855—1906), ki je med najpoljudnejšimi srbskimi pisatelji. Slovomu »Ivkova slava« (1895), povest iz življenja v Nišu, čigar staro patriarhalnost ljubi in riše. Druga dela so: Limunacija na selu (1896, 1912), Pop Ćira i pop Spira (1898, 1911, 1917), Vukadin (1903) itd. Snovna motivnost popa Ćire je v sorodu Matavuljevemu Bakonji. Svetozar Ćorović iz Mostarja (1875—1919) je v svojih »U ćelijama« (1918) še enkrat porabil isto snov, tako da imamo lepo folkloro katoliškega samostanstva pri Matavulju, hercegovskega pri Ćoroviću in srbskih kaluđerov pri Sremcu. Dva izrazita satirična pripovednika sta še Radoje Domanović (1873—1908) in Branislav Nušić. Domanovićevo »Stradija« (1902) je poleg groteskne »Kraljević Marko po drugi put među Srbima« ena najjačjih srbskih političnih satir. Po resnosti socialnega občutja Nušić Domanovića ne dosega, a je kot humoristični pripovednik in pisatelj komedij najbolj znana pisateljska osebnost naših dni. (Prim. Protekcija, Običan čovek, Knez Ivo od Semberiej — Lj. Zv. 1901, katere poznamo tudi v slovenskih prevodih. V tradicijo starega realizma pred izrazito moderno sodijo še realisti plenerizma Ivo Ćipiko, ki za Matavuljem čudovito nazorno riše Dalmacijo (Zagorje) in socialno bedo svojih ljudi (Za kruhom 1904), Petar Kočić (1877—1916), ki je razkrival klimo Bosne v knjigah »S planine i ispod planine« (1902 sl.) in dal čudovito satiro v »Jazavcu pred sudom«, katero so tudi Slovenci preveli, Tunguz-

Perović — Nevesinski, moderni Ljubiša (1824—1878), hercegovstva (»Gorštakinje«) in Jelena Dimitrijević, ki slika življenje turške žene (Pisma iz Niša, Djul Marikina prikažnja, Fati Sultan). Proti Sremčevi »Limunaciji na selu« je naperil Tadej P. Kostić pripovedko »Gospoda Seljaci«. Realizem pripovedke in romana raste v srbskem slovstvu organsko preko moderne in kot je pričakovati v sijajno dovršenost in svojstvenost.

Poleg povesti je doba realizma oplodila zlasti še liriko osemdesetih let, ko je Srbom vstal iz Puškina in Lermontova največji lirski duh svoje dobe Vojislav I. Ilić (1862—1894), pravi reformator nove srbske lirike, čigar vpliv (vojislavizem) še do danes mimo dekadentstva in oblikovne reforme ni ugasnil. (Skupno izdajo njegovih pesmi je udejstvila Srpska Knjiž Zadruga 1907 in 1909.) Iz njea so rastle ob srbskem Berangerju, Vl. Jovanoviću (1859—1898) Milorad I. Mitrović (1867—1907), ki je v občutju Heineja i. dr. pesnil balade (Bila jednom ruža jedna, Popović, Antologija št. 114), Mileta Jakšić (* 1869), Aleksa Šantić (* 1868), pa tudi že moderni (Dučić i. dr.).

c) Moderni.¹

Najizrazitejša osebnost v novi srbski povesti je Boro Stanković (* 1876). Snovni svet starejše epike je razširil, Sremca dopolnjujoč, s slikanjem življa v stari Srbiji, kraja Vranje, »Iz staroga Jevandelja« 1899, »Božji ljudi« 1902, 1913² in »Nečista krv« 1911 so njegove najbolj znane knjige. Stankovića so deloma pravilno nazvali srbskega Dostojevskega. Eno je. Umetniško ne spominja na zapadno tehniko. »U svetu vidi samo ljubavnike i ljubavnice, sevdalije i bolnike od ljubavi.« Slike iz vojaškega življenja je pisal Milutin Jovanović (* 1881). Tragično je poginil srbski Katon Milutin

¹ O tem bom poročal v posebnem članku. Početki te dobe so nekako istočasno kot pri nas. Močno vplivajo na rast duševnega dela politični dogodki v Srbiji l. 1903. Kritični časopis Bogdana Popovića »Srpski Književni Glasnik« l. 1901 uvaja novo knjigo in novo poglavje v srbskem slovstvu, ki se ne javlja v obliki »prevrata« kakor pri Hrvatih, temveč nekam neprisiljeno, zunanje vsled slučajnosti, da baš ob novem stoletju umre dolga vrsta piscev, ki so predstavljali starejšo generacijo.

M. Uskoković (1884—1918). Izdal je »Vitae fragmenta« 1908 in roman »Došljaci« 1910. Nadaljnji pripovedniki so še: Veljko Miličević (* 1886), Izidora Sekulićeva (»Djakon Bogorodičine crkve« 1920) in Milica Janković (»Pre sreče« 1918). V drami je omeniti poleg Nušića predvsem srbski del Vojnovičevih dram (Smrt majke Jugovića, Lazarevo vaskresenje) in Stankovićevo »Koštano«. Pozornost je vzbudil Vojislav Jovanović (* 1884) s svojo naturalistično karakterko »Naši Sinovi«. Najjače se je razvila lirika po »fluidnem« Jovanu Dušiću (* 1874), »metalnem« Milanu Rakiću (* 1876), Svetislavu Stefanoviću (* 1877), Milanu Čurčinu (* 1880), Simi Panduroviću (* 1883), Voj. Iliću ml., Danici Markovićevi, Danilu I. Jankoviću (1878—1916), Velimiru Rajiću (1879—1915), Savi Petroviću, Vladimiru Stanimiroviću, Vladislavu Petkoviću-Disu (1880—1917) (»karikaturi Pavla Verlaine-a«), Milutinu Bojiću (1892—1917), Mirku Koroliji (* 1886), Božidarju P. Vesiću (* 1888) in Živojinu Paunoviću (* 1890). Početnika nove forme sta zlasti Čurčin in Pandurović. Najmodernejša gre v ekspresionizmu in sodobne mode. Poleg novih (Rakić) živi sijajno patriotska pesem Šantićeva, čigar »sevdalinke« tradicijsko vežejo poezijo romantizma Jovana Ilića z romantizmom naših dni.

III.

Če sedaj strnemo v pregledno črto to, kar naj omikani Slovenec vé in bere iz novejšega srbskega slovstva, najdemo naslednji seznamek: 1. Dositej Obradović: Životi i priključenija, Basne (Zbr. dela, Beograd 1911^a). 2. Lukijan Mušicki: Stihotvorenija (1838—1847). 3. Simo Milutinović-Sarajlija: Tragedia Obilića (1837). 4. Jovan St. Popović: Ženidba i udadba (1842), Beograd nekad i sad (1853). 5. P. P. Njegoš: Gorski Vijenac (Rešetarjeva izdaja, Peruškov slovenski prevod). 6. Vase Živkovića pesmi: Rado ide Srbin u vojnike in Or'o klikće sa visine in Đorđevića Jovana: Bože pravde. 7. Ljubomir P. Nenadović: Pisma o Crnogorcima. 8. Vuk St. Karadžić: Srpski Rječnik 1898^a, Zbrana dela. 9. Bogoboj Atanacković: roman Dva Idola (1851 sl.). 10. Joksím Nović-Otočanin: ep Lazarica (1847). 11. Jov. Sundečić: epa Vršidba (1861) in Krvava košulja (1864). 12. Jovan Ilić: zbirka pesmi Dahire (1891) in romantično idilski spev »Pastiri« (1868). 13. Zmaj Jovan Jovanović: prevodi: Vitez Jovan (Petöfy), Ifigenija (Goethe); zbirke pesmi: Đulići (1864) in Đulići Uveoci (1882) v Zbranih delih »Pevanija« in Druga Pevanija (1882, 1895—1896). 14. Duro Jakšić: drama Jelisaveta kneginja crnogorska (1868) in pesmi (v izboru v Beli Biblioteki št. 1). 15. Laza Kostić: drama »Maksim Crnojević« (1866). 16. St. VI. Kaćenškega pesem: Gde je srpska Vojvodina. 17. M. P. Šapćanin: roman

Sanjalo (1889). 18. Stj. Mit. Ljubiša: Pripovijesti crnogorske i primorske (1876). 19. Čedomil Mijatović: Ikonija vezirova majka (tudi slov. prevod). 20. Pavle Marković Adamov: Na selu i prelu (1886, 1888). 21. Kosta Trifković: Školski nadzornik, Čestitam, Francusko-pruski rat, Izbiračica (v slov. prevodih). 22. Jakov Ignjatović: roman »Milan Narandžić«. 23. Milovan Đ. Glišić: prevodi iz ruskega, novela Prva brazda. 24. Laza K. Lazarević: Šest Pripovedaka (Zbrana dela, Napredak 1912). 25. Janko M. Veselinović: zbirke povesti »Poljsko cveče« (1890), Rajske duše (1894), roman »Hajduk Stanko« (1911³). 26. Simo Matavulj: Iz Crne Gore i Primorja (1888, 1889), Sa Jadrana (1891), Nemirne duše (1908), Bakonja Fra Brne (1918⁴). 27. Svetolik P. Ranković: roman o šumadijskem hajduštvu o. l. 1880 »Gorski car« (1897). 28. Stevan Sremac: Ivkova slava (1895), Limunacija na selu (1896), Pop Ćira i Pop Spira (1917³), Vukadin (1903). 29. Radoje Domanović: Stradija (1902), Kraljević Marko po drugi put među Srbima (1901). 30. Svetozar Ćorović: U ćelijama (1918). 31. Vojislav J. Ilić: Skupna dela (Srp. Knj. Zadr. 1907 in 1909). 32. Milorad Mitrović: Knjiga o Ljubavi (1899). 33. Aleksa Šantić: Pesniške zbirke 1891, 1895, 1901, 1908, Na starim ognjištima (1913, 1920), igra »Hasanaginica« (1911). 34. Mileta Jakšić: Pesme (1899). 35. Branislav Nušić: Pripovetke jednog kaplara (1895²), Listići (1891), Protekcija (1889), Običan čovek (1900), Knez Ivo od Semberije (1900 slov. prevodi). 36. Svetozar Marković: Srbija na Istoku (1872). 37. Ljub. Nedić: Kritičke študije (1910). 38. Marko Car: Moje Simpatije (1885, 1897, 1904). 39. Jovan Dučić: Pesme (1901 in 1908). 40. Milan Rakić: Pesme (1904) in Nove Pesme (1912).⁵ 41. Svetislav Stefanović: antologija »Sunce i Senke« (1912), Strofe i ritmovi (1919), prevodi iz Shakespearea. 42. Milan Ćurčin: Pesme (1906), prevod Nietzschejevega »Also sprach Zarathustra.« 43. Voj. I. Ilić ml.: »Krvavi Cvetovi« 1914⁵, Antologija srpske lirike od Branka do danas (1920). 44. Danica Marković: Trenuci (1904). 45. Velimir Rajić: Pesme i proza (1908). 46. Sima Pandurović: Okovani Slogovi (Savr. hrv. pisci 47, 1918), Posmrtna počasti 1922.² 47. Vlad. Petković — Dis: Sakupljene pesmi (Napredak 1920). 48. Milutin Bojić: Pesme bola i ponosa (1919). 49. Mirko Korolija: Pesme (1914), drama Zidanje Skadra 1920. 50. Veljko Petrović: Rodoljubive Pesme (1902), Na Pragu (1914). 51. Boris Stanković: Božji ljudi (1913²), Nečista Krv (1912²). 52. Petar Kočić: S planine i ispod planine I, II, III (1902, 1904, 1905), zlasti pa »Jazavac pred sudom« (1913¹¹). 53. Mil. Uskoković: »Došljaci« (1910). 54. Izidora Sekulićeva: Đakon Bogorodičine crkve ((Zagreb 1920). 55. Bogdan Popović: Antologija novije srpske lirike (Zagreb 1913). 56. Jovan Skerlić: Istorija nove srpske književnosti (1922²), Pisci i knjige I—VI. 57. Branko Lazarević: Impresije iz književnosti (1911), Pozorišni život (1912). 58. Nikolaj Velimirović: Besjede pod Gorom (1922²). 59. Pavle Popović: Iz književnosti I, II. (1919). 60. S. Pandurović: Ogledi iz Estetike (1920).

⁵ Primeri, kako njegovo pesem Skerlić orisuje popolnoma s stifikom Lansonja (Histoire str. 1064). Pisci i knjige VI. 149. »vaporeuse sans être nuageuse, précise sans être abstraite«: »dubok bez nejasnosti, rečit bez emfaze, uzburden bez patosa«.

Najtesneje strnjena snov pa bi bila: Narodne pesmi, Njegoš: Gorski vijenac, Radičević, Jovan Jovanović (Đulići), Lazarević, Sremac, Matavulj, Čorović, Čipiko, Voj. Ilić, S. Pandurović, Dučić, B. Stanković in P. Kočić.⁶

Zdravstvene razmere v Sloveniji l. 1921.

Študija k uradni statistiki.

Dr. A. B. — Ljubljana.

Zdravstveni odsek za Slovenijo nam je priobčil (Uradni list pokr. uprave za Slovenijo št. 111 l. IV. z dne 26. oktobra 1922) »Izkaz za leto 1921 o zdravstvenih statističnih razmerah na ozemlju pokrajinske uprave za Slovenijo«.

V tem poročilu so vštetí podatki tudi za Prekmurje in del logaškega okraja, ki je pripadel naši državi po izvršitvi rapallske pogodbe. Zato je število izkazanega prebivalstva znatno poskočilo. Iz tega vzroka so se povišale nekatere absolutne številke, zato se moramo tem bolj ozirati na relativne številke, ako hočemo primerjati zdravstvene razmere l. 1921 s prejšnjimi.¹

Upali smo, da nam poda Zdravstveni odsek sčasoma bolj podrobno poročilo po posamičnih okrajih, kar bi bilo zelo zanimivo za presojo vzrokov raznim pojavom, letos pa nam je celo skrčil poročilo glede umrlih otrok v prvem mesecu in prvem letu njihovega življenja. Statistični izkazi niso nikdar preveč obširni in natančni, ako se hočemo iz njih kaj naučiti. Zato pričakujemo, da bo Zdravstveni odsek uvaževal našo, zdi se, upravičeno željo.

⁶ Okoli 1910 (Hrv. srpski almanah 1910, 1911 — Čurčin — Livadić) počenja nova doba v zgodovini srbskega slovstva, doba »jugoslovenske književnosti« z »jugoslovensko omladino« in revolucionarno »Kosovsko omladino«. Omeniti je Drag. F. Filipovića z zbirkami »Krvave Strune« 1908, »Kosovski Božuri« (Krf 1918) in Proka Jovkića (1886 do 1915); Knjiga Pesama (Oacland Cal. 1908), »Poezija Neba i Zemlje« (San Francisco 1910).

¹ Čas, letnik XV., zvezek 1-2. Ljubljana, 1921, str. 126—130 in letnik XVI., zvezek 2. Ljubljana, 1922, str. 117—120.

Splošni podatki. Naravni prirastek.

Število prebivalstva v sedanjih mejah Slovenije je znašalo 1.056.464, torej 163.818 več ko v izkazu za l. 1920. Število rojencev je bilo z mrtvorojenimi 33.450 ($32\cdot7\text{‰}$), število umrlih pa 23.391 ($23\cdot1\text{‰}$). Da ne bosta ti dve »brutto« številki motili in zavajali h kakim preugodnim vtisom, treba število mrtvorojencev, ki znaša 790, od števila rojencev odšteti, ker mrtvorojenci pač ne pomenjajo narodovega porastka, in to število k številu umrlih prišteti, potem znaša število živih novorojencev samo 32.660 ($30\cdot9\text{‰}$), število dejanskih mrtvecev pa 24.181 ($22\cdot9\text{‰}$).

Rodovitnost s postavko $30\cdot9\text{‰}$ (t. j. na 1000 ljudi se je rodilo $30\cdot9$ ali na 10.000 309 živih otrok) je prav ista kakor v prejšnjem letu, dočim se je umrljivost s postavko $22\cdot9\text{‰}$ zmanjšala kar za 3‰ . Razlika med številom živih rojencev in mrtvecev znaša 8479, naš naravni prirastek torej 8‰ ($+3\cdot1\text{‰}$), kar je vsekako lep napredek.

Rodovitnost je ostala pičla in zaostaja za rodovitnostjo, običajno v srednji Evropi v predvojni dobi. Gotovo je glavna krivda v dejstvu, da so se široke plasti našega naroda, delavstvo in nameščentstvo, morale še trdo boriti za gmotni obstanek, kar je močno zaviralo rodovitnost. Razveseljivo pa je dejstvo, da je začela strahotna umrljivost vendar padati, kar znači, da so se začele pogubne zdravstvene posledice vojne polagoma porazgubljati. Zavedati se moramo, da naravni prirastek 8‰ pomenja komaj dobro polovico navadnega naravnega prirastka pred vojno in da nam ta skromni pomladek ne zagotavlja še narodne bodočnosti.

Število porok je znašalo 10.966 ali kar 1515 manj ko v prejšnjem letu. Draginja vseh življenskih potrebščin in stanovanjska stiska sta gotovo neugodno soodločevali pri sklepanju zakonskih zvez.

Med rojenci je bilo 4350 ali 130‰ izven zakona rojenih, 268 ali $31\cdot4\text{‰}$ manj ko l. 1920. Ta primer je znak napredka, vendar moramo pomniti, da se je rodil vsak sedmi otrok izven zakona, kar pomenja še velik (zdravstveno) higieničen nedostatek in moralen madež na našem narodu.

Število mrtvorojencev je še vedno visoko, 790 ali $23\cdot6\text{‰}$, vendar za 147 primerov ali $9\cdot6\text{‰}$ manjše, kar pomenja korak na boljše.

Splošni pregled nudi vobče povoljnejšo sliko od lanskega in predlanskega, vendar ni še zadovoljiv. Rodovitnost se mora dvigniti, umrljivost pa znatno pasti. Naravni prirastek bi moral biti mnogo višji zlasti pri tako majhnem narodiču, kakor smo mi, ako nočemo, da nas polagoma ne zažrnejo valovi tujinstva. Lastna državnost je lepa in narodnemu obstoju gotovo koristna pridobitev, vendar ne more nikdar nadomestiti notranje narodove odporne moči, ki se javlja v čvrstem in številnem prirastku ali pomladku.

Umrlijivost po starosti.

Uradni izkaz nam poroča, da je smrt ugrabila v dobi do pet let kar 7831 (+ 1056) ali $334\cdot7\text{‰}$ (+ $30\cdot2\text{‰}$) umrlih ali $239\cdot7\text{‰}$ (— 2‰) vseh živih novorojencev ali z ozirom na število prebivalstva sploh $7\cdot4\text{‰}$ (— $0\cdot2\text{‰}$). Pri nas je še vedno vsak tretji mrlič otrok do petih let, vsak četrti novorojenec nam umira do konca petega leta. Iz teh podatkov nam jasno odseva vsa beda, ki nam tako grozno mori naraščaj. Vse hvale je vredno prizadevanje, ki hoče to našo škodo in sramotno zani-karnost popraviti. Ravno v ti nežni dobi, ko je umrljivost tako grozotna, bi se dalo mnogo doseči in tako splošno umrljivost znižati. Vse, kar nam dvigne ljudstvo v nravnem, gmotnem in prosvetnem pogledu, izboljša naši nežni deci zdravstveno bedo in jo ohrani čez prvo in najvažnejšo dobo.

V drugih življenskih dobah je umrljivost običajna: od 6. do 15. leta znaša 1509 ($64\cdot5\text{‰}$) primerov, od 16. do 30. leta 1971 ($84\cdot2\text{‰}$), od 31. do 50. leta 2272 ($97\cdot1\text{‰}$), od 51. do 70. leta 4579 ($195\cdot7\text{‰}$) in nad 70 let 5229 ($223\cdot9\text{‰}$). Zadnji podatek je razveseljiv; okoli četrтина ljudi umira pri nas v normalni dobi. Da bi se ublažila umrljivost naše dece, ki znaša več kot tretjino vseh smrtnih primerov!

Umrlijivost po vzrokih.

Vsled prirojene življenske slabosti je umrlo 1533 (— 160) otrok ali $46\cdot9$ (— $13\cdot5\text{‰}$) vseh živih novorojencev. Nekaj boljše ko v prejšnjem letu.

Tuberkuloza nam je pobrala 2794 (+ 142) ljudi ali $119\cdot4\text{‰}$ (— $0\cdot6\text{‰}$) vseh umrlih. Jetika kosi svoje žrtve z nezmanjšano krutostjo. Dasi je ta številka visoka, vendar ne odgovarja niti zdaleka dejanski umrljivosti vsled jetike. Preprosti

mrliški ogledniki po kmetih označujejo s to besedo le najnavadnejše dolgotrajne primere pljučne tuberkuloze, a vse druge primere uvrščajo drugam.

Pljučnica izkazuje 1580 (— 255), koze 211 (— 351), griža 2603 (+ 562), španska hripa 236 (— 525) smrtnih primerov, druge nalezljive bolezni, kakor legar, davica, škrlatica, ošpice in dušljivi kašelj, imajo običajne nizke postavke. Vsekako pomenja visoka umrljivost vsled koz in griže še izgubo, ki se da in mora znatno popraviti.

Vsled slučajnih nezdod nam je umrlo 467 (+ 15) oseb, samomorov je bilo 120 (+ 7), umorov in ubojev pa 81 (+ 17).

V izkazu je postavka »ostali naravni vzroki smrti« z 10.615 primeri ali 453,8‰ splošne umrljivosti. Skoraj za polovico vseh smrtnih primerov nam ne podaja uradni izkaz nikaškega vpogleda, kar zelo zmanjšuje vrednost izkaza samega. Poznamo velike težkoče, ki se mora z njimi boriti uradni statistik, ker je navezan na nezanesljive podatke več ali manj neukih ljudi, kakršni so izvečine mrliški ogledniki. Vendar bi se dali s primernim navodilom in poenostavljenjem smrtnih vzrokov doseči zanesljivejši podatki in s tem boljši vpogled v vzroke umiranja našega naroda. N. pr. možganske bolezni, pljučne bolezni, srčne bolezni, izkrvavitve, oslabelost ali kake druge tudi nezdravnikom umevne sheme bi utegnile prinesiti kaj več jasnosti, saj je avstrijski vzorec že davnaj zastarel in se vendar ni nikdar obnesel radi nepotrebne kompliciranosti. Tudi to zadevo priporočamo Zdravstvenemu odseku v blagohotno vpoštevanje.

Slovenija, kruto okrnjena naša domovina, kaže v zrcalu zdravstvene statistike svojo življensko moč, ki se pričinja jačiti. Žal, da ne moremo dobiti podatkov o stanju našega naroda, živečega v Primorju in Korotanu, saj tvorijo ti bratje našo bistveno sestavino. Brez podatkov o njih pa je slika nepopolna in tožna, ker je okrnjena.

Prebivalstvo Rusije 1851—1910.

Prof. dr. V. Šarabon — Ljubljana.

I. Viri.

Podatki o prebivalstvu Rusije so bili včasih zelo nezadostni in nezanesljivi, za zgoraj označeno dobo imamo pa že dobre vire. Najboljši statistiki okoli l. 1850 so Balbi, Brachelli, Reden in posebno Köppen. Zadnji je objavil l. 1851 več etnografskih študij, ki jim je sledila v začetku l. 1852 »etnografska karta Ruskega carstva«. Pojasnilo k tej karti, objavljeno 20. febr. 1852 v poročilih cesarske ruske akademije znanosti, pravi, da je izšel januarja 1850 manifest ruskega carja, po kojem naj se izvede »revizija« celokupnega ruskega prebivalstva. In ta revizija je prvo kolikortoliko zanesljivo ljudsko štetje v Rusiji; vršilo se je l. 1851. Delo so nadaljevali pa še pozneje, do l. 1858. Znani francoski statistik Bertillon pravi: Les chiffres 1851—1858 résultat de la révision, c'est-à-dire du recensement direct des classes contribuables, et d'un calcul pour les classes non contribuables — in uporablja te podatke v svojem velikem delu o prebivalstvu Evrope brez pomisleka. Na podlagi teh revizijskih del in lastnih študij je izdal Köppen potem zgoraj imenovano karto. L. 1862 je izšlo v Gothi izvrstno delo A. Buschena: Die Bevölkerung des russischen Kaiserreiches. Buschen zagovarja oficijelno ljudsko štetje proti raznim očitkom in pravi, da ni tendenciozno in namenoma potvorjeno. Če je pa kje kaka napaka, pa ne glejmo samo na absolutne številke, temveč na razmerje. Ima pač prav.

Velikansko zanimanje je vzbudila l. 1877 karta A. F. Ritticha, polkovnika v ruskem generalnem štabu. »Karta kaže na prvi pogled značaj ogromnega napredka. Tvarino so dobili v župnijskih listinah in zapiskih krajev, ki jih je dala zbrati peterburška akademija znanosti, veliko so pa nabrali strokovnjaki, popotniki in drugi privatniki. Ves material je pregledala posebna komisija cesarske ruske geografske družbe pod vodstvom Semenova, in po načrtu etnografskega oddelka te družbe so izdali karto na 133 listih.« Seveda ima karta tudi primeren tekst in statistične podatke.

Za poznejša leta nam služi kot lahko dosegljiv vir še najbolje izborni nemški geografski časopis Petermanns Mitteilungen, ki uporablja najboljša ruska dela, potem Statistique de la Russie itd. L. 1884 je izšla v Berlinu brez označbe avtorja študija: Das Russische Reich. Pomembna je posebno zato, ker prinaša vso literaturo o Rusiji od l. 1727 naprej.

Prvo ljudsko štetje po zahodnoevropskem zgledu se je vršilo l. 1897 in tudi vsa poznejša štetja temeljijo v svojih metodah itd. na njem. Poznejša štetja so vsa zanesljiva.

Kar velja za ruske gubernije, velja tudi za Poljsko. Finska ima pa prav natančno ljudsko štetje že od l. 1751 nadalje; umevno, bila je del Švedske.

Sedaj pa sestavimo tabelo in vidimo, kako se je prebivalstvo te največje evropske države ogromno pomnožilo, posebno, če ga primerjamo z onim vse Evrope.

II. Razvoj prebivalstva.

Da ta odstavek bolje razumemo, postavimo sem najprvo številke za Evropo, kajti le primerjanje ima v statistiki pomen.

Prebivalstvo	Prirastek v odstotkih
1850 : 262,520.000	1850—1880 : 25·08
1880 : 328,348.000	1880—1910 : 37·2
koncem 1910 : 450,500.000	1850—1910 : 71·6

Vzeli smo dve dobi, vsaka obsega tri desetletja. Isto napravimo pri prebivalstvu Rusije, zaenkrat brez absolutnih števil, saj jih lahko dobimo iz evropskih.

Rusija s Poljsko in Finsko :

Odstotki na evropskem prebivalstvu	Prirastek v odstotkih
1851 : 22·61	1851—1880 : 41·1
1880 : 25·50	1880—1910 : 62·8 !
koncem 1910 : 30·23	1851—1910 : 130·0 !

Rusija sama :

Odstotki na evropskem prebivalstvu	Prirastek v odstotkih
1851 : 20·14	1851—1880 : 40·9
1880 : 22·70	1880—1910 : 61·9
koncem 1910 : 26·77	1851—1910 : 128·1

Poljska :

Odstotki na evropskem prebivalstvu	Prirastek v odstotkih
1851 : 1·85	1851—1880 : 46·4
1880 : 2·17	1880—1910 : 75·5
koncem 1910 : 2·77	1851—1910 : 157·0

Finska :

Odstotki na evropskem prebivalstvu	Prirastek v odstotkih
1850 : 0·62	1850—1880 : 26
1880 : 0·63	1880—1910 : 51
1910 : 0·69	1850—1910 : 90

Treba nam je sedaj postaviti le številke, tičoč se Evrope, in pa številke za Rusijo skupaj, pa vidimo naravnost neverjeten, ogromen prirastek: 25·08 in 41·1, 37·2 in 62·8, 71·6 in 130·0. Zlasti drugo tridesetletje nas osupne: prebivalstvo

Rusije se je pomnožilo v treh desetletjih za skoraj toliko odstotkov kakor ono cele Evrope v šestih! Kako majhen je potem šele prirastek v ostali Evropi, če Rusijo izločimo! V prvih treh desetletjih samo 20, potem 28 in v celi dobi 55! Ravno druga polovica vpliva prav posebno na prirastek 130 odstotkov. So se pač kazale posledice osvoboditve kmeta po l. 1860. Ta ogromni prirastek prebivalstva je dvignil ruske odstotke na evropskem prebivalstvu od 22·6 na 30·2, v 60 letih! Očividno je, da se bo poznalo to tudi pri evropskih narodih in konfesijah, Slovani in pravoslavni so silno napredovali, pozna se pri težišču, ki ga je, kakor smo pokazali v zadnji številki »Časa«, potegnila Rusija s tako silo proti sebi. Saj se je tudi v zadnjem desetletju 1900—1910 prebivalstvo Evrope pomnožilo za 13·2%, ono Rusije pa za 23·4, torej skoraj še enkrat toliko. Evropa brez Rusije samo za 9·3%. Upoštevati pa moramo tudi absolutne številke. 1851—1880 se je pomnožilo prebivalstvo Rusije za 24 milijonov, ono ostale Evrope za 41, 1880—1910 za 53 milijonov in za 70, 1851—1880 za 77 in za 111. Kako hiti Rusija za ostalo Evropo! In res, v zadnjem desetletju, 1900—1910, jo je že skoraj ujela: Evropa brez Rusije manj kot 27 milijonov, Rusija skoraj 26. Onih 53 milijonov v drugem tridesetletju je več kakor prebivalstvo vse avstro-ogrske monarhije l. 1910. In samo teh 26 milijonov v letih 1900—1910 je dve tretjini prebivalstva Francije l. 1911. Ni čuda, da je bil tak zaveznik Franciji z njenimi bore 39 milijoni zelo dobrodošel. Da je Rusija sama nekoliko na slabšem kakor Poljska, sledi iz izseljevanja ruskih kmetov v Sibirijo; samo 1896—1913 jih je šlo tja 4,800.000, in to pomeni natančno štiri odstotke ruskega prebivalstva l. 1910 — brez Poljske in Finske.

Rusija sama je štela l. 1851 petino evropskega prebivalstva, l. 1910 pa veliko nad četrtino. Posamezne gubernije štejejo 3—4 milijone ljudi, Kijev 4,600.000, dosega torej manjše evropske države in jih deloma tudi prekašajo; igrajo vlogo malih držav na prostoru, ki živi na njem več kot četrtina vseh Evropecev.

Zelo velik je prirastek na Poljskem, tako velik, da je vplival celo na pot evropskega težišča; vzrok iščejo v naraščajoči industrializaciji. Prebivalstvo Finske pa ni tako raslo, pač pa bolj kot v Evropi sploh. Sicer je pa vsa Finska isto kakor ena sama ruska gubernija.

III. Vpliv na razmerje narodnosti in konfesij.

Kako je vplivalo vse to na napredovanje Slovanov! L. 1850 je bilo Slovanov v Evropi 26·7% vsega prebivalstva, l. 1880 28·6, l. 1900 30·3, l. 1910 pa 32·3%! Prej dobra četrtina, nazadnje skoraj tretjina. Germani l. 1850 31·%, 1910 31·6, a 1880 31·9 in 1900 32·1%; nazadovanje torej šele v zadnjem desetletju. Romani l. 1850 32·1, l. 1910 25·6: Slovani in Romani so vlogo zamenjali. V zadnjem desetletju 1900—1910 so se pomnožili Romani za 8 milijonov, Germani za 14·6, Slovani pa za 24·7 milijonov. Sicer je sedaj boljševidem s svojimi posledicami — terorizem, lakota itd. — ta napredek malo zavrl, a prihodnja leta bodo slovanstvo še bolj okrepila.

Sestavimo še tabelico odstotnega prirastka:

	Romani	Germani	Slovani
1850—1880:	15·4 ‰	28·6 ‰	33·8 ‰
1880—1910:	18·5 ‰	35·6 ‰	54·7 ‰
1850—1910:	36·8 ‰	74·7 ‰	107·0 ‰
1900—1910:	7·4 ‰	11·4 ‰	20·5 ‰

Ta tabelica pove več kot cele knjige.

Isto razmerje bomo opazili pri konfesijah, kar je prav tako posledica ogromnega prirastka na Ruskem. Pravoslavnih je bilo v Evropi l. 1850 22·2% vsega prebivalstva, l. 1900 26, l. 1910 pa 28·06; katoličanov 50·76, 44·90 in 43·20; evangeljske konfesije 23·10, 24·63 in 24·33. Najbolj gre relativno nazaj katolicizem, ker je romanski prirastek najmanjši; v zadnjem času pa opazimo tudi že nazadovanje evangeljskih konfesij. Absolutno so napredovali katoličani 1850—1910 za 61 milijonov, evangeljske konfesije za 49, pravoslavni pa za 68 milijonov, torej več kakor katoličani, kljub temu da je bila osnovna številka pri teh l. 1850 toliko večja. V desetletju 1900—1910 katoličani 16 milijonov, evangeljske konfesije 11·6, pravoslavni 23 milijonov. Še prirastek v odstotkih:

	Katoličani	Evangeljske konfesije	Pravoslavni
1850—1910:	46·0 ‰	80·7 ‰	116·8 ‰
1900—1910:	8·9 ‰	11·8 ‰	22·2 ‰

IV. Rusija sama.

Dosedaj smo upoštevali vso Evropsko Rusijo s Poljsko in Finsko. Ker pa smatrajo nekateri to dvoje kot nebistvena dela nekdanje Rusije, ju zanaprej izločimo in ostanemo pri Rusiji

sami oziroma pri 50 gubernijah, iz katerih je sestavljena. Dočim nam je pri določanju težišča evropskega prebivalstva zadostovalo primerjanje Severne in Južne Rusije s celoto, moramo pri Rusiji kot svetu zase napraviti isto kot pri Evropi; razčleniti jo moramo. V dosegu tega namena nam zadoščajo gubernije, ki jih smatramo za majhne države. Tudi tukaj gremo nazaj v l. 1851. Upoštevati moramo, da pokriva teh 50 gubernij skoro polovico vse evropske površine in da je prebivalo v njih l. 1851 20·14 % evropskega prebivalstva, l. 1880 že 22·70 in koncem l. 1910 26·77 %. Pripominjamo, da sta bili l. 1851 guberniji Ufa in Orenburg še ena sama gubernija »Orenburg« in šele z ukazom 5, ozir. 17. marca 1865 razdeljeni v dve. Z močnejšim tiskom hočemo opozoriti na prav važne stvari.

Pridejana tabela je najboljše ogledalo prebivalstva Rusije; tudi v Rusiji nimajo sestavljenega takega pregleda, kolikor moramo sklepati iz zapadnoevropskih geografskih časopisov in revij, ki prinašajo vsak važen pojav o ruski statistični literaturi; umevno, saj mora faktor, prispevajoč z več kot četrtnino k prebivalstvu Evrope, vendar povsod odločilno vplivati. Sestavlil in izračunil sem to tabelo po uvodoma imenovanih virih.

Najprvo nas osupnejo velikanski areali, najmanjši 20.000 km², enajst gubernij nad 100.000 km², največja gubernija dosti večja kakor nekdanja avstro-ogrška monarhija — stara Kranjska 10.000, Češka 52.000, Jugoslavija 240.000, Avstro-Ogrska 676.000. Rekli smo že, da tudi absolutne številke prebivalstva niso majhne, večkrat opazimo tri do štiri milijone — Kranjska pol milijona, Jugoslavija dvanajst. — Nas zanimata seveda najbolj tretji in četrti oddelek, pokazujoč nam gostoto prebivalstva v različnih dobah in pa odstotni napredek. Poglejmo le Kerson, okraj Donskih kozakov, Jekaterinoslav, Mohilev, Podolijo, Tavrijo, Volinijo! Takoj opazimo, da so napredovale najbolj gubernije juga in zapada, in sicer v takih izmerah, kakor jih dosedaj statistika še ne pozna. Slika postane še bolj zanimiva, če jo primerjamo z evropsko celoto. Kakšna razlika! Že Rusija sama je glede na prebivalstvo ogromno napredovala, te gubernije so pa še posebej v ruskem svetu to, kar je Rusija v evropskem. Zato nam kaže napredek zapada in juga že vnaprej pot težišča ruskega prebivalstva, splošno proti jugozapadu. Vidimo, da je v ruskih stepah bilo še dosti rodovitne zemlje neobdelane; pričabila je

Razvoj prebivalstva Rusije 1851—1910.

Gubernija	Površina v km ²	Prebivalstvo v tisočih		Gostota na 1 km ²			Prirastek v odstotkih	
		1851	1880	1851	1880	1910	1851-1880	1880-1910
		1851	1880	1851	1880	1910	1851-1880	1880-1910
Arhangel'sk	858900	234	307	0·27	0·36	0·43	31·2	46·3
Astrahan	236500	387	689	1·6	2·9	5·3	80·0	83·2
Besarabija	45600	874	1514	19·2	28·8	54·6	50·3	89·5
Černigov	52400	1375	1851	26·2	35·3	57·8	34·6	63·8
Donski okraj	164600	794	1367	4·8	8·3	22·0	72·2	162·7
Estonska	20200	290	353	14·3	17·5	23·3	21·7	33·4
Grodno	38700	796	1165	20·6	30·0	51·0	46·4	69·4
Harkov	54500	1366	2027	25·1	37·0	60·3	48·4	62·0
Jaroslav	35600	943·4	1052	26·5	29·5	34·5	11·5	16·8
Jekaterinoslav	63400	902·4	1532	14·2	24·2	49·5	70·0	104·8
Kaluga	31000	941	1099	30·4	35·5	45·6	16·8	28·6
Kazan	63700	1347	1872	21·1	29·3	43·1	39·2	46·8
Kerson	71300	889	1765	12·5	24·7	49·0	skoro 100	98·1
Kijev	51000	1637	2530	32·1	49·6	90·3	54·4	82·0
Kostroma	84100	1021	1252	12·1	14·9	20·5	22·6	37·7
Kovno	40600	875	1403	21·5	34·5	44·4	60·3	28·1
Kuronska	27300	539	682	19·7	25·0	27·4	26·5	9·8
Kursk	46500	1665	2239	35·8	48·2	66·1	34·5	37·3
Livonska	47000	821	1117	17·5	23·8	31·2	36·0	31·3
Minsk	91400	935	1452	10·2	15·9	31·4	55·3	97·6
Mohilev	48000	838	1092	17·5	22·7	47·1	30·3	107·1
Moskva	33300	1348	1938	40·5	58·2	97·8	43·8	68·1
Nižn. Novgorod	51300	1126·5	1369	22·0	26·7	39·3	21·6	47·3

Novgorod	122300	891	1079	7·2	8·8	13·4	21·1	52·2	84·3
Olonec	148800	263·4	314	1·5	2·1	3·0	19·4	43·0	70·7
Orel	46700	1407	1826	30·1	39·0	56·3	29·7	44·0	86·8
Orenburg	191200	1713	1070	5·5	5·6	10·9	skoro 58·5	95·6	zljfo 184·0
Penza	38800	1058	1333	27·5	34·4	47·1	26·0	37·3	72·0
Perm	332100	1742	2439	5·3	7·3	11·4	40·0	55·5	117·7
Podolija	42000	1578	2169	37·6	51·7	90·8	37·5	75·7	141·6
Poltava	49900	1669	2399	33·4	48·0	72·7	43·7	51·1	117·2
Pskov	44200	657	884	15·0	20·0	31·1	34·6	55·3	108·0
Rjezan	42100	1308·5	1653	31·1	39·3	59·6	26·3	51·8	84·3
Samara	151000	1320	2143	8·7	14·2	23·8	62·0	68·0	180·4
Saratov	84500	1444·5	1988	17·1	23·5	37·0	37·7	57·2	116·4
Simbirsk	49500	1024	1410	20·7	28·5	39·6	37·7	39·2	91·6
Smolensk	56000	1070	1224	19·1	22·0	35·5	14·4	62·5	85·9
S. Petrograd	53800	566	1591	10·5	30·0	54·0	191·7	82·5	412·9
Tambov	66600	1667	2406	25·0	36·1	51·7	44·4	43·1	106·5
Tavrja	63400	609	879	9·6	13·8	30·3	44·3	118·5	215·4
Tula	31000	1092·5	1280	35·2	41·0	58·1	17·2	40·8	65·0
Tver	65300	1360	1638	20·8	25·0	33·9	20·4	35·2	62·8
Ufa	122000	1649	1649	13·5	13·5	24·1	pri Orenburgu	78·5	pri Orenburgu
Vilna	42500	788	1171	18·5	27·5	46·0	48·6	67·1	148·3
Vitebsk	45200	743	1074	16·4	24·0	41·0	44·5	72·3	149·1
Vjatka	153700	1819	2620	11·8	17·0	24·7	44·0	45·3	109·3
Vladimir	48900	1168	1332	24·0	27·0	39·1	14·0	44·0	64·2
Volinija	71900	1469·4	1981	20·4	27·5	54·4	34·3	97·9	167·9
Vologda	402700	864	1132	2·1	2·8	4·1	31·0	45·8	91·1
Voronež	65900	1630	2340	24·7	35·6	52·0	43·6	46·2	110·0
Rusija	4.888.900	52.865	74.491	10·8	15·2	24·7	40·9	61·9	128·1

doseljence. Proti severu in severovzhodu pa kmetje niso mogli prodirati, smo že preveč na severu, narava nam zabranjuje gosto naseljevanje. Treba je samo pogledati na majhni prirastek gostote v gubernijah Arhangelsk, Olonec, Vjatka in Vologda, majhen seveda samo za ruske razmere, ne za evropske sploh. Majhno absolutno število in majhen prirastek gostote v baltskih provincijah — izvezamo Petrograd — nam pravi, da je važna le njih lega ob vhodu v ostalo Evropo in nič drugega.

Tudi osrednje ruske gubernije ne izkazujejo relativno posebno velikega prirastka — relativnost zopet z ozirom na Rusijo, ne na Evropo. — Te gubernije so že stara poljedelska zemlja, zemlja kulture, so za današnje gospodarsko stopnjo Rusije že nasičene. Gospodarska stopnja Rusije, izmerjena n. pr. na pridelku žita, ni namreč visoka; v dokaz podamo tole tabelo, ki nam kaže povprečni pridelek žitnih vrst na hektar v raznih evropskih državah. Tabela velja za l. 1909 do 1913 in se do danes ni bistveno izpremenila.

Poprečni pridelek na hektar 1909—1913 v metrskih stotih:

	Pšenica	Rž	Ječmen	Oves	Krompir
Belgija . .	25·9	22·3	28·0	29·9	187
Nizozemska	23·4	19·0	25·9	19·5	179
Nemčija . .	21·5	18·1	20·6	20·2	136
Anglija . .	20·8	—	18·5	16·7	156
Švica . . .	22·0	18·0	17·8	20·6	153
Švedska . .	21·7	15·1	16·8	14·7	96
Francija . .	14·1	12·0	14·3	13·1	90
Avstrija . .	13·9	13·9	15·4	12·9	99
Ogrska . . .	12·2	11·5	13·8	11·4	78
Rumunija . .	13·7	10·0	10·6	9·6	88
Bolgarija . .	10·3	10·7	10·3	7·7	40
Srbija . . .	10·4	8·2	10·0	6·9	41
Rusija . . .	7·0	8·0	8·7	8·2	77
Italija . . .	10·4	11·2	8·7	10·1	60
Španska . .	9·3	7·9	11·7	7·6	104

Če bo nekoč gospodarstvo bolj intenzivno, bo seveda tudi v Osrednji Rusiji gostota prebivalstva vedno večja. Potem pa tudi jug kljub izrednemu prirastku še vedno ni nasičen, rodovitnost črne zemlje prenese še druge številke. In ko bo vse to doseglo največjo izmero, bo ostal še zmeraj sever; za polje-

delstvo sicer ne, kakor smo že omenili, pač pa za gozdarstvo in živinorejo, kar so prepričevalno dokazali zadnji poskusi pred vojno ob reki Pečori. Zaenkrat je pa tudi še Sibirija zemlja bodoče poljedelske kulture in se nam zdi le podaljšek prave Rusije — prim. spise Goebelna, Nansena, Krivošeina, Stoly-pina itd. —

Obljudenost imenovanih 50 gubernij se je dvignila od 10·8 na 1 km² l. 1851 na 24·7 l. 1910, razmerje je 1 : 2·3. V istem času se je dvignila obljudenost Evrope v razmerju 1 : 1·7, tako da se je razmerje med gostoto prebivalstva v Rusiji in v Evropi sploh od l. 1850/51 do 1910 bistveno izpremenilo:

1850	1 : 2·48
1910	1 : 1·86

to se pravi: l. 1850 je prebivalo na določenem prostoru v Rusiji 100 ljudi, v Evropi sploh pa 248, l. 1910 pa 100 in samo še 186. Še večja je seveda razlika, če vzamemo na eno stran Rusijo, na drugo pa ostalo Evropo brez Rusije:

1850	1 : 4
1910	1 : 2·7

L. 1850 je bila ostala Evropa še štirikrat tako gosto poseljena kakor Rusija, l. 1910 pa niti trikrat ne. Brez Rusije se je dvignila obljudenost Evrope 1850—1910 samo v razmerju 1 : 1·57.

Čisto drugačne so pa številke obljudenosti seveda še tedaj, če izločimo iz Rusije severne gubernije, razsežne sicer bolj kot drugod celo države, a z izredno redkim prebivalstvom. Samo če izločimo največjo gubernijo, Arhangelsk, se dvigne gostota ruskega prebivalstva l. 1851 na 13·0, 1880 na 18·4 in 1910 na skoraj 30, se torej gostoti prebivalstva v Evropi l. 1910 — 46 — že izdatno približa, 1 : 1·53.

V. Posamezne gubernije.

Isto razmerje med gubernijami izrazimo, če namesto gostote prebivalstva izračunimo napredek v odstotkih, kakor nam ga kaže velika tabela. Ker se je prebivalstvo splošno tako zelo pomnožilo, smo izločili in močnejše natisnili samo one gubernije, ki izkazujejo v prvem ali drugem tridesetletju 80 odstotni ali večji prirastek, v šestdesetih letih pa 150% ali več. — Evropa 1850 do 1880 25·08%, 1880—1910 37·2, 1850 do 1910 71·6%. — Takih, ki izkazujejo 150% prirastka v šest-

desetih letih, je trinajst, z Ufo štirinajst, a na vzhodu so samo tri — Orenburg, Ufa, Samara —, na severozapadu ena — Petrograd —, dve na zapadu — Minsk in Mohilev —, dve proti jugovzhodu — Astrahan in Donski okraj —, šest pa jih je na jugozapadu — Besarabija, Kerson, Jekaterinoslav, Kijev, Tavrija, Volinija —. Izredno majhen je prirastek v baltskih gubernijah, pri Kuronski pade pod 10 in smo to tudi poudarili.

Primerjamo obe tridesetletji in opazimo dejstvo, omenjeno že pri Rusiji, da je bil prirastek v drugem tridesetletju dosti bolj izdaten kakor v prvem.

1851—1880 Prirastek v odstotkih	1880—1910 Prirastek v odstotkih
10—20 % v 6 gub.: Jaroslav, Kaluga, Olonec, Smolensk, Tula, Vladimir	Pod 10 % v 1 gub.: Kuronska 10—20 % v 1 gub.: Jaroslav
20—30 % v 9 gub.: Estonska, Kostroma, Kuronska, Nižnij Novgorod, Novgorod, Orel, Penza, Rjezan, Tver	20—30 % v 2 gub.: Kaluga, Kovno
30—40 % v 13 gub.: Arhangelsk, Černigov, Kazan, Kursk, Livonska, Mohilev, Perm, Podolija, Pskov, Saratov, Simbirsk, Volinija, Vologda	30—40 % v 7 gub.: Estonska, Kostroma, Kursk, Penza, Livonska, Simbirsk, Tver
40—50 % v 10 gub.: Grodno, Harkov, Moskva, Poltava, Tambov, Tavrija, Vilna, Vjatka, Vitebsk, Voronež	40—50 % v 10 gub.: Kazan, Nižnij Novgorod, Olonec, Orel, Tambov, Tula, Vjatka, Vladimir, Vologda, Voronež
50—60 % v 5 gub.: Besarabija, Kijev, Minsk, Orenburg, Ufa	50—60 % v 6 gub.: Novgorod, Perm, Poltava, Pskov, Rjezan, Saratov
60—70 % v 3 gub.: Jekaterinoslav, Kovno, Samara	60—70 % v 8 gub.: Besarabija, Černigov, Grodno, Harkov, Moskva, Samara, Smolensk, Vilna

1851—1880 Prirastek v odstotkih	1880—1910 Prirastek v odstotkih
70—100 % v 3 gub.: Astrahan, Kerson, Donski okraj	70—80 % v 3 gub.: Podolija, Ufa, Vitebsk 80—90 % v 4 gub.: Arhangelsk, Astrahan, Kijev, Petrograd 90—100 % v 4 gub.: Kerson, Minsk, Orenburg, Volinija
Nad 100 % v 1 gub.: Petrograd	Nad 100 % v 4 gub.: Donski okraj, Jekaterinoslav, Mohilev, Tavrija

Ta razporedba nam kaže že takoj v tisku veliko različnost v obeh tridesetletjih, kaže nam posledice osvoboditve kmeta, prodiranje poljedelstva v stepo, nazadovanje ekstenzivne živinoreje. Vidimo večji prirastek na jugu in deloma na zahodu. Osrednjeruske gubernije so najbolj stalne, obakrat večinoma med 40 in 60, nobene nismo posebej označili. O tem smo že govorili in tudi o izpremambi, ki bo nastopila z bolj intenzivnim gospodarstvom.

Celotna slika za leta 1851—1910 pokaže samo 2 guberniji med 30 in 40, nobene od 40 do 50, 5 60—70, 4 70 do 80, 5 80—90, 3 90—100, 5 100—110, 3 110—120, 1 120 do 130, 6 140—150, 3 160—180, 5 180—200, 4 200—250, 1 250—300, 1 300—400, 1 nad 400. Evropa 71·6, Francija 13·68!

Dodelitev okoli 30, 40, 50 itd. smo izvršili tako, da smo šteli gubernijo k oddelku 40—50 tedaj, kadar je bil prirastek ravno še 50 %; kakor hitro pa n. pr. 50·01 %, smo jo postavili v oddelek 50—60. Isti način smo uporabili tudi pri sledeči tabeli.

Pristavimo še eno tabelo, da označimo razliko na obratiščih, upoštevajoč v njej tudi površino.

1851					
Število gubernij	Gostota na 1 km ²	Prebivalstvo		Površina	
		v tisočih	v ‰	v km ²	v ‰
5	0·3—5	2.542	4·8	1,811.500	37·05 (od teh ima
6 ¹⁾	5—10	6.275	11·9	982.000	20·1 17·6 ‰ go-
16	10—20	14.197	26·9	978.200	20 0 stoto 0·3)
14	20—30	17.205	32·5	743.700	15·2
8	30—40	11.298	21·4	340.200	6·96
1	40—50 (40·5)	1.348	2·5	33.300	0·69
50	0·3—40·5	52.865	100·0	4,888.900	100·0
1880					
4	0·4—5	2.442	3·3	1,646.900	33·7 (od teh ima
4	5—10	5.955	8·0	810.200	10·6 17·6 ‰ go-
8	10—20	11.232	15·1	730.000	14·9 stoto 0·4)
19	20—30	26.369	35·4	1,009.500	20·6
9	30—40	15.938	21·4	438.600	9·0
4	40—50	8.448	11·3	178.400	3·6
2	50—60 (58·2)	4.107	5·5	75.300	1·6
50	0·4—60 (58·2)	74.491	100·0	4,888.900	100·0
1910					
3	0·4—5	2.549	2·11	1,410.400	28·9 (od teh ima
1	5—10	1.262	1·04	236.500	4·8 17·6 ‰ go-
3	10—20	7.528	6·24	645.600	13·2 stoto 0·4)
7	20—30	16.887	14·00	722.900	14·8
11	30—40	22.084	18·31	637.100	13·0
9	40—50	20.493	17·00	444.500	9·1
10	50—60	28.123	23·30	514.700	10·5
2	60—70	6.364	5·3	101.000	2·1
1	70—80	3.626	3·0	49.900	1·0
3	90—100 (97·8)	11.673	9·7	126.300	2·6
50	0·4—97·8	120.589	100·0	4,888.900	100·0

¹ Orenburg in Ufa kot dve guberniji.

L. 1851 doseže ena sama gubernija — Moskva — gostoto 40 na 1 km², 1880 že šest gubernij, 1910 pa 25, polovica vseh. 1880 nimamo nobene z gostoto 60, 1910 jih je šest z gostoto nad 60. L. 1851 je prebivalo v 30 gubernijah z gostoto 10—30 59·4 % vseh ljudi, torej tri petine, na arealu 35·2 % vse ruske površine; 1880 v 28 gubernijah z gostoto 20—40 56·8 % prebivalstva, areal 29·6 %; 1910 v 30 gubernijah z gostoto 30—60 58·6 % prebivalstva, areal 32·6 %. Z drugimi besedami: Na precej enakem arealu je živela večja polovica prebivalstva l. 1851 še v gubernijah z gostoto 10—30 na km², l. 1880 so imele v poštev prihajajoče gubernije že 20—40 prebivalcev na km², l. 1910 pa 30—60. Tako se je prebivalstvo zgostilo. Število gubernij je v vsakem slučaju skoraj isto. Zanimivo je, da je prebivalo na 17·6 % vse ruske površine — gubernija Arhangel'sk —, torej na dobri šestini, vselej samo 0·27 do 0·43 % vseh ljudi. Če bi odšteli samo to gubernijo, bi bilo razmerje vsaj glede na areal povsem drugo.

Zadnja tabela nas še prav posebno navaja k študiju ruskih razmer, kako se je razmerje med redko in gosto poseljenimi pokrajinami polagoma premaknilo, iz nje lahko beremo precej ruske trgovine.

VI. Težišče prebivalstva.

Kako pot bo napravilo težišče prebivalstva, nam je iz opisanih dejstev že znano, treba je le še določiti kraj vsakratnega težišča in pa dolžino pota. Polovica ruskega prebivalstva l. 1851 je znašala 26,432.000 ljudi. Pomikajoč se od juga proti severu dospemo do 53° 50' severne širine in naračunimo do te črte 26,473.000 prebivalcev. Razpolovilna črta na potu od zahoda proti vzhodu je pa skoraj natančno 37° meridijan, vzhodno od Greenwicha, kajti do sem naštejemo 26,328.000 ljudi. Poiščemo križišče obeh črt, torej težišče prebivalstva, in ga dobimo severozahodno od Sergevskoja, okoli 55 km jugozahodno od Tule — Sergevskoje leži ob železnici Tula—Orel.

L. 1880 znaša polovica prebivalstva Rusije 37,245.000 ljudi. Računi nam izkažejo od juga na sever do 53° 40' severne širine 37,556.000 ljudi, torej za okroglo 300.000 čez polovico; natančno na polovico ne moremo izračuniti, ker nimamo krajevnih kart. Razpolovilna črta gre torej nekoliko južno od 53° 40'

se v širine. Od zahoda proti vzhodu naštejemo do $36^{\circ} 40'$ vzhodno od Gr. 37,226.000 prebivalcev, ravno polovico. Križišče obeh črt, težišče prebivalstva, se je 1851—1880 pomaknilo za ca. 33 km proti jugozapadu, vzporedno z železnico Tula—Orel, se je nahajalo torej ca. 88 km jugozapadno od Tule.¹

Polovica prebivalstva l. 1910 je bila 60,294.500. Do $53^{\circ} 25'$ s. š. od juga proti severu naštejemo 60,378.000 ljudi, malo nad polovico. Od zahoda proti vzhodu je pa prebivalo 60,136.000 ljudi do $36^{\circ} 20'$ vzh. od Gr., nekaj pod polovico. Težišče se je premaknilo v sosesko Dežluna, na zahod od tega kraja, severozapadno od Mzenska, nahajalo se je l. 1910 45 km severoseverovzhodno od Orela. Tudi gubernijo je zamenjalo, 1851 in 1880 je bilo še v guberniji Tula, 1910 pa že v Orelu. Tudi Mzensk leži ob železnici Tula—Orel. Od l. 1880 se je pomaknilo težišče zopet/proti jugozapadu, za kakih 37 do 38 km, z ravno razločno naklonitvijo v bolj južno smer napram potu 1851—1880.

Skupna pot 1851—1910 znaša okoli 70 km.

Dolžina pota se nam pravzaprav še ne zdi tako dolga, v primeri z večkrat omenjenim velikim prirastkom prebivalstva na jugu in zapadu. Pomisliti pa moramo, da je tudi na jugu označenih vzporednikov dosti gubernij, pripadajočih Osrednji Rusiji, kojih prebivalstvo se ni prav posebno pomnožilo — merjeno seveda ob ruskih razmerah —, tako Voronež, Tambov, Orel, Kursk, Černigov, Poltava; še bolj velja to za nekatere gubernije na zapadu, spominjamo na Estonsko, Livonsko in Kuronsko. Tudi v južni polovici se odloči onih deset gubernij, ki smo jih omenjali pri evropskem težišču, kot celota zase, s hitrejšim prirastkom kakor ga je imel drugi jug, oziroma druge gubernije, ležeče južno od imenovanih vzporednikov. Razmerje teh desetih gubernij napram polovici prebivalstva — nahajajočega se torej z njimi vred južno od tistih vzporednikov — je bilo l. 1851 1 : 2·49, l. 1880 1 : 2·23, l. 1910 pa 1 : 1·94.

¹ Za primerjanje zadostujejo za silo šolski atlanti; Stieler, Andree in drugi podobni so pa že precej dobri. Dobro je to, da se imena gubernij večinoma skladajo z imeni glavnih njih mest, da dobimo torej lahko takoj hiter pregled.

VII. Zaključek.

Prebivalstvo Rusije se je v šestdesetletju 1851—1910 izredno pomnožilo, bolj v drugi polovici, 1880—1910, kakor v prvi, 1851—1880. Prirastek ni bil povsod enak, osrednji deli so oddajali izseljence na jug in v Sibirijo, zato je tam prirastek manjši; ti deli so za sedanjo gospodarsko stopnjo že precej nasičeni. Jug pa vidoma odlaga stepno obleko in se pokriva z njivami, postajajoč tako z vedno naraščajočim prebivalstvom od dne do dne bolj važen činitelj v ruskem gospodarskem in političnem življenju. Že sedaj pošilja na evropski trg — zadnja leta so seveda izvzeta — žito, jajca itd., kar se bo v rednih razmerah in pri intenzivnejšem gospodarstvu gotovo še vse drugače javljalo. Za Rusijo je jug neobhodno potreben in se mu nikoli ne bo odrekla. Dogodki zadnjih dni so temu dosti jasna priča. Tudi Besarabija se bo kljub vsej podpori in opori, ki jo imajo Rumuni v zahodni Evropi, kot del tega juga v doglednem času zopet združila z rusko materjo. Vpliv Rusije na Evropo se glede na prebivalstvo kaže v že označenem dejstvu, da je potegnila evropsko težišče v smeri proti vzhodu; vpliv ruskega juga pa še posebej v tem, da se je prvotna vzhodnoseverovzhodna smer vedno bolj začela nakanjati naravnost proti vzhodu.

To so dogodki velikanskega pomena; veliko število prebivalstva je izredno važen političen in gospodarski činitelj in pomen in moč Rusije bosta rastla z njim. Sicer so nekatere imenovane gubernije sedaj ali samostojne ali pa v neruskih državah, a to čisto gotovo ne bo držalo. Naša deviza bi morala biti: Nikdar proti Rusiji!

Iz našega kulturnega življenja.

Narodni jezik u bogoslužju.

Dr. Dragutin Kniewald — Zagreb.

Na molbu naših biskupa dozvolila je sv. Stolica, da se u svim biskupijama naše države mogu sakramenti dijeliti hrvatskim (slovenskim) obrednikom i da se u pjevanoj sv. misi može poslanica i evanđelje pjevati u živom narodnom jeziku. Time je povlastica, koju su dosad uživale samo neke hrvatske biskupije, protegnuta na sve biskupije naše države. Na svibanjskoj konferenciji jugoslavenskog katoličkog episkopata 1921 u Zagrebu izabran je za hrvatske biskupije već i interdiecezanski odbor, koji je na biskupskoj konferenciji 1922 proširen, te će sastaviti i episkopatu predložiti hrvatski obrednik. Taj bi obrednik imao biti jedinstven i obvezatan za sve hrvatske biskupije čitave države.

Kao glavno načelo usvojio je taj odbor, da se ima prevesti i u sve biskupije uvesti *Rituale Romanum*. A posebne obrede, koji se vrše u pojedinim krajevima i kojih nema u rimskom obredniku, izdat će svaka biskupija kao svoj *Proprium*. Koliko mi se čini ne će se moći ostvariti prijedlog, da se izda skupni *Proprium Jugoslaviae*. Kod prijevoda valja više paziti na smisao, nego na ropsko nasljedovanje poretka riječi. Jezik valja da bude živi hrvatski jezik, svima razumljiv, bez čistunskih natega i provincijalno-lokalnih primjesa. Psalme treba prevesti prema vulgati, teža mjesta s osobitim obzirom na originalni tekst i na dobre katoličke egzegete. U načelu je prihvaćen Pavelićev hrvatski prijevod himana.

No što dalje, to se više opažaju razlike u shvaćanju, osobito glede prijevoda pjesničkih odlomaka, pa se u hrvatskim časopisima i sada još vodi dosta žestoka borba u glavnom između Banovine i Dalmacije. Nama u gornjim krajevima više prija Pavelićev pjesnički savršeni prijevod po smislu, a u Dalmaciji se zagrijavaju za Medinijevu pre radbu t. zv. »ščaveta«, t. j. doslovnog, pjesnički vrlo lošeg starog hrvatskog prijevoda iz prijašnjih stoljeća.

Kako se iz svega ovoga vidi, priredba je novog jedinstvenog hrvatskog obrednika vrlo težak i zamašit posao, pa će još dosta vremena proteći, dok ga budemo imali u rukama. Za praksu je dakle važno pitanje, smiju li dušobrižnici već sada, dok još nemamo jedinstvenog obrednika za sve biskupije, dijeliti sakramente i vršiti crkvene obrede u hrvatskom jeziku. Držim, da smiju, ako se služe

odobrenim obrednikom bilo koje hrvatske biskupije, u kojoj se već dosad legitimno upotrebljavao hrvatski obrednik. Pretpostavlja se naravno, da se time ne uvadaju novi obredi, nego samo u drugim biskupijama već uzakonjeni prijevod. I tako doista opažamo, da se u pojedinim župama počinju sprovodi obavljati i sv. pričest i bolesnička pomast dijeliti u hrvatskom jeziku prema dalmatinskom, odnosno senjskom obredniku. Ni u jednom, slučaju dakako nije dopušteno upotrebljavati privatni prijevod, koji nije potvrđen i legalizovan od Crkve.

No sada se nadaje pitanje, je li u današnje doba uputno forsirati s uvođenjem hrvatskih obreda umjesto latinskih. Držim da nije. Vara se svatko, ko bi mislio, da je uvođenje hrvatskog obrednika jedna koncesija, jedno popuštanje t. zv. reformnom ili žutom pokretu. I gospoda oko »narodne« i »hrvatske katoličke« crkve previše sebi umišljaju, ako ozbiljno misle, da su naši biskupi iz straha pred njima to tražili od Sv. Stolice i da je Rim to dopustio kao manje zlo, nerado. Nasuprot stoji, da je — bez obzira na revolucionarno raspoloženje kod nas i u nekim drugim zemljama — stalna i jasna tendencija s crkvene strane, da se obredi nekih sv. sakramenata, sakramentalija i pobožnosti vrše u živom narodnom jeziku — ne samo kod nas, nego po čitavom svijetu. Treba u tom pogledu dobro razlikovati obred sv. mise, koja je žrtva, dakle se u prvom redu odnaša na slavu Božju, od obreda sv. sakramenata, koji se u prvom redu odnašaju na naše spasenje. I zato je tridentinski koncil udario izopćenjem svakoga, ko bi tvrdio, da se sv. misa mora čitati u živom narodnom jeziku.¹ Time bi se naime porekao objektivni, žrtveni karakter sv. mise, kao što je faktično i činio protestantizam.

I zato je posve zgodno, da je Crkva ostala kod objektivne i univerzalne latinštine u obredu sv. mise. Pa i onda, kada dozvoljuje izuzetak, prima Crkva u misni obred samo bar u neku ruku univerzalne jezike, kao grčki in staroslovenski, a nikada ne prihvaća živih narodnih jezika. I kod ove će prakse Crkva i ostati iz načelnih razloga, koji tangiraju dogmu o žrtvi novoga zavjeta. Budući pak, da se sakramenti u prvom redu odnašaju na naše subjektivno spasenje, to se u povijesti liturgije jasno razabire polagana, ali stalna tendencija, da se obredi sakramenata, sakramentalija i pobožnosti vrše u živom narodnom jeziku. To je i najdublji razlog, zašto je Sv. Stolica ovu povlasticu dozvolila našem narodu, kao što je to učinila i drugdje. A naša slobodna zidarija, nešto liberalne gospode

¹ »Non expedire visum est patribus, ut vulgari passim lingua Missa celebraretur« (Cap. 8, Denz. 946); »Si quis dixerit... lingua tantum vulgari Missam celebrari debere, a. s.« (Can. 9, Denz. 956). — »Propositio asserens, tore contra apostolicam praxim et Dei consilia, nisi populo faciliores viae pararenter vocem suam iungendi cum voce totius Ecclesiae; intellecta de usu vulgaris linguae in liturgicas preces inducendae: — falsa, temeraria, ordinis pro mysteriorum celebratione perturbativa, plurium malorum facile productrix (Constit. Pii VI. »Auctorem fidei« 28. Aug. 1794, prop. 66: Denz. 1566).

i nekolicina ljudi oko »hrvatske katoličke crkve« podigli su toliku buku misleći, da Rim ne će dozvoliti hrvatskog jezika ni u obredniku. I kad je to Sv. Stolica ipak dozvolila, počeli su pisati i govoriti, da time nije ništa postignuto... I doista: u smjeru nacionalizovanja Crkve nije time postignuto ništa!...

Vjerni se puk u Hrvatskoj u tome držao mirno i rezervirano. Oni, koji redovito polaze u crkvu, nijesu tražili i ne traže ni hrvatske mise ni hrvatskih obreda. Nasuprot! Njima je ovaj čas miliji latinski jezik. Jedno stoga, jer su na nj navikli, a drugo zato, jer vide, da hrvatsko bogoslužje traže samo oni, koji i onako ne idu u crkvu, i u glavnom jedna politična grupa, koje se narod kod nas instinktivno plaši i odbija sve, što ona traži, pa i hrvatsko bogoslužje. Narod gleda često — osobito u sadanjem momentu — u hrvatskom bogoslužju samo jedno sredstvo sadanjeć političkog režima i boji se, da ga se kani odnaroditi i prevesti na drugi zakon. Tu ne koristi nikakovo forsiranje, nego samo mirni razvitak i dobro proučavanje naroda. Stoga držim, da nije podesno forsirati s uvadanjem dozvoljenog obrednika sa strane pojedinaца. Treba najprije puk dobro pripraviti i poučiti.² Novi hrvatski obrednik neka uvede sveukupni episkopat posebnom poslanicom na vjerni puk, koji će tada vidjeti, da je sve to u sporazumu sa Sv. Stolicom, da je to katoličko. Gdje bi pak vjerni puk sam to tražio i gdje bi uopće bilo podesno i korisno da se dušobrižnik posluži već sada povlasticom hrvatskog obrednika, slobodno mu je, kako gore rekosmo.

Neko se vrijeme činilo, kao da je pred zahtjevom živog narodnog jezika u čitavom bogoslužju stupilo u pozadinu pitanje staroslovenske službe Božje. No zaključkom odbora za konkordat, da se u konkordat Jugoslavije sa Sv. Stolicom stavi i staroslovenska služba Božja, opet je uskrslu to pitanje i postalo aktuelnim. Ne kanim ovim riječima prejudicirati ni stanovištu katoličkog episkopata ni odluci Sv. Stolice, već hoću samo da otvoreno i jasno kažem što mnogi u hrvatskim krajevima misle o toj stvari. Tu treba jednom istinu reći, pa bila ona možda za stalne krugove i nepopularna. A bit će mi vrlo drago, budu li i oni, koji zastupaju protivno stanovište, s isto takovom iskrenošću i jasnoćom iznijeli svoje nazore i svoje argumente.

Prije svega valja da budemo na jasnom o značenju riječi, da je staroslovensko bogoslužje »sveto pravo hrvatskoga naroda«. Kad bi to i bilo nacionalno pravo, temelj toga prava ne bi bio neovisan

² Pri Slovencih velja isto. Mimogrede bodi pa omenjeno, da se nikakor ne more govoriti, da ljudstvo želi obreda v domaćem jeziku, ako ga morajo svećeniki na to šele pripravljati. Tudi pri nas n. pr. so se čuli o priliki praznika sv. Rešnjega Telesa, ko so se obredi pri procesiji v slovenskem jeziku izvajali, mnogi glasovi iz pobožnega ljudstva, da je lepše, če se vršijo latinsko, da se to sliši bolj veličastno itd. Za to sem sam priča. Duhovniki z dežele so poročali o podobnih vtisih. Iz vsega sledi, da vidi ljudstvo tudi v latinskih obredih nekaj svetega, kar naj bi ostalo nedotakljivo. Op. ur.

od Sv. Stolice, nego bi bio jedino slobodna volja i dozvola Sv. Stolice, privilegij. U katoličkoj Crkvi nema nitko, pa ni narodi, od Sv. Stolice posve neovisnih prava u crkvenim stvarima. Svatko, ko drukčije misli, znalice ili neznalice potkopava dogmu »de plena et suprema potestate iurisdictionis Romani Pontificis in universam Ecclesiam, non solum in rebus, quae ad fidem et mores, sed etiam iis, quae ad disciplinam et regimen Ecclesiae per totum orbem diffusae pertinent« (Conc. Vat. Sess. IV. Can. 3. Denz. 1831)³ i pripravlja teren narodnoj crkvi, neovisnoj od Sv. Stolice. Sadanje pravno stanje staroslovenskog bogoslužja uređeno je odlukom S. R. C. 18. XII. 1906. (D. a. 4196), koju je obnovila S. Congr. Consistorialis 22. VII. 1909. i dala je otisnuti u službenom listu Sv. Stolice (A. A. S. I. 577). Prema ovoj je odluci staroslovensko bogoslužje »privilegium locale quibusdam adhaerens Ecclesiae«. Mi možemo doduše moliti, da Sv. Stolica proglasi ovaj privilegij teritorijalnim ili nacionalnim, ali do eventualne nove odredbe Sv. Stolice ostaje ovaj privilegij samo lokalnim. Ratio legis non est lex. Kao što u državnoj upravi ne prestaje zakonska moć pojedinih zakona time, što se oni ne sviđaju svima i ne odgovaraju svim željama, nego se zakoni mogu promijeniti jedino zakonitim putem, tako je isto i u crkvenoj upravi.

Pitajmo se sada, ko želi i zašto, da se lokalni privilegij staroslovenskog bogoslužja, što ga uživaju neke crkve, protegne na sve krajeve naše države i da time ovaj privilegij postane u neku ruku teritorijalnim ili nacionalnim. U glavnom su to elementi, koji su daleko od Crkve i crkvenog života: liberalna inteligencija. Ne govorimo naravski o onima, koji žele, da staroslovensko bogoslužje, možda uz neke promjene (n. pr. latinska transkripcija) ostane tamo, gdje je i dosad bilo uobičajeno, već samo o onima, koji traže, da se taj privilegij proširi na čitav teritorij naše države. Glavni razlog, koji ih potiče na to, nije produbljenje vjerskog života među vjernicima ni uopće nikakav vjerski razlog, nego su to politički i crkveno-politički razlozi. Staroslovenskim se bogoslužjem kani postići veće narodno i kulturno zbliženje Srba i Hrvata — o Slovencima se dosad u tom smjeru malo što znade. Pojedini katolički svećenici misle time utrti put do unije katoličke i pravoslavne crkve. A prvacima je borbenog liberalizma u nas staroslovensko bogoslužje samo jedno oružje u borbi protiv Rima, koji »krši naša starodavna narodna prava«. Mase vjernoga puka i katolička inteligencija u Hrvatskoj ne teže za staroslovenskim bogoslužjem. Do pred nekoliko godina zanijela je bila doduše bujica javnoga mnijenja liberalnoga svijeta i nešto svećenstva i inteligentnog katoličkog laikata, no danas je vjerni puk progledao razloge i tendenciju borbe za proširenje staroslovenskog bogoslužja, pa se drži tradicije latinskog jezika, s kojim je zadovoljan. Kad se je u senjskoj i modruškoj biskupiji za biskupa Posilovića uvađala staroslovenština u misu, narod se bunio, a i danas se

³ Isp. Articuli cleri Gallicani, 3. Constitut. Alexandri VIII. »Inter multiples« 4. Aug. 1690. (Denz. 1324) i prop. 37. u Silabu Pija VI. (Denz. 1737).

mnogi dušnobrižnici u Banovini ne usuduju poslužiti se privilegijem, da hrvatski pjevaju poslanicu i evanđelje, jer se narod buni. Priznajem, da su tom nemiru i uzbuđenju često krivi politički razlozi, ali ne zaboravimo, da je pravi razlog u v a d a n j u staroslovenštine također politički.

Doista ne vidim probitka za katoličku vjeru i katolički vjerski život u našem narodu, koji bi nam donijelo proširenje staroslovenskog bogoslužja na sve hrvatske krajeve. Najveći dio sv. mise govori i čita svećenik — i kod pjevane mise — posve tiho⁴, tako, da ga ni podvornik kod žrtvenika ne može razumjeti. A i ono, što se pjeva, nije za kajkavce i štokavce puno razumljivije u staroslovenštini, nego u latinskom jeziku (psalmi, poslanice sv. Pavla). Trebalo bi dakle provesti novu redakciju staroslovenskog prijevoda, trebalo bi staroslovenski jezik modernizovati i približiti ga današnjem jeziku. A bi li to dozvolila Sv. Stolica i bi li to bilo uputno? Dugim studijem došao sam do rezultata, da ne bi bilo ni od kakove koristi imati u crkvenim knjigama niti stari niti živi jezik, nego neku umje'nu tvo-revinu, koje puk u mnogim krajevima uza sve modernizovanje ipak ne bi razumio. Osim toga trebalo bi svakako uglato glagolsko pismo, kojim se imadu prema gore navedenoj odluci Sv. Stolice (*litterae palaeoslavicae*) štampati bogoslužbene knjige, zamijeniti lakšim i čitljivijim. Čim svećeniku oči oslabe, ne može, kako nas iskustvo uči, da čita glagolicu, dok još latinicu posve lako može čitati. Nastaje dakle veoma važno i teško pitanje, hoće li se transkripcija provesti latinicom ili crkvenom ćirilicom, kojom su pisane i grko-katoličke misne knjige. Koliko mi je poznato, tako reći čitavo je naše svećenstvo protiv ćirilske transkripcije, koju zagovaraju neki ugledni pobornici unije. Tu je red da se posve realno, ako i kratko obazremo na njihov glavni razlog, koji se iznaša i u prilog uvedenja staroslovenskog bogoslužja u sve naše krajeve. Oni misle, da će nas to približiti pravoslavcima i utrti put uniji. Mislim, da su to idealiste. Posve su drugi razlozi rascjepu, pa su prema tomu i posve drugi putevi do unije. A svoju konciliantnost pokazuje Sv. Stolica time, da grko-katolicima ostavlja njihov obred i njihov jezik u obredu.

Tamo dakle, gdje je dosad staroslovenski jezik u rimo-katoličkom obredu legitimno uveden, neka ostane i nadalje, ali nema opravdanog razloga, da se taj privilegij proširuje i na sve druge biskupije. A kad bi Sv. Stolica i proširila taj privilegij, kojim bismo pravom zahtijevali, da staroslovensku misu moraju prihvatiti i Mađari, Nijemci i Albanci, koji u nekim krajevima naše države obitavaju u većim masama? Ne znači li to politiku i političku borbu unašati u crkvu?

Svi oni, koji žele razumjeti, što se u misi zbiva i čita, mogu sv. misu tačno pratiti prema hrvatskom prijevodu Rimskog Misala

⁴ »Si quis dixerit, Ecclesiae Romanae ritum, quo submissa voce pars Canonis et verba consecrationis proferuntur, damnandum esse, a. s.« — Conc. Trid. Sess. XXII. XXIII. Can. 9. — Denz. 956.

(Zagreb, 1921), što ga hrvatski biskupi preporučise vjernicima kao »neiscrpljivo vrelo pobožnosti u duhu katoličke liturgije«. Bilo bi od vanredne koristi, kad bi i braća Slovenci priredili sličan prijevod. Koliko mi je poznato, rad je već započet, trebalo bi samo i do kraja ga dovesti. Takav molitvenik, dobro ureden, čini posve suvišnim svaku nacionalizaciju misnog bogoslužja.

Čitavo bi se pitanje narodnoga jezika u bogoslužju imalo promatrati s vjerskog i crkvenog, a nipošto s političkog stajališta. Unajanje političkih momenata u to crkveno pitanje samo škodi čitavoj stvari, pogotovu, kad se vidi, da se najviše zauzimalju za staroslovenštinu, odnosno narodni jezik u misnom bogoslužju otvoreni liberalci, bezvjerci, otpadnici od katoličke Crkve (»narodni svećenici«), ino- vjerci i pobornici otpada od Rima. Ta pak činjenica daje naslutiti, da se možda ide i za tom, da se sensim sine sensu pripravlja teren »narodnoj crkvi«, odcijepljenoj od Rima. Čitavo to pitanje nije pitanje naše države kao takove, niti našega cjelokupnoga naroda, nego samo pitanje nas katolika. I kao što se mi katolici ne pletemo u unutarnje stvari drugih konfesija, tako bi se i ovo pitanje trebalo prepustiti nama katolicima, odnosno našim biskupima na rješenje, da mi sami kažemo Sv. Stolicí što mislimo i što želimo, a ne da se u nacrt konkordata sa strane naše države stavlja ono, s čime se golema većina katolika u našoj državi ne slaže. Pripominjem konačno, da svoj sud o ovom pitanju potpuno i bezuslovno podvrgavam sudu i odluci katoličkog episkopata i Sv. Stolice, koji su jedino kompetentni, da riješe pitanje liturgijskog jezika.

Staroslovenski obredni jezik pa versko življenje in narodna prosveta.

Dr. Jos. Srebrnič — Ljubljana:

Češčenje relikvij je človeku domače, je nekaj občečloveškega, ker izvira iz prirodne pietete do vsega, kar je bilo zanj in za njegovo življenje odločujočega ljubega pomena. Gotovo ni odraslega človeka, ki bi takih relikvij ozir. spominov v eni ali drugi obliki ne hranil ali ki bi ne bil s tiho iskrenostjo nanje navezan. Kakor jih ima posameznik, tako jih ima tudi družba, narod, cerkev. Cerkev časti take relikvije v svetih krajih Palestine, Rima, v mestih molitve in heroizma ter v telesnih ostankih svojih svetnikov. Mi Slovenci in Hrvati častimo kot posebne duhovne dobrotnike in vzornike svoje sv. brata Cirila in Metoda. Kake spomine imamo od njiju? Neznano nam je, kje počivajo njiju sveti telesni ostanki, ne vemo niti za mesto, kjer bi bil sv. Metod v grob položen, niti eno pismo nam ni od njiju ohranjeno. Edini spomin na nju je mali staroslovenski rimsko-cerkveni obredni otok, ki ga imamo na znanih krajih v svoji sredi. On je relikvija, ki nas v nepretrgani kontinuiteti vodi v dolge dobe

nazaj, do samih svetih bratov. Katoliška cerkev je priznala njegovo avtentičnost in ga posvetila. Spominja nas ne samo na to, da sta sv. Ciril in Metod kot apostola delovala med našimi pradedi, ki sta jim prinesla Kristusov nauk ter jih zvezala z Rimom kot središčem Kristusove cerkve, temveč tudi na to, da sta dejansko le kot taka postala izumitelja pismenk za jezik, ki so ga govorili davni naši prednamci, ter s tem početnika književnosti in višje kulture v Slovanih sploh. Kot velika svetnika in dobrotnika stojita pred nami. Zato je nam katoličanom ta relikvija sveta in dragocena. Spoštujemo in cenimo jo, kakor cenijo in spoštujejo n. pr. tudi Italijani v ambrozijski liturgiji milanske nadškofije dragocen spomin na delo svetega Ambrozija ali Španci v mozarabskem obredu prav tak spomin na dobo sv. Ildefonza in Izidorja Sevillskega. V naši relikviji gledamo torej predvsem verski moment. Poleg spomina na sv. Cirila in Metoda nam ona nudi še prelepo ilustracijo za vekovnost in nespremenljivo trajavost cerkve, vodi nas bolj kot marsikaj drugega v najstarejše dobe njene zgodovine ter nas neprestano opozarja, po kom smo bili uvedeni v novo krščansko življenje.

Ne smemo pa zabiti, da je ta relikvija združena z veliko žrtvijo pri onih, ki jo neposredno čuvajo in vzdržujejo, pri svečeniških-glagoljaših. S trudom, ki ga oni uporabljajo za priučenje glagolice,¹ ki ne sme biti kar tako površno, bi si prav lahko pridobili znanje poljubnega modernega svetovnega jezika, angleščine, francoščine, ruščine... ali pa kako posebno usposobljenost v poljubni praktično ozir. znanstveno strokovni smeri. Prepričan sem, da bi jim to in ono v duhovskem poklicu neprimerno več koristilo, kakor pa znanje glagolice. Toda to žrtev bodo radi prinašali, dokler bo glagolica navzlic svojemu značaju kot relikvija ostala res n a r o d e n obred na ozemlju, kjer je domača, t. j. dokler bo glagolici narod zvest ostajal s tem, da b o n j e n e c e r k v e p o l n i l. Kajti to označuje kak obred res kot naroden obred!

Če se pa tem cerkvam domača svetna inteligenca izneveri in bi ljudstvo inteligenci sledilo, kakor se to pri pravoslavnihi godi in mnogokje tudi pri katoličanih v bližini glagolice same,² kdo bi potem v glagolici videl še nadalje n a r o d n o ali celo dragoceno v e r s k o relikvijo?

Gotovo, ni najmanjšega dvoma: jugoslovanski katoliški škofje bodo po zgledu Mahničiča najbolj goreči branitelji naše dragocene relikvije tedaj, kadar bi jo t u j i narodnostni šovinizem hotel izriniti, a tudi tedaj, kadar bi jo d o m a č i narodnostni šovinizem hotel zameniti z živim jezikom, toda jasno je, da bo taka obramba imela svoj smisel le, ako se narod z inteligenco vred iz v e r s k i h razlogov s

¹ Besedo »glagolica« rabim sedaj za staroslovenščino v glagolskih pismenkah, sedaj za staroslovenski rimsko-obredni jezik v istih pismenkah, kar vsakdo iz konteksta lahko spozna.

² Prim. tožno sliko, ki jo v tem oziru dr. Fr. Binički glede Like v svojem članku »Naš čovjek« podaja; Vrhbosna, broj 14.—17., Sarajevo 5. septembra 1922.

svojo glagolico družiti in s cerkvijo živi, ki mu jo kot velik privilegij naklanja. Kako naj bi se namreč škofje še nadalje za glagolico zavzemali, ako bi jo domača inteligenca sama najprej izdala s tem, da bi v njene cerkve ne hodila več in bi celo priprosto ljudstvo od njih odvajala?

Mnogokrat so se pojavili glasovi, da bi se staroslovenščina kot obredni jezik razširila na ves teritorij, koder bivajo Hrvatje oziroma katoliški Jugoslovenci sploh.³ Nedavno so časopisi razširili vest, da je ožji odbor za koncipiranje konkordata v Beogradu postavil za sklep konkordata med sv. stolico in našo državo kot bistven pogoj zahtevo, da mora sv. stolica dovoliti staroslovenski obredni jezik za vse katoličane v Jugoslaviji. Zanimivo je, da so katoliške novine to zahtevo ožjega odbora zavrnile. Te dni je tudi univ. prof. dr. I. A. Ruspini točno povedal, kaj je vzrok, da so se simpatije za uvedbo staroslovenskega jezika v liturgiji med katoliškimi Jugoslovenci v naši državi izgubile celo tam, kjer so jih kedaj imeli.⁴ Katoličani v Jugoslaviji so postali torej nasproti zahtevi po staroslovenskem obrednem jeziku nezaupni; v njej so pričeli gledati nekaj čisto drugega kakor pa ugodnosti oziroma kako naklonjenost nasproti katoliški cerkvi v Jugoslaviji.

Vsekako je ta zadeva sedaj na dnevnem redu. Kako jo Hrvatje motrijo, poroča članek dr. Kniewalda. Oni so pri tem bolj prizadeti, kakor mi, ker imajo na gotovih krajih sredi svojega naroda že iz najstarejših časov službo božjo v glagolici. Vendar ne želé, da bi latinski obredni jezik v liturgiji prenehal. Slovenci glagolice v svoji sredi nimajo nikjer, in da so jo avtohtono kedaj imeli, bo težko kdo dokazal. Glagoljaši na Slovenskem so bili po večini duhovniki, ki so z drugim ljudstvom v dobi turškega prodiranja posebno od 15. stoletja dalje iz Hrvatske in Primorja na naše ozemlje pribežali. Tu so službo božjo opravljali v glagolici, kakor so se bili naučili; z njih smrtjo je prenehala.⁵ Nam je radi tega mnogo lažje, pomen glagolice kot liturgičnega jezika presojudati, ker nam je vsaj kolikortoliko indiferentna. V danih okoliščinah nas zanima dvojna stran pri njej: verska in prosvetna. Ko gre za splošno uvedbo glagolice, torej za važno

³ Pri tem se je navadno mislilo na rimski obred, ne na grški, kakor ga imajo pravoslavni; dalje se je mislilo na staroslovenščino ne v glagolskih pismenkah, temveč v cerkveni cirilici. Seveda bi tvorilo zadnje zopet nov privilegij, privilegij v privilegiju. Relikvija po sv. Cirilu in Metodu je namreč ohranjena in dovoljena le kot glagolica!

⁴ Prim. njegov članek »Naš konkordat« v zagrebškem »Katoliškem Listu« z dne 23. novembra 1922, št. 47, str. 566, kjer pravi: »Nebratsko prisvajanje hegemonije po jednom plemenu, koje se poistovjetuje sa pravoslavljem, a biva sustavno uz povredu ravnopravnosti podupirano sa strane državne vlasti, dovelo je konačno do toga, da je u širokim katoličkim krugovima danas pitanje staroslovenskog jezika u liturgiji dobilo posve drugo lice«

⁵ Prim dr. Jos. Gruden: »Glagolica v akvilejski metropoliji in njen pomen za slovensko slovstvo«. Katoliški Obzornik 1905, IX., str. 141—157.

spremembo v liturgiji, je treba predvsem odgovoriti na vprašanje, bi-li to verskemu življenju pri nas hasnilo ali ne; ž njim posredno v zvezi je nadaljnje, kaj bi imela naša kultura od tega. Orientaciji v teh dveh vprašanjih naj služijo naslednja izvajanja.

Versko življenje presojamo mi seveda kot katoličani, ki se zavedamo, da je edino legitimna in absolutno veljavna oblika vere, t. j. razmerja med Bogom in človekom tista, ki jo konkretno določa katoliška cerkev. V trojni smeri se lahko da naše versko življenje razvijati: ali se pogloblja vedno bolj v posamezniku in družbi — tu se na zunaj kaže razvoj v vestnem izvrševanju božjih in cerkvenih zapovedi, v razcvitanju raznih čednosti, v heroizmu svetosti —, ali se oživljajo, ne oziraje se na državne meje, vedno bolj medsebojni odnosi med člani iste katoliške cerkve — na zunaj bi se ta razvoj javljal v rastoči dejanski vdanosti do papeža kot vidnega namestnika Kristusa-Boga ter rastočem sodelovanju in vedno večji solidarnosti v skupnih verskih in nraavnih nalogah z drugimi katoličani na svetu — ali se vzbujajo vedno večja požrtvovalna ljubezen za razširjevanje katoliške vere bodisi v poganskem svetu, bodisi, če hočemo nekaj konkretnega za nas posebe povedati, v cilju, da bi se pravoslavni bratje zopet vrnili v katoliško cerkev. Lahko se da dokazati, da morebitna splošna uvedba glagolice v liturgijo pri nas ne more pozitivno vplivati v prav nobeni smeri na versko življenje.

I.—V posamezniku in družbi glagolica verskega življenja ne more ne gojiti ne dvigati, ker je kot mrtev jezik kakor vsak mrtev jezik v tem oziru popolnoma indiferentna. Ta posel vršijo čisto drugi specifično verski nadnaravni činitelji. Kolikor pridejo s pozitivno vlogo pri tem živi jeziki vpoštev, so le človeška sredstva in nič več. Kako indiferenten je liturgični jezik glede verskega življenja, izvemo iz srbskih cerkvenih pravoslavnih glasil samih, kjer se poroča, da so pravoslavne cerkve ob nedeljah in praznikih prazne, četudi se vrši vsa liturgija v staroslovenskem jeziku. »Crkva udara u sva zvona i zove vjerne,« bridko piše srbski pravoslavni svečenik, »a crkva je prazna.« »Pred crkvom silan svijet.« »Ali taj je prizor pred crkvom...« »Ogromna masa došla je samo radi vašara (— sejma).«⁶

⁶ »Reći ću,« tako piše pop Veljko, »da je kod nas narodna pobožnost nikakva, a baš naročito, što se tiče mase seljaka. Danas seljak naš nema pojma ni o čemu što se tiče njegove vjere. On ne poznaje ni ono, što je najelemnarnije u vjeri, ne zna se ni prekrstiti pravo, a kamoli koju molitvu očitati. On prima sv. tajne, ali o njima nema pojma. Nema pojma ni o Hristu. Ikonama se klanja kao idolima. Naš seljak nije pažljiv ni u crkvi. On hoće i navikao je da vidi vsakoga, koji ulazi u crkvu, a u crkvu dolazi većinom dockan, te obično larma, lupa nogama, škripi vratima, kašlje, govori na glas itd. Nema dakle pojma ni o svetosti Doma Gospodnjeg.

Zanosimo se, da je naša crkva narodna. Zaista o velikim praznicima milina je pogledati. Pred crkvom silan svijet obučen u najlepše ruho, kola

»Kaj treba ukreniti, da pride narod zopet v cerkev?« vpraša isti svečenik ter odgovarja: »Mislim, da je jedini lijek, živa riječ — propovjed.«⁷ Tako je! Mrtev jezik je brez vpliva na razvoj verskega življenja.

Kar opažamo pri Srbih, vidimo tudi pri Bolgarih in Rusih, pri zadnjih posebno v takozvanih krogih inteligence, h katerim štejejo rusko plemstvo, vse rusko uradništvo, rusko učiteljstvo vseh vrst in razredov, končno ves oni del ruskega naroda, ki ima katerokoli šolsko izobrazbo ali katerekoli odnose do ruske birokracije in aristokracije. »Sva ruska inteligencija uopšte bila je raspoložena prema veri i pravoslavnoj crkvi s a s v i m n e g a t i v n o«. In sicer tako, da »velika večina ruske inteligencije — i obrazovane i neobrazovane — bila je antireligiozna, čak ateistička«. Tako sodi Rus sam, redni univerzitetni profesor T. Titov, ki sedaj predava na bogoslovni fakulteti beograjske univerze.⁸ Staroslovenski obredni jezik je torej tam, kjer bi moral po stoletnem uporabljanju svoje sile najbolj izkazovati, z a v e r s k o ž i v l j e n j e brez najmanjšega pomena. Zato je tudi ugovor, da bi uvedba glagolice v liturgijo prav gotovo privabila pri nas k verskemu življenju tiste, ki so se mu odtujili, skrajno naiven. Življenje pravoslavnih Slovanov najbolj dokazuje, da je za versko poživitev staroslovenski obredni jezik brezpredmeten.

Moglo bi se pač zgoditi, da bi ta ali oni, ki glagolice v liturgiji ni še slišal, občutil neko zadoščenje, kadar bi taki liturgiji prisostvoval. Zdelo bi se mu, da sliši domače besede, kjer jih ni še čul, in to bi ga prevzelo. Toda taka ginjenost nima z vero in z verskim življenjem ničesar opraviti, ker je le odsev in celo le sentimentalni odsev več ali manj razvitega narodnostnega čustvovanja. Radi nje bi dotičnik gotovo ne opustil svojega veriženja, bi se težko odpovedal grehom proti šesti in deveti zapovedi dekaloga, bi se najbrž nikoli ne odločil, odslej dalje vestno držati cerkveno zapoved glede petka, nedelje in praznika ter prejetanja sv. zakramentov. Nekaj časa bi morda take osebe vabila romantičnost novosti ali narodnostno ganotje k staroslovenski službi božji; kmalu bi nehalo tudi to; število vernih in zglednih katoličanov pa bi se ne pomnožilo. Sicer bi se pa le redkokedaj prilika nudila za tako ganotje, prvič radi tega, ker je péta

igraju, prijatelji se goste, puške i prangije da zaglunu uši. Ali taj je prizor pred crkvom. Crkva udara u sva zvona i zove vjerne, ali crkva je prazna. Kada bi, recimo, sveštenik jedne crkve uzeo na broj one, koji su pohodili crkvu bio bi poražen i iznenađen, da je ogromna masa došla samo radi vašara. To onda nije narodna crkva, ako je bila nekada danas se gubi.« Prim. članek »Iz sveštenstva« v službenem listu srpske pravoslavne patriaršije »Glasnik«, št. 7, z dne 14. aprila 1921, str. 110.

Treba si je zadnji stavek zapomniti. Karakteristikum narodne cerkve je piscu ta, **da je cerkev polna naroda**, ne pa, da se liturgija vrši v narodnem jeziku. Bolj točno definicije narodne cerkve ni mogel podati!

⁷ Pravtam.

⁸ Prim. njegov članek »Ruska inteligencija prema veri, crkvi, prostome narodu i državi« v prej citiranem »Glasniku« št. 14 z dne 29. julija 1921, str. 222, in št. 15 z dne 14. avg. 1921, str. 240 s.

liturgija bolj redka slovesnost; drugič, ker bi tudi tedaj le malokdo mogel besede razložiti, ki bi jih prav umel, še manj pa bi mogel smisel celih stavkov pravilno tolmačiti. Še oni, ki so staroslovenski liturgiji že stoletja privajeni, je ne razumejo. Zato zahtevajo živi jezik v vse obrede!⁹ Naj tu navedem iz staroslovenskih molitev dva primera, transkribirana iz glagolskega pisma v cerkveno cirilico. V prvem primeru imamo psalm, ki se morda največkrat recitira, drugi je molitev, katere namen bo poznavatelj jezika takoj spoznal.

A¹⁰

Съжди ми боже и расжди ерехъ мой; отъ вѣдѣка неправодована отъ чловека неправедна и актина извади мѧ. — Тко тѣи нѣи боже крѣпость мою, вѣсѣкаѣ отринѣ мѧ и вѣсѣкаѣ ерѣотѣа хуждѣ, нѣгда сътѣжанѣтъ ми врагѣ. — Посѣан свѣтъ тронъ и рѣшотѣ свои; та мѧ настаивѣте и вѣрѣте мѧ къ горѣ святѣи тронъ и къ седа тронѧ. — И вѣнидѣ къ алтарю божию; къ богу величашоу моему юность мой. Исповѣкъ сѧ тѣбѣ къ гласѣхъ боже боже мои. — Вѣсѣкаѣ прѣкрѣбна нѣи доуши мои и вѣсѣкаѣ съмѣщаниши мѧ. Оупѣванъ на бога, тко исповѣкъ сѧ моему, съпасениши анцоу моему и богу мои. —

B¹¹

Господи боже нашѣ, нескескии животворѣи хѣкѣ, истиньнаи пице вѣсѣкъ строва, и настоващи наше житиѣ, и вѣдѣщанѣо намѣ наслаждениѣ. Обѣщавѣ тѣи и нѣнкѣ благословиши пицѣ нашѣ и пице безъ ожеждениѣ ны отъ нѣхъ примати съподоенъ, славанѣи тѣбѣ датѣи вѣсѣкъмъ благѣиымъ дарованиемъ.

Po teh dveh primerih naj sodi čitatelj, koliko bi staroslovensko liturgijo umevali pri nas celo tisti, ki so se staroslovenščine vsaj nekaj učili! Godilo bi se jim kakor Srbom, ki je ne razumejo! Eno je gotovo, ljudstvo bi jo prav toliko umelo kakor latinsko, izobražencem pa bi bila latinska bolj domača kakor staroslovenska! —

Morebitna uvedba glagolice v liturgijo nas opozarja še na druge strani, ki so z verskim življenjem v tesni zvezi. Do sedaj smo predpostavljali, da v Jugoslaviji poleg katoličanov — Hrvatov in Slovencev — ni katoličanov drugih narodnosti. Je pa še precejšnje število Nemcev in Madžarov ter nekaj Italijanov in Albanov, ki so tudi katoličani. Ti vsi bi glagolice gotovo ne sprejeli rade volje; ta obredni jezik bi jim bil ne samo popolnoma tuj, iz lahko umljivih raz-

⁹ To potrjujejo srbski pravoslavni svečeniki sami. Tako n. pr. Ljub. M. Bogičević v svojem članku: »Šta smeta da naš pastirski rad bude uspešnji«, kjer piše: »Stojeći nepokretan u jednom mestu i slušajući nerazumljive reči, hrišćanin je duhom daleko od službe i molitve. Uzvišene pesme, veličanstveni momenti prolaze neopaženo i bez uticaja na posetiоce hrama.« Zato zahteva uvedbo živega jezika v liturgijo: »I kod nas je nužno, da se služba (= liturgija) služi na razumljivom jeziku. I svi obredi da se vrše na srpskom jeziku...« — Vesnik srpske crkve, XXVIII., Beograd 1922, str. 365.

¹⁰ Psalm je vzet iz knjige »Psalterium. Glagolski spomenik manastira Sinai brda«. Izdao dr. Lavoslav Geitler. Troškom Jugosl. Ak. znanosti i umjetnosti. U Zagrebu 1883. Str. 91 s.

¹¹ Prim. Euchologium. Glagolski spomenik manastira Sinai brda. Izdao dr. Lavoslav Geitler. Troškom Jugosl. Ak. znanosti i umjetnosti. U Zagrebu 1882. Str. 30.

logov bi jim bil naravnost mrzek. Če bi zanje latinski jezik še nadalje ostal v liturgiji, imeli bi dva legitimna liturgična jezika, imeli bi cerkve liturgično enojezične ali dvojezične, ki bi se morale v ti smeri šele določiti, imeli bi torej jezikovno konkurenco na svetem mestu, kjer je treba ni. Ker pa politične in narodnostne meje niso stalne, temveč zelo fluktuirajo, bi bile tudi korekture liturgično jezikovnih kompetenc neprestano na dnevnem redu. Bi vse to ugodno vplivalo na versko življenje?

Splošna uvedba glagolice v liturgijo bi dalje zahtevala pri svečenstvu tudi glagolico v molitvi brevirja. Vsaj dosledno bi to bilo, kajti dva mrtva jezika dan na dan uporabljati za redno opravljanje ure trajajočih poklicnih svetih opravil, bi bilo gotovo preveč. Zadočuje eden. Latinščina bi torej odpadla. Bi pa staroslovenščina svečeniški izobrazbi, ki je vendar v direktni zvezi s točno vršitvijo stanovskih dolžnosti, zadostovala? Nikdar. Tudi to vprašanje je v tesni zvezi z verskim življenjem. — —

II. — Še manjši pomen bi imela splošna uvedba glagolice za utrditev in negovanje medsebojnih zvez z brati po duhu in veri širom sveta v okviru katoliške cerkve. V papežu bi sicer vsi gledali skupnega glavarja, toda glagolica bi uvedla jez med brate, jez med duhovnike, ki bi se drug drugemu odtujevali. Bi ne bilo že samo to velikanska škoda za versko življenje, ki bi je noben narodni obredni jezik ne mogel odtehtati? Rojaki iz naše srede, ki bi jih usoda pognala po svetu n. pr. vsled kake zopetne vojske ali vsled poklica ali življenjskih razmer, bi se čutili zunaj glagolske liturgije tujce, dočim jim dandanes povsod enake po tisočletni tradiciji uvedene latinske obredne molitve takoj svedočijo, da so med svojimi vsaj v hiši božji, četudi jih slišijo v Parizu ali Vladivostoku ali Chikagu ali Singapuru.¹²

* ¹² Namerava se sedaj latinski jezik pri delitvi sv. zakramentov, pri procesiji sv. Rešnjega Telesa, pri petju berila in evangelija nadomestiti z živim domačim. Res, so razlogi za to. A imajo sila relativno vrednost. Če pride tujec med nas ali če pride naš človek med tujce, tedaj bo ta relativnost jasna za oba, in prepričan sem, da bi v takem slučaju oba želela latinski jezik povsod i pri teh obredih. V njem bi gledala ne samo prekrasen odsvit univerzalnosti cerkve, temveč tudi dokument enakopravnosti, ki dehti iz nje nasproti vsakemu. Nič čudnega torej ne bo, če bodo tudi Nemci in Madžari in drugi inorodni katoličani v Jugoslaviji za svoje cerkve, oziroma za obrede, ki se v njih sredi opravljajo, iste pravice zahtevali, kakor bi jih videli pri Hrvatih in Slovencih, torej pri procesiji sv. R. T. vse molitve v nemščini ozir. madžarščini itd. Kdo bi jim smel to zameriti? Kar imajo oni, smejo imeti tudi ti. V cerkvi so vsi enakopravni. Vprašanje pa je, bo-li občutljivost narodnostnega obeležja, ki bi se uvedla s tem v liturgična opravila, verskemu življenju v korist. Čestitljiva latinščina se vsemu temu izogiba. Zato bodi geslo: ona ohrani svoje mesto tudi vnaprej. Ljudstvu in vsem, ki hočejo svetim obredom slediti, bi bilo popolnoma ustreženo pa tudi verskemu življenju v večjo korist, ako bi se priredila male lične izdaje za posamezne obrede v lepem slovenskem prevodu, torej posebna izdaja (latinsko-)slovenskega obrednika za praznik sv. R. Telesa, posebna za veliki teden, posebna za večje praznike, ki imajo péto službo božjo, posebna za sv. zakramente, posebna za cerkveno leto. Tako delajo Nemci, tako so pričeli Hrvati. To je gotovo najboljšel!

Z uvedbo glagolice bi pa naravnost osameli. Še celo od unijatov na Hrvatskem, v Bosni in v Rusinih bi bili oddaljeni, kajti oni imaju grški obred in ž njim vso drugo disciplino za svećenstvo in za delitev sv. zakramentov. Kako bi naša osamelost vplivala na versko življenje pri nas, o tem ni težko sklepati; solidarnosti z drugimi katoličani bi gotovo ne bila v korist; sodelovanje med njimi in nami bi sicer ne bilo absolutno onemogočeno, pač pa vsled odtujenosti zelo otežkočeno. Skušnje, ki se v tem oziru izkazujejo z Rusini v Ameriki in na Poljskem, dovolj govore.

III. — Kaj pa če bi uvedba glagolice otvarjala nova pota za razširjenje katoliške cerkve, predvsem taka, po katerih bi se pravoslavni Slovani vrnili k matici-cerkvi nazaj? Ne vem, kaj si pravzaprav predstavljajo oni, ki imaju to okolnost v mislih, kajti vrnitev ni mogoča brez soglasja v dogmatičnih naukih, od katerih Rim ne more popuščati, osobito ne brez soglasja v nauku o primatu in ustavi Kristusove cerkve. Uvedba glagolice bi sicer lepo dokazovala, da bi Rim pravoslavnim njihovo bogoslužje na celi črti neokrnjeno pustil, če bi se združili ž njim, toda to dokazuje itak že otok glagolice v naši sredi in grško-slovenski obred pri Rusinih. Sicer pa pravoslavni take upe sami azmetajo. V njih gledajo metodo, ki jih od katoliške cerkve še bolj odbija.¹³

¹³ Evo, kako presoja Manojlo Grbić, avtor dela »Karlovačko Vladičanstvo«, I.—III. knjiga, 8°, Karlovac 1891 s., taka pota k uniji (I., 199). Njegova porogljiva izvajanja so kaj značilna za miselnost gotovih pravoslavnihih krogov: »Onijem čitaocima, koji pravo ne znadu, što je unija sa Rimskom Crkvom, ili što će to reći; pounijatiti se — evo da im najkraće kažem:

Uniju sa Rimskom Crkvom izumio je praktični Rim uprav za one narode, koji pripadaju Pravoslavnoj Crkvi. Pa evo kakav je to izum: Pravoslavnoj Crkvi ostavlja se nedirnut i neprovijeden cio njezin obred za sve molitve i u crkvi i izvan crkve; ostavlja se crkveni jezik i sve crkvene knjige, odežde i sasudi, sav namještaj u crkvi, čitanje i pojanje, kalendar, praznici i postovi; ostavlja se sveštenicima brada, odijelo i ženidba; šta više: ostavlja se i čitanje Nikejsko-carigradskog Simbola — u prvi mah — i bez onoga umetka Rimske Crkve »i od Sina« — dakle: Pravoslavnoj Crkvi ostavlja u prvi mah sve nedirnuto; ali samo da prizna: e je rimski papa Božji namjesnik na zemlji, i potome jedini gospodar nad cijelom Crkvom. Glavno je dakle da oni, koji se pounijate, da priznadu papsko starješinstvo; i onda ih Rim već smatra svojima i podvlaštava ih Propagandi. Ova se onda stara za njih i postupa, kako ona zna, da ih malo po malo zvanično sjedini s Rimskom Crkvom. U početku ne dira im se ni u šta; ali kada se malo po malo priviku na priznavanje papskog starješinstva, onda se sve polagano ide za tijem, da se iztisne pravoslavna, a uvede rimska nauka o vjeri. Unijatski propovjednici najvećma se staraju, da sveštenike dobiju za se, a narod zavaravaju i zabavljaju s crkvenim obredima, neprestano hvaleći, kako su ti obredi lijepi i sveti, baš kao i poznati biskup (pisec misli gotovo na Strossmayerja), što no se hvali danas, kako se je u našoj crkvi »toplo pomolio Bogu, kao i u svojoj katedrali«.

Unija dakle, kao neki vještački, vjerski most, preko kojega se prelazi iz Pravoslavne u Rimsku Crkvu. To je uprav polutanstvo koje traje, dok se pounijačeni ne polatine sa svijem, ili kao se reče u narodu: dok se sa svijem ne pošokče ili ne pokranje.«

S te strani nimamo torej od staroslovenskega obrednega jezika za versko življenje prav ničesar pričakovati. Tako »zbliznanje« bi utegnilo verskemu življenju celo škodovati, ker bi vzbujalo pri nekatičanih oziroma pravoslavnih domnevo, da imajo oni prav, češ. Rim popušča.

Tudi prosvetna stran našega problema je polna zanimivosti. Načrt hoče, da se na razsežnem ozemlju cele Jugoslavije uvede staroslovenščina v cerkev. Katoličani in pravoslavni naj bi bili v cerkvenobrednem jeziku, četudi ne v obredu samem, enaki. Posledica tega bi bila, da bi se pomen latinščine iz splošne zavesti umaknil v ozadje in vedno bolj gineval. To bo namreč vsak brez pridržka priznal, da se le v okrilju rimske cerkve latinski jezik najbolj goji. Latinski jezik je njen službeni jezik, je bil in je še vedno jezik, v katerem se vsa teološka dela objavljajo, če se hočejo uveljaviti, je jezik njenih obredov in njenih definicij, je po njej prvi svetovni jezik za medsebojno občevanje na cerkvenih zborih, je končno jezik, ki se v njem že od nekdanj kar najlepše odsvita njena univerzalnost.¹³ To latinščino bi pričejala pri nas staroslovenščina izpodrinjati. Le neresen človek bi namreč mogel domnevati, da za sveta opravila že zadostuje, če svečenik glagolico tako tako zna čitati in jo od daleč razumeti. Ne, diletantizem in površnost bi bila na tem mestu profanacija! Vsaj toliko bi moral staroslovenščino obvladati, kakor sedaj latinščino. Tako znanje pa si bo tekom enega leta le težko pridobil. Zato je naravno, da bo latinščino zamenjal s staroslovenščino ter se hote ali nehote podal v one toke, ki hočejo klasične jezike iz naših šol odpraviti. Tudi svečenik bi teh jezikov ne rabil več, nikjer, niti pri najsvetejših obredih. Latinščina bi se torej umaknila staroslovenščini, jezik z nepregledno literaturo jeziku, ki nima nobenih samoraslih del, sploh pa nobenih del, ki bi se dala kakorkoli primerjati z literarnimi proizvodi klasičnih jezikov. Tu ni Homerja, ni Platona, ni Sofokleja, ni Bazilija, ni Hrizostoma, ni Cicerona, ni Vergila, ni Hieronyma, ni Avguštna, ni Tomaža Akvinca, ni pa ni moža, ki bi nam iz glagolice samoniklo občekulturne vrednote tolmačil. Staroslovenska književnost je skoraj izključno le prevod iz grščine ozir. slep posnetek tedaj že odrevenele bizantinske miselnosti. Zelo bo sicer ta književnost zanimala strokovnjake: filologa, literarnega historika, tudi teologa; za te je ona velike važnosti; radi, njih bodo tudi stolice za staroslovenščino na naših univerzah vedno polno upravičene. Človek sedanje dobe pa bo z ozirom na vprašanje, kaj hoče novega in velikega črpati iz nje za izobrazbo svojo in za izobrazbo ljudstva, globoko vzdihnil

¹³ Prim. pismo sedanjga papeža Pija XI. na kardinala Bisletija z dne 1. avgusta 1922. V pismu razpravlja papež o vzgoji duhovskega naraščaja. Med drugim poudarja tukaj čudovito-lepo važnost temeljitega znanja latinščine za versko življenje v katoliški cerkvi. Zato zahteva, da se učenje tega jezika v deških semeniščih pridno goji.

nad usodo, ki je prosvete žejnim Slovanom dala piti iz virov brez življenja in brez smisla za napredek.¹⁵

Naj cenimo z gotovih vidikov staroslovenščino kar najvišje, kot jezik določne literature ne tvori nikakega poprišča izvirodomače kulture; ona je bila le mrtva struga, po kateri je bila k Srbom, Bolgarom in Rusom poleg krščanstva v Fotijevi izdaji napeljana tista prosveta, ki je zbog svoje okamenelosti postala nezmožna, staviti sebi in drugim nove visoke cilje ter pobudno stremiti za njimi. S splošno prosvetnega stališča vzbujajo torej pogled na staroslovensko književnost le grenke spomine v nas. Neizmerno škodo bi torej danes pomenilo za našo izobrazbo, če bi na mesto latinščine postavili staroslovenščino! Morda bi temu kdo ugovarjal, češ, saj latinščina ostane lahko še nadalje učni predmet na naših učiliščih, a poleg nje bi se predavala staroslovenščina — za kandidate bogoslovja. Grd poklon, ki hoče kandidatom bogoslovja naprtiti delo, ki mu absolutno nič ne bo koristilo ne pri ožjem poklicu, ne v občevanju z inorodci, najmanj pa sredi sedanjih socialnih, gospodarskih in kulturnih nalog! — Tudi se zahteva po staroslovenščini kar nič ne ujema s klicem, naj se grški jezik iz srednjih šol izrine, oni jezik, od katerega je staroslovenska kultura prav tako odvisna, kakor dete od svoje matere!

Paradokсне zahteve, da se na eni strani iz naših srednjih šol odpravi grščina in latinščina, na drugi pa da se uvede v liturgijo glagolica in s tem seveda nje pouk v šole, razodevajo čudovito

¹⁵ Čujmo sodbe o teh viših. Jagić pravi: »Velika je za celo nesreča po slovanski narod, što se našao u takih okolnostih, te je kao zdrav i jedar mladić crpao životnu snagu iz matora i nezdrava starca, u kojega su već svi sokovi skvareni i kužni bili; da je njemu koji istom stupaše u život, treptjela pred očima slika onoga, koji već izdisaše; što je imao duh svoj razvijati i njegovati uza književnost, kojoj već svakoga duha nestajaše, u kojoj mjesto živahne originalnosti vladaše mrtvo slovo kompilacije. To je bizantinizam grčki, koji se je iz literature grčke sve jednako preseljavao u naše slovanske: bugarsku, srbsku i rusku. Mi ćemo njemu u našoj starosrbskoj (pisatelj razpravlja o hrvatsko-srbskem slovstvu) književnosti pri svakom koraku na trag naići te čovjeka mora upravo srce boljeti, gledajući kako se mnogo umnih sila našega naroda besplodno istrošilo na puko gomilanje praznih rieči, gdje čovjek nezna, bi li se većma divio golemu trudu kompilacije, prevodjenja i prepisivanja, ili strašnoj praznoći nutrnjoj.« *Historija književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga. I. U Zagrebu 1867, str. 67.* — Isto sodbo ponavlja za Jagićem K. Jireček v svoji »Geschichte der Bugaren«, Prag 1876, str. 164 s.: »Aber die Geistesrichtung seiner Wissenschaft (namreč bulgarskega cara Simeona) und die Art seiner Bildung war den Bulgaren fremd und vermochte weder Herz noch Phantasie des Volkes zu erwärmen. Die Zeit Symeons, das goldene Zeitalter der bulgarischen Literatur, hat gar keine Kunstpoesie.« — M. Murko se v svoji »Geschichte der älteren südslawischen Litteraturen«, Leipzig 1908, str. 110, v istem smislu izraža, ko opisuje nesrečo, ki je Slovane zadela, da so »die durch fortwährende Orientalisierung entstellte griechische Kultur von Byzanz übernommen.« — »Sie gleicht mehr einer sorgfältigen hergerichteten Mumie als einem lebendigen Organismus,« tako je to kulturo v dobi njene razcveta nje najboljši poznavatelj označil — K. Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Litteratur, II. Aufl. München 1897, str. 17.* Prim. še Murko, o. c. str. 140.

neresnost in nedoslednost. Nehoté vzbujajo vtis, da imajo vse drugo ozadje kakor kulturne ali celo verske interese!

Velikega pomena za prosveto bi bilo, ako bi uvedba glagolice v liturgijo vsaj narodnoobrambno učinkovala. Četudi le indirektno! Toda pri današnjih razmerah je to pri nas izključeno. Prvič bi vsaka politična sprememba teritorialnih mej izzivala tudi spremembe v rabi liturgičnega jezika. Znano je, kako so v tem oziru delali Grki na Balkanu in kako v novejši dobi Rumuni, kako so delali Rusi in kako postopajo Poljaki in kako se na zasedenem ozemlju vede fašizem. Drugič se prebivalstvo narodnostno spreminja navzlic lastnemu obrednemu jeziku. Rusini n. pr. se poangležijo ozir. poamerikanijo že tekom prve ali druge generacije v Ameriki. Staroslovenski liturgični jezik jih v ti metamorfozi prav nič ne zavira; še sam izgine v njej. V domačih krajih, posebno kjer so industrija in rudokopi razviti, povzrokuje narodnostne spremembe priseljevanje tujerodnih elementov, pa tudi nasilno se lahko take spremembe izvrše. V nobenem slučaju se ne more glagolica narodnoobrambno udejstvovati.

Narodnoobrambno delo se z mrtvim jezikom ne da voditi; vršiti ga morajo drugi činitelji!

Končno bi pa uvedba glagolice pri katoličanih v Jugoslaviji razdelila Slovence in Hrvate tudi v cerkvi. Nikakor ni namreč pričakovati, da bi jo dobili naši rojaki v Avstriji ali v ozemlju, ki je zasedeno po Italijanih, ali v Ameriki, če bi jo dobili mi. Ločeni smo od njih politično; niti kulturno ne moremo skupaj delati; glagolica bi nas ločila v zadnjem pribežališču — v cerkvi. Na to pač niti mislili niso oni, ki so zahtevali staroslovenskega jezika spravili v svet...

Res, naj se v ta problem oziramo s katerekoli strani, pozitivnih vrednot nam v današnjih razmerah ne razkriva nikjer, ne v verskem, ne v prosvetnem, ne v narodnostnem oziru!

Filozofija.

Realizem in skeptiциzem.

Ob dr. Šerkovi kritiki »Uvoda v filozofijo« — avtor
A. Ušeničnik.

V Ljubljanskem Zvonu (1922, 629—631, 699—701) se je dr. A. Šerko kritično ozrl na moj »Uvod v filozofijo«. Zdi se mu, da je moj »sistem« nevdržan. Da ne bo nesporazumljenja, naj mi bo dovoljenih k tej kritiki nekaj kritičnih opomb.

1. Moj filozofski »sistem« je sistem tiste »philosophiae perennis«, ki so nje veliki predstavniki Aristoteles, Tomaž Akvinski, Mercier in ki se k njej vrača močna ameriška struja novorealistov in nemška würzburgska (Külpejeva) šola. Ta sistem je realizem, ki izpoveda možnost objektivnega in tudi transcendentnega spoznanja. V neznanski obliki je ta realizem filozofija vsega človeštva. Nihče ni v

življenju logičen idealist. Nihče v praktičnem življenju ne dvomi, da biva sam in da biva tudi svet okoli njega, torej, če to znanstveno izrazimo, da bivata vsaj dva objekta, ki oba »transcendirata« predstave, to se pravi, ki sta oba vsak svoja realnost »onostran« umskih predstav. Seveda predstave na enega in na drugega »merijo«, enega in drugega »menijo«, enega in drugega intencionalno dojemajo. Kako, to je vprašanje spoznavne teorije. Življenje se za to ne meni. Življenje realizem podstavlja in je brez realizma nemogoče. Človek, ki bi resno dvomil o realnosti vnanjega sveta, bi bil kakor nesrečni Polifem. Če bi ga kdo bil ali mu delal kako drugo nasilje ter bi on vpil: pomagajte, pomagajte! a bi ga svet vpraševal: kdo te pa bije? bi mogel odgovoriti le kakor Homerov Polifem: »Utis — Nihče!« No, če te nihče ne bije, bi mu odgovarjal svet, čemu pa vpiješ? Vsak praktični poskus protirealizma ali spoznavnega idealizma bi človeka privedel v blaznico.

Seveda je nasprotje, ki se tako javi, le nasprotje med idealizmom in praktično pametjo. Toda praktična pamet ni druga pamet kakor teoretična. Pamet je pamet. Zato stari miselci o transcendenci spoznanja niti posebej razpravljali niso. Vsako dokazovanje se jim je zdelo nepotrebno. Če je kaj tako očitno proti pameti, čemu to še dokazovati? Stari miselci so tako modrovali: Med znanostmi so tudi realne znanosti, to je, znanosti o realnih ali z ozirom na predstave o transcendentnih predmetih. To se pravi, da zaznavamo in spoznavamo tudi realne predmete ali da ima naše spoznanje objektivno in tudi realno-objektivno veljavo. Vprašanje je torej le to, kako je takšno spoznanje mogoče. In poskušali so to razložiti ali vsaj umu »približati« s svojimi spoznavnimi teorijami. Tudi med modernimi skolastiki so misleci, ki se jim zdi ta metoda edino pravilna. Drugi pa vendar mislijo, da je treba problemu, kakor pravijo, »iz oči v oči« pogledati in poskusiti, ali se ne da vprašanje tudi strogo znanstveno rešiti. Jaz zase sem tega mnenja. Ne da bi odrekal tako neodklonljivemu prepričanju praktične pameti dokazno moč in veljavo. A ta dokaznost je vendar le indirektna, le dokaznost po ovinkih. Človek bi pa rad, da bi mu bila filozofija sama v sebi harmonično završena. Na skeptike še toliko ne mislim. Seveda ima filozofija opravlka tudi s teoretičnimi skeptiki. A s skeptiki je težava. Skepsa je duševno razpoloženje, ki ga dokazi le stežka premagajo. Ko človek že misli, da je prišel s skeptikom do kraja, se neredko pokaže, da je medtem začel iznova dvomiti od konca.¹ Vendar tudi teoretičnega skepticizma ne smemo omalovaževati. Ker tudi teoretični skepticizem filozofira, mu moramo vsaj pokazati, da njegova filozofija ni logično dosledna. Takšni premiselki so tudi mene nagnili, da sem poizkusil realizem

¹ Jezuit Lippert meni celo, da je skepsa naše dobe brezupna: »Freilich, einst werden auch die seelischen Lebenskräfte wieder aufkeimen, aber nicht in dem Geschlecht des Zweifels; dieses muß erst ins Grab sinken, so wie das zweifelnde Volk des Moses und sein Führer selbst in der Wüste umkommen mußten.« (Stimmen der Zeit, 51, 1921, 269.) Ta sodba je tako splošno pač pretrda.

znanstveno-metodično osnovati. Ubral sem pot, ki je bolj ali manj nova. Vsaj jaz ne poznam nobenega filozofa, ki bi bil hodil po njej.²

Le to mojo metodo je del dr. Šerko pod svojo skeptično kritiko. Ne torej sistema! Kajpada skeptik dvomi tudi o sistemu, vendar ne more logično trditi, da je sistem nevzdržen, če se mu le neka metoda, ki skuša ta sistem znanstveno osnovati, ne zdi prava. Metoda je lahko izgrešena, a sistem vendarle pravi. Če morda ena pot ne drži k cilju, ne moremo še trditi, da nobena ne drži ali da cilja sploh ni.

2. A oglejmo si sedaj vendarle še to Šerkovo kritiko moje metode!

Šerkova kritika sloni na podstavi, da jaz »zamenjavam doživetje z metafizično-transcendentnim dejanstvom« (699) in da skušam priti »do spoznanja transcendentne realnosti potom logičnih operacij«, a te logične operacije da uporabljajo pojme, ki slone koncem koncev zopet le na doživetjih (700). Zato dr. Šerko meni, da skepticizma (idealizma) sploh ni mogoče premagati.

Kaj naj rečem na to?

Dr. Šerko jemlje po mojem mnenju besedo doživetje preveč abstraktno. Doživetje ni nekaj zgolj logičnega ali tudi idealnega, temveč konkretno nekaj realnega. Poleg tega je pa vsako doživetje doživetje nečesa in doživetje nekoga. Če je že doživetje samo svoja realnost, je tisti nekdo, ki nekaj doživlja, še bolj gotovo nekaj realnega. Ako pa tisti nekdo n. pr. misli sam nase, je brez dvoma vsaj v tem primeru tudi objekt nekaj realnega. Gotovo pa je subjekt, ki misli, z ozirom na misli, ki se v njih misli, nekaj metafizično-transcendentnega. Torej ni resnično, da bi nikoli ne mogla biti objekt misli realnost v transcendentno-metafizičnem smislu.

Pravim torej, da je vsak doživljaj svoja realnost. Moja misel je ne le nekaj resničnega, dejanskega, temveč nekaj realnega. Moja misel je realen psihičen akt. Le vsebina moje misli more biti nekaj, kar je zgolj idealno. Idealisti često dvoumno govore. Govore, kakor da bi priznavali samo idealno bit. Toda idealna kot taka brez realne biti je absolutno nemogoča. V idealni biti je bistven odnos na ideje in ideje so nujno psihični akti, ki so prav tako nujno nekaj realnega. Idealizem more zanikavati le fizično realnost v nasprotju s psihično realnostjo, t. j. idealizem more biti končno tudi le realizem, samo da zgolj psihični realizem.

Pravim potem, da je vsak doživljaj doživljaj nekoga. Zopet je absolutno nemogoče, da bi bil doživljaj, ki bi ne bil ne moj, ne tvoj, ne nikogar. Doživljaj, ki ga nihče ne doživlja, je kontradikcija. A če je doživljaj realnost, je a fortiori realnost tisti nekdo, čigar je. Če jaz doživljam žalost in veselje, sem tudi.

² Sedaj je ubral isto pot P. Schaff, profesor na gregorijanski univerzi v Rimu (v predavanjih za »doktorje-agregate«, 1922). Sličnost je metodično tako velika, da ne more biti samo slučajna, in menda res ni. O tej metodi sem pisal že v Bogoslovnem Vestniku I (1920) 44–58. Migljaje, ki so me navedli na to pot, sem našel kajpada že pri sv. Avguštinu in Tomažu Akvinskem in prvi, a izgrešeni poizkus pri Karteziju.

A kako moremo vedeti za to realnost, ki je glede na misel transcendentna? Ali le sklepamo, da je? Čisto gotovo ne! S sklepom nikdar nihče ne bi prišel do sebe samega, ampak le do nekoga, ki misli. A jaz se zavedam, da jaz mislim. Ta zavest mora biti torej neposredna: v mišljenju se sam sebi razodevam kot misleče bitje. Ako bi bila tista zavest poseben akt, bi ta akt zopet imel mene za subjekt in zopet bi se v njem zavedal sebe kot subjekta: jaz vem, da mislim, in vem, da vem. Ločiti moramo torej dvoje: pojmovno spoznanje samega sebe in neposredno zavest. V pojmovnem spoznanju sem sam sebi objekt: razmišljam sam o sebi; v neposredni zavesti sem subjekt: jaz mislim in vem, da mislim. Dr. Šerko se moti, če to zanikava. Pojem subjekta je kajpada nekaj sekundarnega, a zavest, da sem jaz, ki mislim, je nekaj primarnega in neposrednega.

Tu sem pa jaz zastavil svojo argumentacijo. Vsak doživljaj je tudi doživljaj nečesa. Vsaka misel je misel nečesa. Vsaka misel ima objekt. In tudi ta objekt je lahko realen, in sicer realen v metafizično-transcendentnem smislu.

Že ako mislim na svoj doživljaj, je doživljaj glede na misel nekaj transcendentnega. Doživljaj je realnost in moja misel mi na tajinstven način predočuje to realnost. Še jasneje je to, kadar mislim sam nase. Sam sebi sem prisoten že v primarni zavesti. Ako pa refleksno mislim nase, je v tem primeru subjekt — objekt. Ker je subjekt, ki misli, nedvomno realno bitje, je objekt moje misli, ki je v tem primeru s subjektom istoveten, isto realno bitje. Torej je tu izkustveno dognano, da more spoznanje dojemati tudi transcendentno realnost. Dr. Šerko priznava, da se mi javi v mojem delovanju »moje zavestno bitje«, a dostavlja, da mi je kljub vsej samozavesti absolutno neznano, kaj tiči »za« mojo zavestjo (631). Toda to je le skeptično dvoumje. Ako se mi javi v moji samozavesti moje zavestno bitje, se mi vendar javi moje bitje, seveda, kolikor je zavestno, torej morda ne po vsem svojem bitju, po vsej globini, a nekaj vendarle, vprav kolikor je zavestno. Ako pa n. pr. po analizi zavesti doženem, da se zgolj stvarno bitje ne more tako zavedati, morem še dalje sklepati, da jaz kot zavestno bitje nisem zgolj stvarno bitje. Če se pa morda tudi tega zavedam, da sem zelo nepopolno in odvisno bitje, bom še dalje sklepal, da sem povzročeno bitje in da biva bitje, ki je zadnji razlog in prvi vzrok mojega bitja. Tako se »prerijem« tudi do druge realnosti, ki nisem jaz. Dr. Šerko meni, da to nikakor ni mogoče, češ, »kako naj se iz dejstva, da sem in da se zavedam, da sem, prerijem do nečesa, kar nikakor ne more biti vsebina mojega doživetja?« (700) Toda prav to je samovoljna apriorna podstava, da tuja realnost ne more biti vsebina mojega doživetja. Realno kajpada ne, a zakaj ne uprav intencionalno, spoznavno, miselno, kakor je tako vsebina mojega doživetja realnost mojega bitja? Seveda mora biti takšna tuja realnost v nekem odnosu do mojega bitja. Takih možnih odnosov je pa več: je odnos odvisnosti, odnos vzročnosti, odnos sličnosti itd. Dr. Šerko nekoliko to sam priznava, ko pravi: »Po načelu zadostnega razloga sicer lahko sklepam na nekaj kot na razlog mo-

jega bivanja.« Meni pa, da »je s tem stvar končana«. Zakaj? Po tem, pravi, je pač dokazano, »da mora eksistirati tak razlog, ni pa dokazano, da faktično eksistira« (700). Toda, če kaj mora eksistirati, ker sicer nekaj, kar faktično eksistira, ne bi moglo eksistirati, tedaj tudi ono faktično eksistira.

Če pa je um zmožen dojemati transcendentno realnost, tudi glede transsubjektivnih predmetov ni več apriori takšne nemožnosti. Če mi torej zavest priča, da gledam vnanji svet in če to zavest ločim od nenormalne halucinacije, res gledam vnanji svet. Realno objektivnost tega gledanja mi pa potrjuje še zavest duševne pasivnosti in receptivnosti nasproti občutom. Ako pravi dr. Šerko, da ta zavest opravičuje kvečjemu »logično objektivacijo«, sloni ta misel zopet na tistem zmotnem skeptičnem stavku, ki pravi: če je dokazano, da kaj mora eksistirati, ni še s tem dokazano, da faktično eksistira.

Dr. Šerko se vprašuje: kako je to mogoče? kako naj vpliva materija na psiho? kaka analogija naj vlada med psihičnimi občutki in materialnimi objekti v slučaju, da bi bili oni učinki teh? kako pride subjekt do spoznanja razsežnosti, če ni sam razsežen? »Vse to so nepremostljive uganke, nerazumljivi odnosi med subjektom in objektom« (701). Toda uganke še niso dokaz neresničnosti! Dr. Šerko nima prav, da predvsem iz spoznavne teorije sklepa na »nevzdržnost« moje metode. Moja oz. skolastična spoznavna teorija je le posledica vse argumentacije o realni objektivnosti spoznanja in niti ne nujna posledica, je en način, kako naj si na podanih premisah mislimo spoznanje. Le če bi bil ta način edini (kar ni, zakaj poleg tomističnega je že v skolastiki avguštinski način), in če bi bil očitno zmoten, bi lahko upravičeno sklepali, da morajo biti premise zmotne. Ne moremo pa tako sklepati, če ta način ni edini in če le ne more popolnoma pojasniti skrivnosti spoznanja. Najgloblji odgovor, ki ga more dati skolastična teorija spoznanja, je podal nezavestno dr. Šerko sam: »Lik objekta, ki determinira subjekt tako, da zre subjekt v njem objekt sam, kakršen je sam na sebi, v svojem bistvu, vendar ni več lik objekta, ampak objekt sam« (701). To je izrecno nauk Aristotelov in sv. Tomaža Akvinskega: »Intellectus in actu est intellectum in actu« (Summa theol. 1, q. 87, a. 1, ad 3) — seveda »propter similitudinem rei intellectae, quae est forma intellectus in actu«. To se pravi: vsa skrivnost spoznanja je uprav v tem, da spoznavni lik intencionalno, spoznavno predstavlja objekt, kakršen je, ali bolje, kakršen se javi po svojih vtiskih na subjekt. A kako se more javiti po vtiskih? To vprašanje spada že v metafiziko o duši. Po tomističnem naziranju duša ni nekaj poleg telesa, temveč je imanenten princip telesa, ki telo udejstvuje in mu daje življenje in čutenje. Ne čuti duša sama, ampak čuti po organih. Zato pa po tej teoriji ni več takšna skrivnost, kako duša more sprejemati vtiske predmetov, ne, kako zaznava razsežne predmete itd. Seveda bi bila zopet zmotna podstava, da bi bili občuti goli učinki vnanjih vtiskov. Občuti so vitalni dejji čutečega subjekta, vtiski jim določujejo le vsebino. Da pa vtiski res določujejo občutom vsebino, moremo indirektno spo-

znati že iz dejstva, da imamo n. pr. za gledanje oči in da ob gledanju vnanji objekti vtiskujuje na mrežnicu fotokemično svoje slike, ki izražaju prav to, kar o objektih zaznavamo. Toda o tem bi bilo zopet treba pisati celo razpravo.

Ako vse povzamem, moram reći, da Šerkova sodba ni upravičena. Moja argumentacija ne izhaja iz pojmova, da bi se mogla logično završiti tudi le s pojmi, temveć izhaja od realnosti in prehaja k realnosti. V Bogoslovnem Vestniku, kjer sem kratko začrtal svojo metodu nasproti Mercierju, ki mu sicer določno priznam prvenstvo med novoskolastiki, sem ometal Mercierju prav to, da skuša iz idealnoga reda prodreti v realni red, in sem dejal, da je to nemogoće. Prav zato sem sam iskal drugoga izhodišća in druge poti.

Uvod u filozofiju.

Dr. Stjepan Zimmermann.

Zagreb, 1922. Izdanje »Narodne Prosvjete«. Cijena Din 25, s poštarinom Din 26.

Ovim je »Uvodom u filozofiju« sveučilišni profesor filozofije na bogoslovskom fakultetu u Zagrebu, dr. S. Zimmermann, napisao knjigu, kakove hrvatska literatura s katoličke strane nije dosad imala.

Posve ispravno shvaća pisac kao zadaću »Uvoda u filozofiju«, da pruži opću orientaciju u filozofijskim problemima. Svoj je »Uvod« pisac tako udesio, da potakne na kritičko produbljivanje iznesenih filozofijskih nazora i znanstveno proučavanje filozofije. Nalazeći u skolastičkoj filozofiji sigurne puteve k filozofijskom idealu uzima najviše u obzir skolastičku filozofiju, kojoj se inače, kako to sam pisac ističe, u filozofijskoj literaturi iz nefilozofskih razloga posvećuje manjkava pažnja. Stoga navada pisac na koncu svakog poglavlja obilnu skolastičku literaturu.

Knjiga je razdijeljena u tri glavna dijela. U prvom — O filozofiji uopće — ustanovljuje pisac bit i zadaću filozofije uopće i napose skolastičke filozofije i podaje uz to još i kratki prijedlog povijesti filozofije. Tu bismo željeli nešto snažniji i jasniji odgovor na pitanje: što je filozofija? v e ć o d p o č e t k a (str. 7. 8.), ako i razumijemo, zašto je potpuno jasno iznio ispravno shvaćanje pojma filozofije tek na str. 11. govoreći o skolastici i prihvaćajući definiciju: znanje o najvišim uzrocima svega, što jest (str. 12.). U drugom dijelu — Filozofijske discipline — prikazani su glavni smjerovi i razvitak logike, noetike, ontologije, kozmologije, psihologije, teodiceje, etike sa sociologijom i pravnom filozofijom, estetike, religijske filozofije i filozofije povijesti. Doda li do drugog izdanja, dobro bi bilo, kad bi pisac naročitu pažnju namijenio hrvatskoj, srpskoj i slovenačkoj filozofijskoj literaturi izvornoj i prevedenoj i izričito upozorio na smjer, koji zastupa; time bi knjiga mnogo dobila u praktičnom pogledu. U trećem i najopširnijem dijelu — Rješavanje osnovnih filozofijskih problema — odgovara pisac na glavne noetičke, metafizičke i etičke probleme

zauzimajući svoje stanovište naprama mišljenjima glavnih zastupnika različitih filozofijskih smjerova. I tu bi bilo od osobite koristi, da se pisac barem nešto obazreo na našu domaču filozofijsku literaturu. Na koncu je iz praktičnih razloga dodana kratka uputa u skolastičku disputaciju i alfabetski registar imena i stvari.

U samih 150 stranica svrstana je golema građa tako pregledno, da će svaki čitalac studijem ovoга »Uvoda u filozofiju« doista moći dobiti pregled glavnih filozofijskih problema. Djelo je u prvome redu određeno kao priručnik sa slušače na bogoslovskom fakultetu u Zagrebu, ali vrlo će dobro doći i svakomu inteligentu, koji već ima neko filozofijsko predznanje. Za samouke ili za prosječnu inteligenciju ovaj bi Uvod bio po našem mnijenju pretežak. Preporučili bismo osobito katoličkim akademičarima, da na osnovu ovoга Uvoda u filozofiju, a pod stručnim vodstvom izobraženoga filozofa, održe čitav filozofijski tečaj.

Dr. D. K.

Sociologija in socialno vprašanje.

V. Hobhouse — A. Ogris: Liberalizem. Zbirka političnih, gospodarskih in socialnih spisov. 11. zvezek. Založila Tiskovna zadruga. V Ljubljani 1922.

Pisatelj ima namen dokazati, kako se starejši družabni sestav zlasti pod vplivom liberalnih idej polagoma toda očitno umika novi uredbi države državljanov (str. 5). Zato razlaga najprej dobo in razmere pred liberalizmom (5—15). Moderna država pohaja iz pravnega reda, ki je po svojem jedru avtbritaren (kraljevska oblast, despotizem, kralju podložna »socialna hierarhija« itd.). Protest proti temu redu, verski, politični, gospodarski, socialni in nramni protest, je zgodovinski početek liberalizma. Boj za svobodo! (11.) Ali pa je liberalizem samo razdirajoča sila ali tudi zmožen, da zgradi red, ali je samo začasnega ali trajnega pomena? Počelo liberalnega gibanja je svoboda poedinca. Hobhouse v II. poglavju govori o »osnovah liberalizma« (12—27, o točkah, kjer je libetalistično gibanje nasokčilo stari družabni red (občanska, finančna, osebna, socialna, gospodarska svoboda, domače pravice, pokrajinska, plemenska, narodna, mednarodna svoboda, politična svoboda in ljudska suverenost). A pripoznava povsod gotove omejitve, ki so potrebne, da se kolikor mogoče velikemu številu poedincev zagotovi svoboda. V 3., 4. in 5. poglavju pisatelj kritično razmotriva zgodovinski razvoj liberalnih teorij (teorija prirodnega prava — človeških pravic, manchesterstvo, Benthamov utilitarizem, Laissez faire, Gladstone in Mill, 27—71). Pogodbena svoboda in osebna odgovornost sta blizu jedra vsega liberalnega gibanja (20). Jedro liberalizma označil kot »vero, da se da družba trdno zasnovati na tej samovladni sili osebnosti, da se da postaviti prava skupnost edinole na to podstavo in da je tako utemeljena njena podstava tako široka in globoka da sploh ni meja, ki bi omejevale obseg te socialne stavbe (64)«.

Posebno zanimivo je poglavje o gospodarskem liberalizmu (88—108). Tu se vidi, kako daleč se je v teoriji vsaj oddaljil liberalizem od prvotnega strogega individualizma in koliko socialnih momentov je prevzel iz različnih nagibov in povodov. Hobhouse poudarja socialni značaj lastnine (96, 97). »Osrednja točka liberalnega gospodarstva leži v enačbi socialne službe in plačila« (106), skuša ugoditi enako socialnim in individualnim činiteljem v industriji (107). Mogli bi ta nauk v resnici imenovati neki liberalni socializem. Politično teži liberalizem za demokracijo (115 sl.). To razlaga in poudarja, ne zakrivajoč si pri tem raznih težkoč in nejasnosti v udejstvovanju demokracije, v poglavju »bodočnost liberalizma« (108—126). Razvija pa predvsem smernice za konkretno angleško liberalno gibanje. »Liberalizem je prebolel dobo malodušja (l. 1910) in je izmenjajoč ideje s socializmom dobil in dal več nego eno lekcijo (114). Pred razširjenjem volilne pravice je treba uvaževati, kako bi se dotični sloj, spol ali pleme zaupanja poslužil (118). »Internacionalizem na eni strani in na rodna samouprava na drugi strani sta glavna pogoja za razvoj socialne misli, ki tvori kljub različnim oblikam bistvo demokracije« (122).

Knjiga vsebuje zagovor liberalizma. Gotovo so liberalna načela — ako se še morejo imenovati liberalna —, kakor jih Hobhouse razvija v tej knjigi, mnogo bližja resnici in bolj pravično pojmujejo človeštvo v njegovem delu in življenju, kakor pa načela starejšega liberalizma, ki je bil bolj strogo individualističen. Osnovno načelo je ostalo isto teoretično: načelo svobode. Zahteva pa Hobhouse, da se v aplikaciji omeji, sicer z vidika, da so tudi drugi deležni svobode. Ne moremo tu raziskovati, katere ideje liberalizma pa praktično vodijo sodobno »liberalno gibanje« v raznih državah. Ugotoviti moremo le, da je liberalizem, zahtevajoč versko svobodo, zmoten, v kolikor vključuje in pospešuje verski indiferentizem (cfr. Denz, Bannw. Enchiridion symbolorum¹² nn. 1777—1780). Načelo svobode je zdravo, a le z upoštevanjem posledic izvirnega greha, človeške notranje slabosti in zato z upoštevanjem notranjih naravnih in nadnaravnih vzgojnih činiteljev. Brez teh tudi ne pomaga, čeprav primešamo liberalnemu nauku socialistične misli in čuvstva. To moremo opazovati v življenju le prepočisto.

Prevajalec je imel najbrž tudi namen, da poda našemu liberalnemu gibanju neki vzor modernega liberalizma. Korak proti boljšemu pomeni gotovo, ako se skuša liberalizem ravnati po Hobhouseovih smernicah, marsikateri očitak odpade.

Prevod se mi ne zdi dober. Kratek, jedrnat angleški slog se ne da zlahka prestaviti v slovenski jezik. Težko je umljiv, mnogokrat se jeko nerodno bere. Tudi izrazi so ponekod slabo slovenski. Boljše bi bilo, prevod podaljšati za nekaj strani, da se nekoliko lažje more preriti do zadnje strani vsaj tisti čitatelj, ki knjigo vzame v roke iz stvarnega zanimanja. V tem prevodu bo knjiga imela malo čitateljev, ki bi jo predelali do konca.

Dr. I. F.

Vzgoja in zaščita obrtnega in industrialnega naraščaja. Inž. M. A. Stebi. Tiskarna M. Hrovatin, Ljubljana (brez letnice). 8°. Str. 62.

Naše narodno gospodarstvo se bo dvignilo ne z visokimi carinami, ampak le s konkurenčno vrlino, če bomo vsaj tako dobro in ceno proizvajali kot inostranci. Zato nam je potrebno prvovrstno delavstvo, ki si ga pa moramo šele vzgojiti. Pota, po katerih bi mogli priti do dobrega obrtnega in industrialnega naraščaja, je hotel pokazati inž. Stebi v študiji, ki jo je napisal po nalogu ministrstva za socialno politiko. V treh poglavjih obravnava: 1. pogoje, pod katerimi naj se dečki, ozir. deklince pripuste v delavnico, 2. strokovni pouk v delavnici, 3. vzgojo in pouk izven delavnice. — Pogoji za pripustitev v delavnico: Obrt in industrijo naj bi (po zgledu Nemčije, Švice, Avstrije) preskrbovala z naraščajem le organizacija za nego in varstvo vajencev in mladoletnih delavcev, ki bi smela pripustiti v delavnico le dečke in deklince, ki so že dopolnili 14. leto ter dovršili osemrazredno ljudsko šolo; poslednji trije razredi ljudske šole naj bi se sploh preustrojili le v pripravljalne razrede za obrt in industrijo po vzorcu nemških »delovnih šol«. — Glede strokovnega pouka zavrača inž. Stebi današnji sistem vajeniškega izučevanja po delavnicah in zahteva obrtne šole, ki naj bi bile učne delavnice v pravem pomenu besede kot je n. pr. »Lehrwerkstätte« v Bernu. Dokler to ni izvedljivo, naj organizacija za nego in varstvo vajencev vsaj pazi, da se vajenec zaposli le pri obrtnem delu in da se izuči v vseh delih dotične obrti. Ker bi se za vajenca zahtevala višja predizobrazba pred vstopom v delavnico, naj bi učna doba v delavnici nikdar ne trajala več kot tri leta. — Važno je poglavje o vzgoji in pouku izven delavnice. Vajenci in mladoletni delavci od 14. do 18. leta morajo obiskovati obrtne šole, in sicer ne zvečer, marveč med delavnim časom ob raznih dopoldanskih ali popoldanskih urah. Največjega pomena so vajeniški domovi, ki bi sploh morali prevzeti vso materialno oskrbo in nravno vzgojo vajencev. Življenje v teh domovih bi se moralo razvijati v samoupravnem duhu. — H koncu pisatelj opiše pomen in vrednost današnjih ustanov za vajeniško nego v državi; to so: »Državna zaščita dece in mladeži«, »Nadzorstvo dela« ter zasebna društva: »Radiša«, »Privrednik« in »Savez hrv. obrtnikov v Zagrebu«, »Gajret« v Sarajevu ter »Društvo za varstvo vajencev« v Ljubljani, ki je po pisateljevi sodbi v Sloveniji edino društvo, ki se je do danes resno bavilo s skrbstvom vajencev; le žal, da društvo vsled pomanjkanja potrebnih sredstev ne more razširiti delokroga svojemu plemenitemu prizadevanju. — Knjižica je pisana z dobrim namenom, da obrtnike in industrijce gospodarsko ter socialno dvigne in da pomaga tistim, »ki so danes repuščeni cesti ali če ne cesti, vsaj splošni brezbriznosti«. Pripominjamo le, da s pisateljem ne smemo prezreti verskonravne vzgoje ne v obrtni šoli, še veliko manj v vajeniških domovih, če hočemo, da bo obrtni in delavski naraščaj ne samo prisiljen, ampak vesel nosil težave svojega poklica in da se bo res v polni meri zavedel odgovornosti, ki jo ima nasproti človeški družbi.

Dr. J. D.

Apologetika.

Svjedoci katoličke obnove. T h. M a i n a g e. Autorizovani prijevod dra. Frana Biničkoga s predgovorom dra. Ljub. Marakovića. Knjige katoličkog života. Izdaje dr. Stjepan Markulin. Knjiga četvrta. Zagreb 1922. Din 10.—

Na Francoskem sta v letih 1870 do 1910 naturalizem in liberalizem pokvarila mnogo mladine, da je postala neverna. Konvertit Claudel piše o dobi okrog l. 1880: »Kar je imelo količkaj besede v umetnosti, znanosti in književnosti, je bilo brezbožno. Vsi (tako imenovani) veliki ljudje so bili sovražniki cerkve. Renan je vladal.« A pred nekako 20 leti se je začelo živahno katoliško gibanje z Brunetièrjem, Huysmansom, Bourgetom i. dr. Sedaj je že veliko odličnih mladih pisateljev, ki so se spreobrnilo iz nevere in uporabljajo v svojih spisih katoliške ideje. Njih glasilo je Revue des Jeunes, ki jo ureja dominikanez p. Thomas Mainage, profesor na Institut Catholique v Parizu. Mainage se mnogo bavi s konverzijami. O tem je napisal tri izvrstna dela: Uvod v psihologijo konvertitov, Psihologija konverzije in Pričevanje odpadnikov. (Prim. članka dr. Fr. Grivca: Psihologija spreobrnjenja in Apologetični pomen konverzij v »Času« 1916.) V teh spisih razglablja bolj psihologijo konverzij, ne poudarja pa njih apologetičnega pomena. A ta pomen se ne da tajiti. Konverzije so delo razuma, a še bolj delo božje, Bog vodi konvertite v katoliško cerkev, ne pa v kako drugo. Konvertiti so večinoma zreli in izobraženi možje, ki so po raznih blodnjah in resnem premišljevanju našli resnico v katoliški cerkvi. Zato more njih zgled in izpoved o lastni konverziji blagodejno vplivati tudi na druge. Mainage je spoznal ta vpliv. Radi tega je prosil nekatere konvertite, da so popisali svoje konverzije v Revue des Jeunes, da bi imela sodobna mladina na konvertitih konkretne dokaze za resničnost katoliške vere. Spisu je dal pomenljiv naslov: Les Témoins du Renouveau Catholique, ker hoče, naj bi konvertiti pričali za katoliško obnovo. Sam je napisal obširen uvod, ki v njem razmotriva, kako so posamezni zašli v nevero, a so se po dolgem trudu vrnili v cerkev, kjer so našli mir, ki so ga drugod zastonj iskali. Uvod zaključuje z besedami, ki da jih cerkev govori konvertitom: »Vi niste dobili milosti konverzije le zase. Kar ste slišali, da šepče na vaša ušesa, to oznanjujte na ves glas! Bodite priče, bodite apostoli, da po vas spozna Francoska, bodoča Francoska, pomlajena Francoska, red in mir, ki ste ga spet našli v Srcu Jezusovem!«

V knjigi popisuje deset konvertitov pod raznimi naslovi svojo pot od vere do nevere in spet nazaj k veri. Devet je bilo prej katoličanov, le Bavier je bil protestant. Sedem jih je bilo pod vplivom naturalizma, trije pa pod vplivom liberalnega protestantizma.

Grenobleski vseučiliški profesor Georges Dumesnil se je v gimnaziji navzel protikatoliškega duha. Po teh nazorih je živel deset let. A ljubil in občudoval je lepe cerkve po vaseh in mestih, njih zvon ga je vedno ganil. Spoznal je tudi, da se njegovi katoliški

prijatelji bolje obnašajo kot sam. Ta dva umska razloga sta po njegovem mnenju vplivala, da se je spreobrnil, še veliko več pa milost božja. Pesnik in dramatik Paul Claudel, rojen 1868, je izgubil vero v gimnaziji, ko je bral Renanovo Življenje Jezusovo. A smrt starega očeta ga je silno pretresla, misel na smrt mu ni šla iz glave. Slučajno dobi knjige velikega pesnika Arturja Rimbauda, ki je odločilno vplival nanj. Na sveti dan 1886 je bil pri sv. maši in večernicah v cerkvi Notre-Dame v Parizu. Takrat je začel spet verovati. A boril se je še štiri leta, na sveti dan 1890 je v isti cerkvi prejel sv. obhajilo, drugič v življenju. Pisatelj in pesnik Francis Jammes priznava, da je bil poleg milosti božje Claudel njegov angel varuh, ki mu je pripomogel do konverzije. Pisatelj Charles Borden se pa zahvaljuje svojemu prijatelju in rojaku Jammesu za konverzijo. Pod Jammesovim vplivom je začel razmišljati o krščanstvu. Milina krščanstva ga je osvojila. Hodil je k sv. maši, obnašal se je lepo, a molil ni. Ko se je začel boj proti cerkvi, je tudi sam nekako sodeloval, ker je bil brez vere, a sodelovati pri zlu ni hotel. Hotel je, naj bodo otroci katoličani, a je moral biti najprej sam. Zato se je odločil za vero in se spovedal. Prej se je bal, da mu bo vera pretesna, a je spoznal, da je bil njegov duh pozneje svobodnejši nego prej. Priznava pa tudi božje sodelovanje, ko piše: »Bog nas hoče vse in nas kliče z našim imenom, vsakega po svoje.« Pesnik René Salomé je v šoli poslušal razlago spiritualizma, skepticizma in Kantovega modroslovja. V 17. letu je nehal izvrševati verske dolžnosti in v 18. letu moliti. Bral je Tainea in Renana, a cerkev je še spoštoval. Na vseučilišču je postal socialist, študiral je Marxa, a tudi socializem ga ni zadovoljil. Tudi v zmotah se je spominjal milostne Device, ki je pribežališče grešnikov. Študiral je 13. in 17. vek francoske zgodovine. Pri tem je uvidel, da je prava Francija, ki zna misliti, delati in ljubiti, hči katoliške cerkve. V cerkev ga je vlekla vzgojna vrednost, ne pa resnica. Nato se je seznanil s konvertitom Péguyem, bral je sv. pismo in Pascalove spise. Po konverziji je začutil novo moč, novo mladost, novo srčnost. Pisatelj Louis Bertrand je bil nekaj časa profesor retorike v Alžiru. Tu je proučeval krščanske bazilike in grobove, tako se je zatopil v spomine prvotnega krščanstva. Tudi takrat, ko ni veroval, je priznaval katoliški veri odlično mesto v francoski zgodovini. Pozneje je šel v Egipt, na Grško, v Carigrad, Beyrut, Jeruzalem in Betlehem. Prepričal se je, da uživajo francoski redovniki na vzhodu velik ugled ne toliko kot Francozi, ampak kot odlični katoličani. V Beyrutu se je pogovarjal z jezuiti tudi o veri. Na sv. večer 1906 je v podzemeljski kapeli sv. Hieronima prejel spet sv. obhajilo. Gimnazijska profesorica Leontine Zanta je študirala z veliko vneto razne filozofske sestave, a ti je niso pomirili. Po daljšem premišljevanju se je vrnila v cerkev in začela z živo vero prejemati sv. zakramente. André Bavier, protestant, doma v Švici, je nameraval postati pastor. Študiral je v Lausanne bogoslovje. Priznaval ni nobene dogme, niti božanstva Kristusovega. Katoliška cerkev mu ni ugajala zaradi stro-

gosti proti zmotam. Nato je odšel študirat v London. Tu je spoznal anglikanske ritualiste. Potem je nadaljeval bogoslovne študije v Parizu. Katoliška cerkev ga je vedno bolj zanimala, odkar je spoznal ritualiste. Vrne se spet na Angleško. Kupi si katoliški molitvenik, občuduje lepoto katoliške liturgije in molitve. Vrnivši se v Švico, začne študirati tridentski katekizem in druga katoliška dela. Polagoma spozna, kako napačne pojme je prej imel o cerkvi. Vedno bolj ga je mučilo vprašanje: Ali ni celotno krščanstvo v katoličanstvu? Ali ni protestantizem zmoten v korenini? Ko pride v Pariz, gre s prijateljem de Lescureom k dominikancu p. Sertillangesu. Začel je zahajati v cerkev, obredi so se mu zdeli veličastni. Sam priznava, da je konverzija postala zanj neodložljiva dolžnost. Tako je bil sprejet v cerkev l. 1912. Popis svoje konverzije je naslovil: *Iz Geneve v Rim preko Canterburyja*. Skupno z njim je prejel sv. obhajilo *Pierre de Lescure*, ki je tudi živel nekaj časa na Angleškem in je spoznal ritualiste. Nekdaj je obiskal dominikance. Njih pobožnost, vdanost in preprostost mu je silno ugajala. Nato je začel brati Življenje patra Lacordaireja. Spoznal je katoliško vero in jo sprejel. Odvetnik pri prizivnem sodišču v Parizu *Lucien PueldeLobel* priznava, da ga je Bog privedel spet k veri. Po prvem sv. obhajilu se je odvadil molitve, postal je ateist. Iz ateizma je zašel v agnosticizem. Seznanil se je z Bavierom in ta je mnogo vplival na njegovo konverzijo. —

Knjiga se po svojem namenu lepo pridružuje prejšnjim trem Knjigam katolič kog života: Filibert Vrau, Kontardo Ferrini in Vladimir Solovjev. J. Pavlin.

Zemljepisje.

Gospodarska geografija. Znanstvena knjižnica. Zvezek 3. in 4. sestavi dr. Vinko Šarabon. V Ljubljani, 1922. Založila Jugoslovanska knjigarna. Natisnila Jugoslovanska tiskarna. Strani 310. Cena 45 dinarjev. Knjiga je predaprobirana tudi kot pomožna knjiga pri zemljepisnem pouku v višjih razredih srednjih in njim sorodnih šol. Višji šolski svet v Ljubljani, dne 3. I. 1921, štev. 16.294.

Prvo delo te vrste v slovenski znanstveni literaturi! Doslej smo morali iskati podatke gospodarske geografije po raznih zemljepisnih knjigah in listih, večinoma jih pa sploh ni bilo najti v naši literaturi. Drugi narodi, posebno Nemci so se mnogo pečali z gospodarsko geografijo. Določali so obseg te panoge, ustalila se je terminologija in ugotovila metoda. Vedno večjo paznost so začeli polagati na gospodarsko geografijo tudi v šolah, kjer je zlasti na trgovskih šolah stopila gospodarska geografija na prvo mesto. Pri nas se dr. Šarabon že dolgo peča s to stroko in je objavil že mnogo tozadevnih člankov po raznih slovenskih listih, v koledarju družbe sv. Mohorja in drugod.

Tvarino za gospodarsko geografijo daje statistika. Statistične podatke zbirati, jih po gospodarskih enotah površja naše zemlje ure-

jevati, ocenjevati in spravljati v odnose do naravnih pogojev in človeka, to nalogo rešuje gospodarska geografija. Za naše razmere je pač značilno, da je prvo delo o teh vprašanih izšlo šele sedaj, v tretjem letu po osvoboditvi, ko se je našemu narodu odprla pot v svet.

Pisatelj se je držal pri svojem delu navadne razdelitve tvarine. Seznanja nas z zgodovinskim razvojem trgovine in prometa, razloži naravne pogoje gospodarstva in človeško delo ter preide nato k raznim vrstam produkcije (nabiranje, poljedelstvo, gozd, živinoreja, rudarstvo, industrija), obdela razdelbo dobrin potom trgovine in v posebno zanimivih poglavjih opiše promet in prometna sredstva. V dodatku poda nekaj razlage in novejših podatkov iz statistike. Povsod poišče za suha statistična dejstva tudi vzroke in odpira vedno ozirajoč se v preteklost, zanimive poglede v bodočnost. Posebno očitno kaže svoje nazore glede važnosti kolonij in prekomorskega prometa. Dasi je pisatelj oral ledino na polju terminologije, je vendar delo lahko čitljivo in so izrazi dobro umljivi. Sloj je kratek, jedernat, včasih prekratek. Mesto stavka stoji včasih samo ena beseda. V vsem prevladuje številka in daje knjižici znak priročne statistične knjižice (zato tudi oblika!), v katero naj pogleda vsak, kdor se hoče dobro spoznati v gospodarsko geografskih razmerah sveta. Kdor pa hoče knjigo študirati, ta mora imeti pred seboj tudi kak velik atlas, drugače bo zaman iskal tega ali onega imena, ker mu pisatelj pri tem ne gre prav nič na roko. Ker knjiga nima nobenih ponazoritev v obliki diagramov, kar podatke bolj vtisne v spomin, bi pri študiju služil tudi Hickmannov atlas, katerega tudi pisatelj uporablja. V šolah pa je mogoče na podlagi Šarabonovih statističnih podatkov izdelati primerne diagrame. Želeti pa je, da bi Šarabonova knjiga dobila indeks imen.

Sedaj pa še nekaj pripomb. V uvodu pogršam vsaj omenitve prehistorične trgovine, ki je bila zlasti pri nas živahna. Na str. 6. bi moral poleg Passau, Regensburga štati še Dunaj. Na str. 25. se mora pristaviti, da solnčni žarki opoldne dvakrat na leto padajo na tropični pas. Trditve (str. 49), da se lahko Velika Britanija s kolonijami zapre in jo ostali svet nič ne briga, pa vendar lahko živi — ne drži. Ravno Velika Britanija bi pri tem najprej onemogla, ker je danes ves svet ena gospodarska enota. Uporaba rži (str. 61) je tudi na Ruskem tako velika, ker se iz nje kuha žganje, kakor na Nemškem špirit. Na str. 77 bi kazalo omeniti, da države ob dobrih letinah regulirajo cene umetno (Brazilijska in cena kave). Str. 92 kaže omeniti, da na Ruskem zelo mnogo olja dobe iz konopljinega semena. Na str. 116 pristavi k »poginejo cele črede,« — severnih jelenov. Pri statistiki govede (str. 119) bi bilo pač treba pri posameznih državah dodati letnico štetja, ali pa če velja to povprečno za daljšo dobo. Isto velja za pregled ovac (str. 130). Vzrok, da je na Nemškem toliko koz (str. 131), je isti, kakor pri veleindustrijski Čehoslovaški. Koza je domača žival proletarca. Pri tabelici o produkciji srebra (str. 144) je pri zadnjih treh številkah črtati besedo — letno (n. pr. 1493 do

1850 : 150.000 ton). Med glavnimi vzroki razvoja industrije (str. 173) pisatelj ne navaja prav glavnega, urejene politične razmere. Glej posledice ruske revolucije! Pisatelj omenja (str. 187) razne dohodke, s katerimi Anglija zenači svojo pasivno trgovsko bilanco, pozablja pa pri tem na dohodke od prevoznine, kar od njega citirani Philippson (str. 193) posebno poudari. Str. 193 hvali pisatelj ugoden položaj francoskega kmeta. Opozoril bi na viničarske nemire nekaj let pred vojno. Na str. 201 mora na nekaj mestih, kjer se govori o prometu, stati izraz ocean mesto morje, ker morje že zdavnaj spaja narode, le oceani so dolgo ločili. Na str. 205 čitaj spodaj: »z velblodi v Bengazi«. Na str. 256 se mora pravilno razumeti, da je vol znamenje slabe poti ne pa konj, kakor je pisatelj slabo stiliziral. Pri progí Celovec—Gorica (str. 222) dodaj letnico otvoritve — 1905. Na str. 251 bi pripomnil, da so po poročilih Rusi že razširili svoj glavni prekop, da morejo svoje brodovje umakniti iz finskega zaliva v Volgo.

Naj bi dr. Šarabonova gospodarska geografija našla pot v naša društva in zlasti naši mladini razširila obzorje! Dr. K. C.

Dr. V i n k o Š a r a b o n : **Češkoslovaška republika**. Ljubljana 1922. Izdala in založila Društvena nabavna zadruga v Ljubljani. Natisnila Jugoslovanska tiskarna. Strani teksta 96. Naslovna slika predsednika Masaryka. Zemljevid v češkem jeziku.

Ob priliki velikega orlovskega tabora v Brnu je izšla ta knjižica, namenjena v prvi vrsti orlovskim izletnikom na Češko. Ni pa to nikak »Vodnik«, ampak sistematičen spis o tej novi državi. Pisatelj nam poda pregledno sliko republike v zemljepisnem pogledu (str. 1—57), nato kratek zgodovinski pregled (58—86) in h koncu druzabne razmere (87—95), t. j. sedanje uredbe v občini in državi. Ker so se po vojni politične razmere v Srednji in Vzhodni Evropi popolnoma spremenile, so nam taki spisi neobhodno potrebni. Zato je napravil dr. Šarabon s svojim delcem zlasti učiteljem, pa tudi izobražencem sploh sploh, dobro uslugo. Le škoda, da še ni mogel uporabiti povojnih statističnih podatkov, dasi segajo ti prav do zadnjega trenutka pred natisnjenjem knjižice (str. 45). Ker je obseg knjižice z ozirom na priročnost zelo omejen, je moral pisatelj gradivo izbirati in podati le to, kar je smatral za najvažnejše. Posebno mnogo je nakupičil v svoji knjižici statističnih podatkov. Zdi se mi pa, da so preveč raztreseni. Za vporabo bi bilo pač boljše podati jih v obliki preglednic in ne v tekstu.

V naslednjem podam nekaj opazk. Pri morfološkem pregledu pisatelj omenja višino kake gore, ne pove pa imena tistega vrha (str. 3, vrh je Keilberg). Na str. 4 omenja Lužiške višine in Ješted. Na priloženem zemljevidu imamo samo Lužicka vrch, v Kozenovem atlasu za srednje šole (hrvatska izdaja, ki bolje služi pri čitanju dr. Šarabonove knjižice, kakor pa priloženi zemljevid) stoji Ješted (Lužiške gore). Po tekstu (str. 5) bi iskali Adersbach in Toplice jugovzhodno od Orliških in Bistriških gor, nahajata pa se ta kraja severozahodno. Na priloženem zemljevidu je za Babjo goro višina 1785 napačna, prav je v tekstu (str. 9) — 1725. Na str. 26 je pisatelj pri

domačih živalih izpustil kože, katerih je na Moravskem in Češkem izredno veliko in igrajo važno vlogo v gospodarskem življenju industrijskega delavca. Pri statistiki premoega (str. 29) je treba pristaviti — v milijonih meterskih stotov, ne le v meterskih stotih. Tekst (str. 40) omenja važno železnico čez Eisenstein (češki Žel. Ruda!) v Monakovo, priloženi zemljevid te železnice nima. Pri majestatu (str. 74) bi bilo dobro omeniti, da je pisan v češkem jeziku. Železnica Budejovice—Linc (str. 82) je bila začetkom konjska železnica.

Glede jezika pripomnim, da rabi dr. Šarabon tuptam bolj nenavadno terminologijo. Izraz Bojična gmota je precej tuj, bolj v rabi in bolj umljivo je Češka gromada. Tudi rabimo besedo usedlina mesto usednina, za to, kar se je v vodi usedlo na dno.

Toplo priporočamo tudi to dr. Šarabonovo knjižico.

Dr. K. C.

Leposlovje.

Pavel Golia: Večerna pismarica. Ljubljana 1921. Izdala in založila »Slovenska Matica«.

Spričo prve Golieve lirske zbirke mi je njegova druga vsaj vsebinsko veliko bolj simpatična. Doboril sem se po ponovnem, napetem branju v pevčevo misel, v njegovo dušo. Daši čuvstveno ne soglašam z Golievo prigodnico, katere niti fiktivno ne morem doživeti, vendar vidim, kaj Golia misli, kam hoče, kaj je trpel. Boli me seveda, če tolikrat najdem, kako mu sredi poleta klone misel v strašno vsakdanjo poento (5, 8, 12, 15, 23, 36) in občutim mučnost podobno oni poslušalca pred govornikom s široko teatralno gesto in publico vsakdanje družbe na ustih. Za miselnosocialnim jedrom Golieve besede je, hvala Bogu, nekaj več, kakor puhlost in banalnost. Njegov duh greje. Solnce pa ni, še marčevo solnce bi moglo biti toplejše. Da ni, je kriva Golieve pesmi glavna hiba — **f o r m a l n a**. Golia se ni šolal v okusu besedne estetike, je v tem oziru morda žrtev vojske, a bi se bil moral tega po kritikah o »Zlatolaskah« v one o »pesmarici« zavedeti. Ni se! Prav tako malo ko prej se zaveda zdaj manjvrednosti gotovega izraza. Ne ve, kaj je pesniško konkreten izraz in kaj je bleda abstraktna neknjiževnost. Ne ve, kaj je umerjena, pesniška, točna, slovenska in domača podoba (mrzli čas je pobral z njive zadnjo zelenjavo 11, na delo oproščenja 15, k dnu streme če lopate 15, grozile so se oči 16, znatiželjnega koraka 39, proračun 41, v tolmunu z med 83, s pekla 85). Ne ve, kaj je strnjenost kitične skladbe, ki diha »still und groß«, vse v najrafiniranejši in vendar preprosti obliki. Golieve pesem ni še umetnina. Ni še v njej zrele skladnosti med vsebino in obliko. Leta 1916., ko so najbrž vse te pesmi nastale, vsaj še niso bile umetnine. V poetiki in stilistiki neizšolani Golia tega, kar je lepega v sebi doživel, doslej lepo povedati ni znal. Znal bo, če bo hotel. Župančiča naj deklamira ob knjigah naših slovničarjev in literarnih esejistov.

Celó Brandesa bi mogel še vedno s koristjo upotrebiti. Samodovoljnost in tolažba, da ni edini med enakimi, naj ga nikar ne ubijeta. Bilo bi škoda marsikatere lepe in čudnosvojevstvene iskre, ki tli v njegovi duši in morda že zori v jasnost in kliče po utelešenju v popolnejši obliki, kakor pa je okus slovenščine vse v dobi nazadovanja po Cankarju in Župančiču.

Dr. I. Pregelj.

Anton Vodnik: Žalostne roke. Natisnila Jugoslovanska tiskarna v Ljubljani. 1922. — S to zbirko 30 izbranih pesmi je stopil v svet pesnik iz kroga naših najmlajših. Miran Jarc mu je napisal v »Slovincu« in »Slovenskem Narodu« prijateljsko spomenico na pot, nekako navodilo čitatelju, kako naj te pesmi bere in uživa. Vkljub temu te melodija teh pesmi ne razvname kakor simfonija, ki jo igra človek-umetnik, marveč ti brni v dušo le kakor sozvočje Eolove harfe v daljnem zvenenju občutij, ki jim ne veš imena. Tako se Vodnik morda v podzavestnem spoznavanju samega sebe vprašuje:

»V vetru oddaljenem lutnja
pojoča?« (Str. 24.)

To vprašanje je v pesmi sicer naperjeno drugam, a zadeva bistvo vseh teh pesmi v Žalostnih rokah.

Vodnik — kakor je v tej zbirki — ne ustvarja še iz samega sebe, ne igra še melodij občutij svoje duše, prenesenih z ustvarjajočo silo umetnika iz osebnega doživljanja v obliko lirске pesnitve, ki postane last človeštva in vesoljnosti, temveč samo odzvanja, odmeva. To mora vsak umetnik, zlasti lirični pesnik. Vodnik kaže to svojstvo v tej zbirki tako izrazito, da spoznaš takoj, da je med poklicanimi izvoljen.

Vendar v svojih Žalostnih rokah še ni našel samega sebe. Brezprostornost, brezčasnost, brezosebnost — to je znak in pečat teh pesmi. Njih analiza je težka zadeva in njih pravična ocena še težja, ki bi jo človek najrajši opravil sam s sabo, drugače pa pustil zadnjo besedo bodočemu Levstiku, po katerem najmlajša naša literatura naravnost vpije.

Najlepša (Bog mi odpusti to nekritično besedo!) pesem je zame v vsej zbirki Sveta Cecilija (str. 34) s svojimi zadnjimi verzji:

O, ko sem še dete bil,
nikoli se smehljaj in jokaj nisem
tako žalostno sam...
Vedno
čez moje male rame
zrl me je angel s sladko sinjimi očmi — —
o sveta Cecilija,
kako te iščem v gneči dni!...

Vendar Žalostne roke vkljub zunanji formi niso pesmi mistike, ki bi jih prevevalo resnično religiozno občutje, kakor trdi to Jarc. Naj navedem samo pesem V spomladanskih dneh (str. 10):

V sladkô oblačnih spomladanskih dneh
vse je čudno daleč v daljavi,
le veter nem trepeče kdo ve kje v dobravi
in vse je kakor sen med tihim, tihim cvetjem
in vse je kot pred sladkim, sladkim razodetjem ...

Tako je moralo Mariji biti,
ko je čakala na skrivnost globôko,
morda na angela, na oznanjenje,
z belo — kot na slikah je — na prsih roko,
zgubljena kot v večerno zarjo v hrepenenje ...

Te vrste mistika je ponesrečena. V hotenju, dati izrazu čim intenzivnejšo moč in elementarnost, seže pesnik tu nekam v transcendentalno, vsakemu religioznemu človeku večno sveto, teologu v dogmo odeto svetopisemsko skrivnost, da bi z njo razodel časno, občečloveško, skoraj bi rekel, vsakoletno povprečnikovo občutje. Tako me ne zadovoljujejo podobna mesta na str. 19, 24, 29, 30, 32, 38, 40 in 41.

Značilno za Vodnika je, da goji neke vrste formalni kolektivizem. Nad polovico pesmi je prepevanje nekega meglenelega kroga bitij (bratov in sester iz tuje dežele?), ki se označujejo

Molče sedimo za vašimi mizami —
kot bi strah nas bilo, da smo rudokopi,
ki pod haljami svojimi skrivamo
kakor iz ljubosumnosti
kladiva in plamenice ... (Str. 43.)

Kakor so ti ljudje samo pomnožena pesnikova osebnost, ki s tem splošenjem v fiktivno, brezizrazno množico izgubi svojo neposrednost in elementarno moč lastne besede, tako je tudi realni svet vržen v neko oddaljenost »Tuje dežele«, kjer

... ne cvetejo polja, ne poje mladost
in kot da zamišljen v daljno skrivnost —
vsak bled in bolan je obraz ... (Str. 14.)

Oči imajo čudno temne in velike
da komaj slutiš, kakšne daljne slike
opajajo jim duše v trepetanje silno (!)

Iz te brezosebности in brezprostornosti ne more zrasti drugega kakor neka brezsnovnost, ki daje pesnitvam te zbirke pečat medlosti in zabrisanosti, da so blede in bolne kakor navidezni ljudje, ki jim jih Vodnik polaga v dušo.

Vrednosti Žalostnih rok tudi ne povečuje pesnikova navada, da se v »gugalnici blodne zasanjanosti« (str. 43) opaja nad posamezno figuro s tem, da jo ponavlja, kadar se mu hoče.

Za enkrat bo to zbirko razumel in priznaval samo ozki krog novih ljudi. Našemu ljudstvu ne morejo Vodnik in oni povedati še drugega kakor v zadnjem verzu v zbirki.

Molče sedimo za vašimi mizami...

Upam, da pride čas, ko nam bodo govorili z novo besedo.

Dr. A. Remec.

Narcis Jenko, **Razlomci**. Uredio i uvod napisao Petar Grgec. (Zabavna knjižnica Nar. Prosvjete, knjiga 3.) Zagreb 1922. 8°. Str. 86. Drobna knjižica vsebuje štirinajst miselnih, pesniških in prigodniških meditacijskih esejev. Ponatis so iz »Novin«, kjer so izšli prigodniško v čas in gorje med leti 1916—1918. Vsi so ostra slika mladega katoliškega pesnika, stilista in miselca, ki je čudno zrel v sebi zorel zgodnji smrti. Urednik je pokojnega pisateljsko vrednost dobro orisal in točno označil s tem, da ga je (Narcisovo pravo ime je Fra Evgenije Matič) vzporedil častno ob Bosance Nedića, Šunjića, Jukića in Martića in še častneje ob Mulabdića, Osmana-Azisa in Maglajića. Knjižico najtopleje priporočam slovenskemu srednjemu šolstvu. Moderna oblika bo privlačevala, zrela miselnost katoliškega Jugoslovena ne bo škodila »državotvornosti«, četudi je bil pokojni tudi urednik dandanes prepovedanega »Glasnika sv. Ante«. Have, Matiču! Saj smo tudi mi nekaj malega rastli iz Tvoje mentorja — Mahnića!

Dr. I. P.

Kulturne drobtine.

Delo za »zbližanje«. Znano je, kako se je tekom svetovne vojske papeštvo udejstvovalo. Nastopalo je sredi razpaljenih strasti kot klicar miru, kot posredovatelj med zasovraženimi silami, kot občudovanja vreden nositelj in uresničevatelj krščanske karitativne ideje. Vlogo pokojnega Benedikta XV. je prevzel njegov naslednik Pij XI. Takoj od vsega početka se je i on z največjo pozornostjo posvetil veliki nalogi, kako lajšati neizmerno bedo, ki je vsled boljševiskega destruktivnega dela zavladala med milijoni ruskega naroda. Le ljubezen do bližnjega, ki hoče nage oblačiti, bolnikom pomagati, gladnim in žejnim postreči, je njega nagibala, da je iskal in našel stike s tistimi predstavitelji boljševiske Rusije, ki imajo pri sedanjih razmerah moč v svojih rokah, da mu odprejo pota v trpeče siromaštvo sredi sestradanih ruskih množic in mu omogočijo nemoteno karitativno delo med njimi.

Že marca meseca, še pred znano konferenco v Genovi, je prišlo pri tem dogovarjanju do nekaterih sporazumnih točk med sv. stolico in sovjetsko vlado, ki so se za bivanja ruske delegacije v Genovi s Čičerinom natanje določile. Sv. stolica je dobila dovoljenje, samo to in nič drugega, da sme poslati v Rusijo pomožno ekspedicijo, obstoječo iz 11 oseb (treh salezijancev, treh redovnikov iz kongregacije božje Besede, treh jezuitov in dveh španskih misijonarjev iz kongregacije Srca Marijinega), ki naj bi neposredno na raznih, a natančno določenih mestih Rusije vodila papeževu akcijo v prilog stradalajočemu in bednemu prebivalstvu. Ni se sklenil noben dogovor mednarodnega značaja, še manj kak konkordat, vsako misijonarjenje je bilo zabranjeno, vsako prozelitstvo prepovedano, še bolj vsako katerokoli delo za unijo. Sveta stolica je hotela edino le to, da bi neposredno po svojih zastopnikih gla-

dujoćim pomagala, ne oziraje se čisto nič na to, kateri veri, ali pravoslavni ali mohamedanski, ali kdo ve kateri protestantovski sekti oni pripadajo. Dne 26. julija je pomožna ekspedicija iz Barija v južni Italiji odpotovala preko Carigrada v Krim in dalje v Rusijo.

Pa imej človek najplemenitejše cilje in delaj javno pred celim svetom dobro in sveto, vedno se dobe ljudje, ki mu podtaknejo grde motive in njegovo delo očrne. Tako tudi tukaj. Cel vihar se je dvignil, češ, sveta stolica hoče bedni položaj nesrečnega ruskega ljudstva izkoristiti, da je s pomočjo sovjetske vlade privede v katoliško cerkev, v ta namen da vozijo odposlanci seboj cele zaboje raznih propagandnih sredstev itd. »Osservatore Romano« je v poluradnih izjavah opetovano vsake take »ugotovitve« zavrnil in opetovano poudaril, da je pri razgovorih šlo edino le za dovoljenje,¹ iti v Rusijo in tam ljudstvu pomagati, in da ima akcija izključno le karitativen značaj. Znani sedaj v Berlinu živeči pisatelj Mereškovski je naslovil na papeža celo posebno poslanico, kjer z veliko pōzo protestira proti konkordatu, ki ga sv. stolica namerava skleniti z »mednarodno sodrgo«, kakor on imenuje rusko sovjetsko vlado (Mereškovski je namreč pisal kot zastopnik protiboljševiških ruskih krogov, raztresenih po Evropi.) Seveda je s svojo poslanico le dokazal, da se je po drugih dal speljati na led.²

Tudi srbski pravoslavni krogi so se k ti zadevi oglasili. Značilno pa je, kako so se oglasili. Citiramo izjave, ki so izšle ne iz dnevnega časopisja, temveč iz listov, ki hočejo biti bodisi radi svojih zvez, bodisi radi svoje smeri resni in vpoštevanja vredni. Tako je prinesel »Glasnik«, službeni list srpske pravoslavne patriaršije (vlastnik sveti arhijerejski sinod, urednik prof. Miloš Parenta) v svoji 11. številki z dne 14. junija 1922 (ko so bile svetu že davno znane uredne izjave sv. stolice iz »Oss. Rom.«)

¹ Prim. n. pr. Oss. Rom. št. 105 z dne 5. maja 1922.

² Prim. k vsemu temu tudi »Kath. Kirchenzeitung« št. 18 z dne 4. maja, št. 20 z dne 18. maja, št. 26 z dne 28. junija, št. 31 z dne 3. avgusta, št. 34 z dne 24. avgusta i. dr.

članek, ki ga je urednik Miloš Parenta sam napisal in ki ga je naslovil »Evropa i papa prema boljševicima« (str. 179—181). Najprej podaja realistično sliko komunizma in boljševiške vlade v Rusiji, potem aplicira: »Kolikaj je žalosna, toliko je i strašna činjenica, što su se ne samo evropski državnici, političari, financisti, nego što se i sami poglavica rimokatoličke crkve upustio u pregovore sa boljševičkim Sovetima. Ovima je pregovorima smer širenje i učvršćivanje uticaja rimokatoličke crkve u Rusiji ili prelazak pravoslavne Rusije i pravoslavnogeruskoga naroda u krilo rimokatoličke crkve na osnovu subordinacije papi. Poglavica jedne velike i ugledne hrišćanske crkve u prozelitskoj revnosti (= gorečnosti) traži radi svojih ciljeva nagodbu sa boljševičkom nasilničkom i krvoločnom vladom... traži radi svojih ciljeva nagodbu sa najbezbožnijom i najnemoralnijom u svetskoj povesti komunistično-vojenom oligarhijskim mučenikima, dok pretenciozni najom... To je strašna sablazan (= pohušanje), protiv koje se buni ne samo hrišćansko osećanje, nego i samo čovečansko osećanje, to je ponižavanje Hrista; to graniči čak sa odricanjem od Hrista... Radi toga nas ne samo zbog Hrista nego i zbog same rimokatoličke crkve u duši boli, što su se njeni predstavnici zbog slučajnih časovitih uspeha u ostvarivanje subordinacije dali možda i ovom prilikom zaslepiti nehrišćanskim i nemoralnim načelom, da svrha osveštavanja sredstva, i što su zatražili neko nagodjenje sa najbezbožnijom, najnemoralnijom i najnagubnijom vladavinom, koju je kulturna povest sveta zabeležila... Sva je prilika da će zbog tih razloga (namreč radi izvajanja komunističnih načel u ruskom narodu in radi ciljev, ki jih imajo neprijatelji Slovanov in katerim se je ruski boljševizem po mnenju avtorja vdinjal) i rimokatolička propaganda pomoću obilatih novčanih sredstava, kojima razpolaze, moći pod boljševičkim okriljem postići kakva uspeha, naročito kod gladne ruske inteligencije... No svi uspesi nove rimokatoličke propagande u kupovanju duša, kada su ljudi u smrtni agoniji, bez obzira na krajnu nemoralnost i na skroz nehrišćanski duh takoga postupanja, biće kratka veka, kao što su bili svi uspe-

si nasilnoga ili prevarnoga unijačenja u prošlosti — — —

In vendar podlaga, iz katere stopa ta izliv zlohotnosti nasproti katoliški cerkvi na dan, ne odgovarja resnici. In urednik bi bil že kot tak, pa tudi kot urednik uradnega glasila srbske patriaršije moral vedeti, za kaj papežu gre. In ko ves svet danes ve, kaj je hotela in kaj pomeni papeževa akcija, »Glasnik« še do danes ni prinesel poročila, ki bi zgorajšnji članek kakorkoli popravilo. Papež pa, ki ni ničesar drugega napravil, kakor to, kar je nekdanj Nikodem, stoji po uradnem glasilu srbske patriaršije pred pravoslavni srbskimi krogi oblaten kot vodja »nove rimokatoličke propagande u kupovanju duša, kada su ljudi u smrtnoj agoniji...«.

Podoben članek kakor »Glasnik« v Sremskih Karlovcih je prinesel beograjski »Hrišćanski život« (»mesečni časopis za hrišćansku kulturu i crkveni život«) v svojem dvozvezku julijavgust 1922. Pod naslovom »Quo vadis, Vaticanum?« (str. 385—392) opisuje tukaj urednik lista Irinej Đorđević najprej razmerje med katoliško in ortodoksno cerkvijo od l. 1054 dalje, kjer se povzpne med drugim do trditve, da so papeži — zopet papeži! — ob času turškega pritiska v 15. stol. »odrekli svojo pomoč i radije pristali da Turci preplave ceo pravoslavni Istok, nego da se odreknu svojih preteranih pretenzija na univerzalnu jurisdikciju nad celom Crkvom«. Vsak poznavatelj zgodovine bo zastrmel nad to trditvijo, kajti jasno kot solnce je dejstvo, da so bili vprav papeži, ki so skozi tisoč let neprestano delali, da bi Islamu onemogočili katerokoli prodiranje v krščanske narode! Pa pustimo nadaljnjo analizo, saj »čas« je namenjen izobražencem. — Avtor slika potem v svojem članku usodo Rusije pod boljševiško vladu; obsoja konferenco v Genovi, ki ni našla besede protesta proti zastopnikom boljševizma, ter se postavi za sodnika nad Vatikanom: »Vreme je bilo i bio je vrlo pogodan momenat da se Vatikan uzdične nad izukrštanom političkim i ekonomskim interesima raznih naroda i da čvrsto stane na branik duhovnih i moralnih interesa Crkve Hristove.« — »U mesto svega toga, do nas su dolazile prvo vesti da monsignor Signori šampanjizira sa boljševičkim

delegatima i šuruje s njima. Ubrzo posle toga pukla je po Evropi vest ad je Vatikan zaključio tajni ugovor sa boljševičkim delegatima. To je snažno odjeknulo u celoj evropskoj štampi, čiji je nekatolički deo protestovao protiv tolike moralne bezprincipnosti Vatikana, dok je rimokatolička štampa pozdravljala novi uspeh svojih vođa, gledajući u svemu tome najpovoljniji momenat i najkraći put za pokatoličenje pravoslavne Rusije.« — »Gde je i u čemu se sastoji hrišćanska baza, na kojoj je savest Vatikana mogla sklopiti tajni ugovor sa boljševičkim delegatima u Genovi?« — »Nikakva sila ne bi mogla iskopati širu i dublju pravilju između pravoslavnog Istoka i Vatikana, nego što ju je iskopao ovaj događaj.« — »Izdajničko držanje Rima prema pravoslavnom Istoku pred pad Carigrada (1453) — zopet boj proti historičnim dejstvom! — je još živo u svesti istočnih hrišćana. No tadanja fatalna ravnodušnost se najnovijim događajima umnogostručava po posledicama i pretvara se u aktivnu saradnju sa najvećim goniteljima Pravoslavlja. Hrišćanska svest i savest Istoka u ime Hrista protestuje protiv vaticanskog paktiranja sa boljševizmom na račun izmučene Ruske Crkve i smatra da je timé Vatikan preko ovoга tajnog ugovora, kao preko mosta prešao u tabor gonitelja Ruske Crkve i krivaca za njenu agoniju.« — »Milion gladnih Rusa žive u paklenim mukama, gledajući u smrti jedini izlaz. Hrišćanska Evropa se egoistički pogada, svada i trguje sa mučiteljima ovih mučenika, dok pretenciozni namjesnik Hristov sa Vatikana prilazi da duše ovih miliona žrtava komunističkog raja kupi za koru hleba. Zar patriarh staroga Rima želi da u sećanju ruskoga naroda i svega pravoslavnog sveta bude urezan u obliku vojnika, koji zapeklim usnama raspetoga Hrista prinosi ocat pomešan sa žuči?«

Brez komentara.

Pripomnimo le to, da so bile tudi te vrstice, ki bruhajo toliko zalitev na glavo naše katoliške cerkve, objavljene mnogo časa po zgoraj navedenih uradnih izjavah svete stolice in da i one do danes niso bile preklicane.

Tako delajo zastopniki pravoslavnih cerkvenih krogov med Srbi raz-

položenje za skupne interese s katoličani v Jugoslaviji; tako pridobivajo nas katoliške Hrvate in Slovence za »zbliznanje«.

—b—

Študij filozofije. Kjerkoli se ustanovljajo katoliške visoke šole, tam se tudi na poseben način skrbi za organizacijo filozofskega študija. To vidimo v Rimu, v Milanu, v Innsbrucku itd. Ni tudi katoliške teološke fakultete, kjer bi filozofija ne zavzemala važnega sestavnega dela celotnega študija. Vsi katoliški krogi, ki reflektirajo na poglobitev krščanskega nazora in življenja, slede z velikim zanimanjem razvoju na tem polju. — Na teološki fakulteti v Innsbrucku je poseben inštitut za skolastično filozofijo, čigar uredbo opisuje nedavno izšla knjižica.¹ Iz učnega načrta razvidimo, da je odločenih samo sistematični filozofiji pet profesorjev, ki predavajo tedensko 25 ur. To je silno mnogo. Toliko ur ne odreja ni ena svetna fakulteta sistematični filozofiji. Podobno kakor na cerkvenih visokih šolah v Rimu ima vsak slušatelj priliko, temeljito se seznaniti z vsemi deli sistema skolastične filozofije. Pa ne samo to. Posebna predavanja uvažajo v miselnost Aristotela in sv. Tomaža, v analizo njihovih del, v literarnozgodovinske vpoglede pri njihovem razvoju. Dalje imajo v inštitutu svoje zastopnike tudi razne pomožne znanosti za filozofijo, n. pr. zgodovina filozofije, historična kritika, estetika, zgodovina krščanske umetnosti, empirična psihologija, veroslovje, pedagogika, sociologija, mejna vprašanja filozofije s kemijo, biologijo itd. Predavanja obiskujejo ne samo teologi, temveč tudi srednješolski profesorski kandidati in juristi. Za individualno znanstveno izobrazbo so vsakemu na razpolago vaje v seminarjih in raznih laboratorijih ter v znanstvenih nastopih oziroma disputacijah.

Prizadevanje, s katerim stremé jezuitje kot imejtelji teološke fakultete v Innsbrucku, po čim največji izpopolnitvi svojega inštituta ter istodobni poglobitvi študija v njem, je naravnost občudovanja vredno. Zato pa nič čudnega ni, če prihajajo od vseh

delov sveta mladeniči, da se tukaj vpišejo in študirajo.

Liturgična stremeljenja. Pri Hrvatih se piše silno mnogo o liturgičnih predmetih. Neprimerno več kakor pri nas. L. 1921 je izdal dr. Kniewald kompletne rimski misal v obliki molitvenika (str. XL + 934; prim. Čas 1922, 228). Zelo bi bilo želeli, da bi ga kdo tudi za našo inteligenco v slovenskem prevodu priredil. Saj imajo že vsi narodi take izdaje! Kaj bi bilo lepše, kakor da verniki, ki so pri sv. maši pričujoči, iste molitve opravljajo, četudi v narodnem jeziku, kakor svečenik pri oltarju! Pri vseh važnejših prilikah cerkvenega leta prinaša »Katolički list« v Zagrebu po strokovnjakih tudi posebne članke, ki tolmačijo ali duha ali obrede ali obredne molitve iz sočasnega cerkvenega okolja. Sedaj so zopet Hrvacije izdali Božični oficij in Oficij za mrtve (prim. poročilo v »Kat. listu« 1922, br. 52, str. 628) v obliki molitvenika itd. Te dni je dr. Kniewald objavil malo drobno, lično molitveno knjižico »Sveta Misa«², ki obsega vse stalne molitve pri maši. Hoče biti »Priručnik za zajedničko moljenje svete mise«. Priredil ga je tako, da lahko opravlja n. pr. šolska mladina vse molitve v dveh zborskih ozir. tudi skupaj, kakor prilika nanesse. Mladina naj bi se tako že zgodaj navadila, misliti in moliti s svečenikom pri oltarju. Smoter, ki ga prireditelj ima, je gotovo vzvišen in vreden, da ga tudi pri nas čimprej uvažujejo.

Misijonska misel dobiva v zadnjem času tudi pri Slovencih konkretnješe oblike. Meseca septembra 1920 je misijonska družba sv. Vincencija Paveškega otvorila prvo slovensko misijonišče v Grobljah pri Domžalah na Kranjskem. To je zelo razveseljivo. Poročilo o tem in poročila o celi vrsti raznih zadev, ki se tičejo misijonov, prinaša Marijin misijonski koledar za leto 1923. Izšel je kot nekako glasilo — drugega namreč začasno ni — misijonskega gibanja, ki je osredotočeno v misijonišču v Grobljah. Toplo ga priporočamo tudi izobražencem, da dobe vsaj mal vpogled v tisto stremeljenje katoliške cerkve, ki ga ona motri in vodi kot eno svojih najlep-

¹ Prim. »Das Innsbrucker Institut für scholastische Philosophie«, P. Andreas Inauen S. J., Innsbruck 1922. 8°. Str. 19.

² V založbi »Dra. Stjepana Markulina«, Zagreb 1922, 32°, str. 32.

ših in najidealnejših opravil. Koledar je tudi raditega zanimiv, ker prinaša prvi statistični pregled Marijinih družb na Slovenskem. —ič

Svoboda misli. Tako je naslov razpravi, ki jo je v italijanščini napisal pokojni biskup Geremia Bonomelli, a jo je v dr. V. Anderliča prevodu izdal Zbor duhovne mladeži v Đakovu. Obravnava se v njej vedno aktualni problem o svobodi. Da svoboda koristi splošnosti in posamezniku, mora biti omejena. To dokazuje že pogled na stvarstvo samo. Razum je podrejen resnici; nesmiselno je govoriti o svobodi misli. Dolžnost vsakega človeka je, da sprejme resnico, četudi se proti njegovim strastem, četudi mu jo podaja verodostojnost drugih. Delce osvetljuje v jasnih in strogo logičnih izvajanjih in v prijetnem hrvatskem prevodu ves problem, radi česar je tudi zelo uporabno za predavanja v dijaških krogih in izobraževalnih družtvih.

Pojasnilo. Nekateri napačno tolmačijo v članku »Orel« v zadnji številki »Časa«, str. 24, vrsta 13. (od zgoraj) besedi »neplodovite forme«. Da ne bo nobenega nepotrebnege nesporezumenja, ugotavljam sledeče: Pri dispoziciji, kakor vlada sedaj — po vojski, pa tudi v letih pred vojsko — v fantih slovenskega ljudstva (isto pri Čehih), se je pokazalo, da se pri stremljenju za ne samo tiho, temveč javno in neustrašeno oddelitev od svobodomiselnih mladeniških organizacij in istodobno pridobitev za pozitivno verske smeri splošno naši fantje ne dajo organizirati v formi mladeniških Marijinih družb (le te so seveda tukaj mišljene, ker je ves članek posvečen mladeniški organizaciji »Orel«) ali Mladenških zvez, temveč le v formi organizacije.

kakor jo »Orel« izraža. Ona je namreč edina, ki hkratu podaja fantom ne samo navodila za lepo krščansko življenje, ampak tudi vse ono, s čemer nasprotniške mladeniške organizacije fantom imponirajo ter jih k sebi vabijo. To je dejstvo. V luči tega dejstva se forme drugih organizacij zde neplodovite. To so uvideli tudi premnogi dušni pastirji, ki temu primerno i svoje delo v fantih vršijo. Izraz je res malo trd, toda dejstva si jejo nanj. Da pa ostanejo cilj stremljenja še vedno fantovske Marijine družbe, to se razume samo po sebi. Za sedaj, v danih razmerah, se pa vsekako »Orel« izkazuje pri nas (in pri Čehih) kot tista forma, ki v fantih najbolj vleče, ki poraja poleg vidne discipline in dostikrat čudovite aktivne sodelavnosti v fantih največ uspehov, ki vodi, kjer se delo vrši smotrno in v smislu »Zlate knjige slovenskih Orlov«, tudi k najlepšemu prerodu.

H.

Popravki.

V članku »Zgodovinska razstava slikarstva na Slovenskem« se predzadnja vrsta na str. 61 zadnje številke »Časa« glasi — (Layer pa ima poteze, ki so po svojem čuvstvanju tako domače iz slo)venskega miljeja vzrastle, kakor jih pred njim ne vsebuje nobeno delo (naše umetnosti). — Dalje čitaj:

Str. 1, 1. vrsta: »Plutarh«, ne »Ptutarh«;
str. 81, 22. vrsta od zgoraj dol: »sufragan«, ne »sufragen«;
str. 84, 13. vrsta od zgoraj dol: »vlogi«, ne »slogi«;
str. 85, 8. vrsta od zgoraj dol v 1. stolpcu: »posvetovanj«, ne »pove-tovanj«.

Zemljepisje. Gospodarska geografija. Sestavil dr. Vinko Sarabon (Dr. K. C.) — Češkoslovaška republika. Dr. Vinko Sarabon (Dr. K. C.)	174
Leposlovje. Večerna pesmarica. Pavel Golia (Dr. I. Pregelj). — Žalostne roke. Anton Vodnik (Dr. A. Remec). — Razlomci. Narcis Jenko (Dr. I. P.)	177

III. Kulturne drobtine:

Delo za »zблиžanje«. — Študij filozofije. — Liturgična strem-ljenja. — Misijonska misel. — Svoboda misli. — Pojasnilo	180
Popravki	184

»Čas« je zamišljen kot dvomesečnik na štirih tiskanih polah. Letnik pričenja z oktobrskim terminom.

Prihodnja — četrta — številka letnika XVII. izide koncem februarja 1923.

Naročnina za tekoči letnik (XVII.) znaša **40 dinarjev**. Ustanovniki (200 K) plačajo dva dinarja manj, namreč **38 dinarjev**. Za dijake je naročnina **25 dinarjev**, ako jih je najmanj deset pod skupnim naslovom naročenih.

Naročnina se pošilja naprej, **najlepše in za upravo najpripravnije bodisi s položnico bodisi s pošto nakaznico** na naslov:

Uprava »Časa«, Ljubljana, Jugoslovanska tiskarna, Kolportajni oddelek.

Urednik: Dr. Jos. Srebrnič, Ljubljana, Sv. Petra cesta 80.

List izdaja in zalaga »Leonova družba« v Ljubljani.

Zvezek 2. in 3. (l. XVII., 1923) stane v podrobni razprodaji Din 15.—.

Ureditev lista (»Čas«, l. XVII., zvezek 2.—3.) je bila zaključena 8. decembra 1922.

O p o m b a : Ponatis člankov in razprav iz »Časa« je dovoljen le z vednostjo in dovoljenjem uredništva ter z navedbo vira.

Darovi za Mahničovo ustanovo.

(Od 1. nov. do 20. dec. 1922.)

Darovali so (v dinarjih): Misijonska hiša v Celju 10; Vindišar Ivan, Ljubljana, 10; dr. Jan. Ev. Zorè, Ljubljana, 40; Fr. Lavtizar, Ljubljana, 10; Ivan Pintar, Ljubljana, 5; frančiškanski samostan v Brežicah 5; dr. Fr. Stele, Ljubljana, 90; Fr. Hurt, Muta, 2·5; Josip Klemenčič, Dobrova, 20; dr. Al. Ušeničnik, Ljubljana, 80; Sirotišče sv. Jožefa, št. Vid, 5; Jožef Žmavc, Trbovlje, 10; Jožef Lavrič, Breznica, 3; Janez Črnilec, Komenda, 10; Fr. Kovač, Kostanjevica, 10; Fr. Dolinar, Cerklje, 10; dr. Fr. Lukman, Ljubljana, 110; Fr. Kanduč, Babno polje, 10; O. Skamlec, Sv. Andraž v Hal., 10; Ivan Mak, Sevnica, 10; Leopold Erzin, Šmarino pri Litiji, 5; Janez Müller, D. M. v Polju, 19; Blazij Grča, št. Jurij pri Kranju, 100; Đuro Cezner, Bijelina v Bosni, 5; M. K. Hvala, št. Rupert, 5; Marko Kranjc, Celje, 25; Franja Rihar, Horjul, 5; Vladimir Tominec, Dravograd, 5; dr. Jos. Srebrnič, Ljubljana, 140

Iskrena zahvala!

Uredništvo je prejelo naslednje knjige:

Za novi rod. Stanko Majcen. Trst, 1922. Izdala in založila Naša založba. Mala 8°. Str. 71.

Faraon. France Bevk. Trst, 1922. Izdala in založila Naša založba. Mala 8°. Str. 127.

Spolnui zapovedi. Po raznih virih spisal Fr. Bernik, župnik v Domžalah. I. knjiga. Kamnik, 1921. Samozaložba. Mala 8°. Str. 391 s 7 slikami. — II. knjiga. Kamnik, 1922. Samozaložba. Mala 8°. Str. 471.

Matija Valjavec: Izbrani spisi za mladino. Priredila Fr. Erjavec in Pavel Flere. Z risbami okrasil Rajko Šubic. V Ljubljani, 1922. Izdala in založila Učiteljska tiskarna. Str. LVII + 183. 8°. Cena elegantno vezani knjigi Din 30.—.

K. Ewald: Mati narava pripoveduje. Slovenski mladini povedal P. H. Izdala in založila Učiteljska tiskarna v Ljubljani, 1922. Str. 216. 8°. Cena Din 24.—.

Jugoslavija II. del, 1. snopič. Anton Melik. Izdala Tiskovna zadruga v Ljubljani, 1922. Str. 296. Mala 8°. Cena broš. Din 21.—.

Četvrte študije i portreti. Ante Petravič. Izdala Hrvatska knjižara u Splitu, 1923. Str. 240. 8°. Cena Din 30.—.

Drobne pesmi. Fr. Zbašnik. Z risbami okrasil Rajko Šubic. Založila Učiteljska tiskarna v Ljubljani, 1922. Str. 39. 12°. Cena vez. Din 7.—.

Češke pravljice. Poslovenil Ivan Lah, ilustriral Rajko Šubic. Založila Učiteljska tiskarna v Ljubljani, 1922. Str. 68. 8°. Cena vez. Din 18.—.

Janzenizem na Slovenskem in frančiškani. Inavguralna disertacija v dosego bogoslovnega doktorata na teol. fakulteti v Zagrebu. Dr. P. Regalat Čebulj O. F. M. Založila frančiškanska provincija Slovenije. Ljubljana, 1922. Velika 8°. Str. VIII + 64.

Das Innsbrucker Institut für scholastische Philosophie. Von P. Andreas Inauen S. J. Verlagsanstalt Tyrolia. Innsbruck, 1922. Str. 19. Mala 8°.

Sveta Misa. Priredio dr. Dragutin Kniewald. Naklada dr. Stjepana Markulina. Drugo vanredno izdanje. Zagreb, 1922. Str. 32. 24°.

M. Elizabeta, O. S. Urs., Iz moje celice. Druga knjiga. Založil Uršulinski samostan v Ljubljani, 1923. 16°. Str. 160.

Anton Čadež, duhovni svetnik, katehet. Most v življenje. Založila Prodajalna K. T. D. (Ničman). V Ljubljani 1923. 8°. Str. 140.